

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Diplomová práce

Bc. Petra Cejnarová

Výzdobné motivy menšího perského achajmenovského umění

Decorative motives of the small-scale Persian Achaemenid Art

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Ladislav Stančo, Ph.D

Chtěla bych velmi poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Ladislavu Stančovi, PhD. za veškerou pomoc při vypracování diplomové práce, za cenné rady a čas, který mi věnoval během konzultací.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 7. srpna 2018

Petra Cejnarová

Klíčová slova (česky)

Persie, achaimenovské umění, výzdobné motivy, ikonografie, zbraně, toreutika, šperk.

Klíčová slova (anglicky):

Persia, Achaemenid Art, decorative motifs, iconography, weapons, toreutics, jewellery.

Abstrakt (česky)

Tématem diplomové práce jsou výzdobné motivy menšího achajmenovského drobného umění. Achajmenovská říše se rozkládala na rozsáhlém území od Indu po Bulharsko a od Egypta po Černé moře. Je spojena s dynastií perských panovníků, která jí vládla v letech 559 – 331 př. n. l. Za dobu svého trvání se na jejím území zformovalo charakteristické umění s vlastním stylem a ikonografií. Hlavním cílem práce je právě ikonografický rozbor výzdobných motivů, které se objevují v drobném achajmenovském umění. Vzhledem k široké škále námětů je práce omezena pouze na motivy zvířecí.

Rozbor je prováděn na různorodém spektru předmětů v rámci sestaveného studovaného souboru. Mezi 397 předměty jsou zahrnuty šperky, nášivky na oděv, toreutiku, mince, pečtidla a jejich otisky, ozdoby koňského postroje, zbraně, pochvy a jejich nákončí a drobnou plastiku. Je na nich zachyceno celkem 822 zvířecích motivů, které jsou popsány v 6 kapitolách. Po úvodu jsou druhé kapitole popisovány šelmy, kam patří lev, pes, liška, levhart, a další blíže neurčené motivy šelem. V další jsou zařazeny motivy divokých zvířat, k nimž se řadí kozorožci, gazely, jeleni a divoká prasata. Na ně navazují domácí zvířata, jako je ovce domácí, tur domácí, kůň, velbloud a zebu. Výzdobným námětům ptactva náleží pátá kapitola, kam patří dravci, sokoli, vrubozobí (labutě, kachny), brodiví (čápi), sovy a blíže neidentifikované motivy ptactva. Šestá kapitola se soustředí na rozbor výzdobných motivů nadpřirozených bytostí, k nimž jsou řazeni okřídlení zástupci lvů, kozorožců a býků, gryfové a další zoomorfní a antropomorfní tvorové. Sedmá kapitola obsahuje ostatní zřídkaivé motivy, mezi nimi hyena, opice, zajíc, ryby, tuňák, delfín. V osmé kapitole je vyhodnocení zastoupení motivů ve studovaném souboru.

V rámci ikonografického rozboru se zaměřuji na sledování pozice motivu (vsedě, vleže, skok,...), kontextu vyobrazení (scéna, samostatné) a také z jaké části je zvíře zobrazeno (hlava, celé tělo, protoma,...). Dále je sledován počet předmětů, na kterých se motivy objevují, a je zkoumána jejich vzájemná souvislost s konkrétními vyobrazeními. V závěru jsou popsány výzdobné prvky, které se objevují v achajmenovském menším umění a jsou většinou provedení motivů společné. Jsou v něm shrnuty vztahy mezi motivy a předměty na nichž jsou zobrazeny. Nakonec jsou popsány odlišnosti v četnosti výskytu výzdobných motivů v rámci oblastí achajmenovské říše.

Abstract (in English):

Following diploma thesis is focused on decorative motifs of Achaemenid small-scale art. Borders of the Achaemenid Empire stretched from the river Indus to Bulgaria and from Egypt to the Black sea. It was associated with dynasty of Persian kings, who ruled over the empire between 559 – 331 BC. During its existence a characteristic art with its own style and iconography was formed. The main aim of the thesis is to present iconographical analysis of decorative motives appearing in Achaemenid small-scale art. Due to the vast range of decorative motives thesis is focused only on motives of animals.

The analysis is conducted on diverse spectrum of objects included in studied collection. It consists of 397 objects namely jewellery, plaques, bracteates, toreutics, coins, stamp and cylinder seals and their impressions, horse-harness strap dividers, weapons, scabbards and scabbard tips and small scale sculpture. These objects are decorated with total of 822 animal motives, which are sorted into six chapters. The introduction is followed by second chapter, in which beasts of prey are described. Here belongs lion, dog, fox, leopard and other beasts of prey without more specific interpretation. Next chapter includes motives of wild animals where ibexes, gazelles, deer and wild boars. In the following chapter domestic animals like sheep, bovines, horses, camels and zebu are investigated. Fifth chapter includes motives of birds: accipitriformes (eagles, hawks), falconidae (falcons), anseriformes (swans, ducks), ciconiiformes (storks), strigiformes (owls) and unspecified bird motives. Sixth chapter is focused on iconographical analysis of mythical creatures such as winged lions, winged ibexes and winged bulls, griffins and other zoomorphic and anthropomorphic beasts. Seventh chapter includes rare motives: hyena, monkey, hare, fish, tuna and dolphin. Eighth chapter summarizes motives in studied collection.

In the iconographic analysis, the position of motives (sitting, lying, jumping...), its decorative context (scene, individual) and proportion of representation of the animals (head, body, forepart...) is examined. Subsequently a total amount of objects with decorative motives is summarized and its relationship to specific representations is assessed. In conclusion, decorative features commonly used in Achaemenid small-scale art are described. Relations between motives and decorated objects are summarized and differences in occurrence of single motives across regions of the Achaemenid Empire are evaluated.

Obsah

1	Úvod	9
2	Šelmy	12
2.1	Lev	12
2.2	Pes, liška	20
2.3	Levhart	22
2.4	Blíže neinterpretované šelmy	23
3	Divoká zvířata	24
3.1	Kozorožec	24
3.2	Gazela	31
3.3	Jelen	33
3.4	Prase divoké	35
4	Domácí zvířata	43
4.1	Ovce domácí	43
4.2	Tur domácí	45
4.3	Kůň	49
4.4	Velbloud	54
4.5	Zebu	55
5	Ptactvo	56
5.1	Draví ptáci (dravci, sokoli)	58
5.2	Vodní ptactvo (vrubozobí, brodiví)	61
5.3	Kohout (kur domácí)	64
5.4	Sova	66
5.5	Blíže neurčení ptáci	67
6	Nadpřirozené bytosti	69
6.1	Okřídlený a rohatý lev	70
6.2	Okřídlený kozorožec	72

6.3	Okřídlený býk.....	73
6.4	Gryf.....	74
6.5	Ostatní smíšené zvířecí bytosti.....	75
6.6	Bytosti s antropomorfními prvky.....	80
6.7	Nadpřirozené bytosti – diskuse.....	82
7	Ostatní motivy.....	83
8	Vyhodnocení souboru.....	87
9	Závěr.....	90
10	Seznam použité literatury:.....	96
10.1	Primární prameny:.....	96
10.2	Sekundární literatura:.....	96

1 Úvod

Achajmenovská dynastie vytvořila jednu z největších říší starověkého světa. Rozkládala se od Indu po Bulharsko, od Egypta po Černé moře. Zanechala po sobě stopy zejména ve svém srdci v jihozápadním Íránu ve městech Pasargady a Persepolis, ale i v dalších významných centrech, jakými byly například Súsy. Její umělecké projevy se manifestují především prostřednictvím monumentálních reliéfů v královských palácích a u vstupů do královských hrobek. Důležitou součástí achajmenovského uměleckého okruhu představuje drobné umění. Ve velkých reliéfech jsou jeho ukázky zobrazovány jako součást scén, mnohdy v nich hrají drobné předměty důležitou roli, jindy je doplňují. Ovšem i tyto předměty samotné nesou výzdobné motivy a spoluvytváří identitu achajmenovského umění. Proto je třeba jim věnovat pozornost. Pod pojmem achajmenovské menší umění chápeme umělecké a umělecko-řemeslné předměty, které vznikly na území perské achajmenovské říše. Ve své diplomové práci se budu zabývat právě ikonografickými motivy, které se v menším achajmenovském umění objevují, a jejich vzájemnými vztahy, významy a možnými inspiračními zdroji. Materiál, který využiji pro zkoumání, nepochází pouze z centrálního území achajmenovské říše, ale z i různých regionů, jež byly její součástí, a v nichž probíhal mnohdy samostatný umělecký vývoj.

Rozsah achajmenovského výzdobného repertoáru v menším umění zahrnuje velké množství výzdobných motivů. Proto jsem se rozhodla vybrat pro hlubší analýzu určitou jeho část a omezit studované spektrum motivů pouze na vyobrazení zvířat. Vytvořila jsem soubor, jenž lze pokládat díky jeho rozsahu za dostatečně reprezentativní, na základě kterého popíši nejčastější motivy objevující se v achajmenovském drobném umění. Soubor sestává s celého spektra předmětů drobného umění náležících k achajmenovskému kulturnímu okruhu. Pro jeho sestavení jsem využila katalogy muzeí (CURTIS – TALLIS 2005, DALTON 1964, Medeas Gold 2007, Gold der Thraker 1979), katalogy soukromých sbírek (KOZLOFF 1981, SIDERIS 2016), monografické publikace zabývající se jednotlivými skupinami předmětů (BOARDMAN 1970, BOARDMAN 2015) a výkopové zprávy (SCHMIDT 1939, SCHMIDT 1953). Soubor zahrnuje šperky, kovové nášivky na oděv, drobnou plastiku, ozdoby koňských postrojů, zbraně a jejich součásti, především nákončí pochev a pochvy samotné, píci nádoby, součásti stolních servisů, závaží, razítková a válečková pečetidla. Práce je pro přehlednost rozdělena do jednotlivých kapitol podle námětů výzdobných motivů. Toto dělení se řídí jednotlivými skupinami živočichů, jejichž vyobrazení jsou zahrnuta ve studovaném souboru. Motivů jsou rozděleny celkem do šesti kapitol. Jedná se o šelmy (lev, pes, liška, levhart), divoká zvířata (kopytníky:

jelen, gazela, kozorožec, prase divoké), domácí zvířata (tur domácí, ovce domácí, kůň, velbloud, zebu), ptactvo (dravci, sokoli, kachny, labutě, čáp, sova, pěvci) zahrnuty jsou ovšem i nadpřirozené či bájně bytosti (okřídlený a rohatý lev, okřídlený kozorožec a býk, gryf, bytosti zoomorfní a antropomorfní) a poslední kapitulu tvoří neobvyklé motivy (hyena, opice, zajíc, ryba, tuňák, delfin), které se vyskytují ve studovaném souboru zřídka. Do kapitol pojednávajících o šelmách, ptactvu a ostatních motivech jsou zařazeny také motivy zvířat, které není možné blíže interpretovat.

Hlavním cílem práce je rozebrat výzdobné motivy menšího achajmenovského umění z hlediska ikonografie, jíž chápeme v souladu s Panofského definicí jako metodu, která popisuje a klasifikuje obrazy, tedy motivy, o nichž víme, že jsou nositeli druhotného významu. To znamená, že jsou ve spojení s tématy nebo pojmy.¹ Dle jeho výkladu má ikonografie význam při datování uměleckých děl, zjišťování jejich provenience a příležitostně při ověřování jejich autenticity. (PANOFSKY 2013, 44–46). Rozbor bude probíhat ve skupinách motivů, které jsou stanovené podle jednotlivých výzdobných námětů, jež se ve studovaném souboru vyskytují a spadají do achajmenovského uměleckého repertoáru. Jedním z dílčích úkolů bude porovnat, které motivy se objevují nejčastěji a které jsou naopak výjimečné. Bude zkoumán jejich ikonografický kontext, zda mají mezi sebou jednotlivé motivy vztah a zda se vyskytují spíše samostatně či ve scénách, a pokud ano, tak v jakých, kdo nebo co dané figury doprovází, nebo naopak koho/co doprovází ony. V práci bude věnována pozornost také vztahu mezi motivem a jeho vyobrazením a typem předmětu. Dále bude následovat popis charakteristických ikonografických znaků, neboť se ukazuje a v této práci je to jasně demonstrováno, že achajmenovské umění má typické prvky, které se na vyobrazeních objevují, jedná se například o způsob znázornění kloubů, srsti, hřívý lvů či koní, provedení očí aj.

V otázce interpretace motivů se budu řídit především interpretací autorů publikací a tu budu v případě potřeby dále diskutovat na základě ikonografických prvků a souvislostí. Zmíním se i o možném původu jednotlivých výzdobných motivů především s ohledem na náboženství Achajmenovců – zoroastrismus, a jejich inspiraci v umění předcházejícím (asyrském) i současném (řeckém, skythském).

¹V případě achajmenovského umění se dají pojmy vysvětlit například na motivu muže v dlouhém „perském“ oděvu na voze s válcovou pokrývkou hlavy (tiárou) a lukem, který představuje perského krále.

Zoroastrijské náboženství, které Achajmenovci vyznávali, dělí zvířata na člověku prospěšná a na ta stvořená zlým duchem. Toto rozdělení je zachováno v avestských textech², pehlevských knihách i pozdější tradici (MOAZAMI 2005, 301). Pro nečistá zvířata se používá termín *chrafstar*. Mezi ně patří veškeré tvorstvo, které leze, kouše, štípe, píchá a je člověku i jinak odporné (MOAZAMI 2005, 302), a dále je škodlivé člověku i jeho úrodě (MOAZAMI 2015). Řadí se k nim žáby, štíři, ještěrky, hadi, kobylky, mravenci, také kočkovité šelmy a vlci. Přesněji je popsáno v Bundahišnu, sbírce textů o stvoření světa. Ta ovšem pochází ze středověku, což vyvrací souvislost s achajmenovskou dobou. Nicméně není vyloučené, že principy zaznamenané v Bundahišnu, měly kořeny již za Achajmenovců. Například jeden z trestů za zabití vydry ukládá provinilci: „*At' ubije deset tisíc hadů, kteří se plazí po bříše, at' ubije deset tisíc kahrpunů³, at' ubije deset tisíc ropuch, at' ubije deset tisíc nadutých žab, at' ubije deset tisíc ve vodě žijících žab, at' ubije deset tisíc mravenců, kteří zanášejí obilná zrna, at' ubije deset tisíc mravenců, malých smrdutých araéků⁴, at' ubije deset tisíc larev zdržujících se v bahně, at' ubije deset tisíc odporných much, at' zasype deset tisíc jam v zemi plných smetí nakopanou hlinou.*“ (Vidévdát 14, překl.: KLÍMA 1985, 154). Je možné, že existuje vztah mezi náboženskými představami a výzdobnými motivy.

Cílem práce je sestavit přehled motivů, které se v achajmenovském menším umění vyskytují, a na základě studovaného souboru pak provést kvantitativní analýzu, tedy statistický rozbor. Pokusím se zodpovědět na základě ikonografického rozboru otázku, zda existuje jednotná výrazová „koiné“ v rámci achajmenovského umění a zda a jak se projevují případné regionální rozdíly v uměleckém zpracování menšího achajmenovského umění. Všechny ikonografické motivy jsou zahrnuty v katalogu.

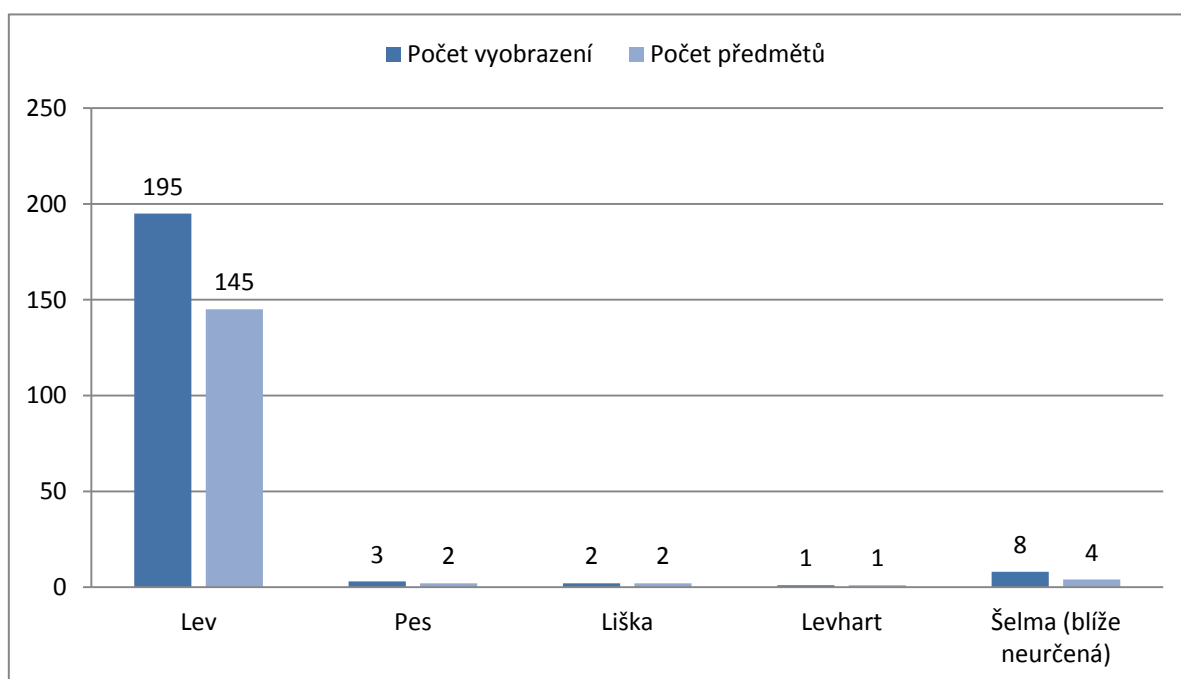
² Adj. od Avesty, posvátného textu zoroastrijského náboženství, které pravděpodobně Achajmenovci vyznávali.

³ Daevští živočichové blíže neurčení (KLÍMA 1985, 325), snad bytost podobná hadu či hadu se psí hlavou (MOAZAMI 2015).

⁴ Malý rychle se pohybující mravenec (MOAZAMI 2015).

2 Šelmy

Dravé šelmy patří k nečastějším a nejoblíbenějším motivům achajmenovského umění. Setkáme se s nimi jak na monumentálních persepolských reliéfech, tak i na širokém spektru drobných předmětů. Studovaný soubor obsahuje **152** předmětů, na kterých je vyobrazeno celkem **205** šelem. Do této kategorie jsem zařadila vyobrazení kočkovitých šelem (lev, levhart) a šelem psovitých (psi). V jednom případě není přesně určen rod zvířete, autor článku *The International Achaemenid style* A. S. Melekian-Chirvani tvrdí, že se jedná o kočkovitou šelmu (MELEKIAN-CHIRVANI 1993, 123).

Graf 1: Počet vyobrazení motivů šelem a předmětů, na kterých jsou vyobrazeny.

2.1 Lev⁵

Mezi šelmami, se kterými se achajmenovském prostředí se setkáme, dominuje lev. Xenofón se o něm zmiňuje v souvislosti s lovem divoké zvěře a zařazuje jej mezi tvory, před nimiž je třeba ít se na pozoru (Xenofón, *Inst. Cyr.* I, 4.). Ačkoli podle zoroastrijského učení patří lev ke zlým bytostem, převážil nejspíše jeho královský význam. Ten je pravděpodobně také důvodem četných vyobrazení v achajmenovském umění (ROOT 2002, 200). V drobném umění jeho vyobrazení zdobí široké spektrum předmětů, například nášivky na oděv, šperky,

⁵ V této kapitole jsou pro popis vyobrazení motivu lva užity také motivy s okřídleným lvem. Mají zde ilustrativní funkci. Motivy okřídleného lva jsou zařazeny a vyhodnoceny zvlášť v podkapitole 6.1 Okřídlený a rohatý lev, jelikož se z hlediska ikonografického jedná o nadpřirozenou bytost.

pečetě, picí a hodovní nádoby a zbraně. Objevuje se samostatně i v komplexnějších scénách. Ve studovaném souboru je lev vyobrazen na **145** předmětech celkem **195**krát.

Pro achajmenovské zobrazení lva je typická otevřená tlama s ohrnutými pysky, vyceněnými zuby a často s vyplazeným jazykem, která budí dojem vrčícího nebo řvoucího zvířete. Od tohoto se odvíjí charakteristický způsob zobrazení zvrásněného obličeje šelmy (Obrázek 1). Nakrčený čenich lemují obloukovité vrásky, pod okem jsou dva váčky kapkovitého tvaru, které se opakují na mnoha vyobrazeních (ID 367, ID 350, ID 70). Oční víčka jsou ve většině případů znázorněná tenkou esovitou linkou, občas pokračují zduřelou částí kryjící oční bulvu. Obličej zpravidla lemuje hřívá. Na trojrozměrných předmětech (plastiky, rhyta, závaží) ji často reprezentují ryté linie (ID 94, ID 14, ID 15, ID 16) případně vytepávané vzory vytvářející kosočtverce nebo obdélníky. V propracovanějším znázornění jsou patrné jednotlivé segmenty hřívá, mají obdélný, trojúhelníkový nebo kosočtverečný tvar a mohou být zdobené rytím (ID 68) či plastickými spirálami jako je tomu v případě dvou nákončí ve tvaru lvích hlav (ID 77, ID 78). Na plochých předmětech (nášivky) se ke znázornění hřívá používá vytepávání, rytí a vykládání (ID 70, ID 71), v mnohých případech také granulace (ID 365). Oblast pokrytá hřívou odpovídá skutečné lví hřívě, táhne se od čela zvířete přes hlavu, na záda a pod bradou na šíji a hrudník. Zpravidla tvoří jednotný celek bez výraznějších reliéfních prvků, na některých exemplářích se objevuje výrazně vystupující vertikální hřeben – jeden pruh hřívá začínající v polovině hlavy lva jdoucí až na hřbet (ID 359, ID 367), zdobený kolmými rytými liniemi. V některých případech (ID 351) je tento hřeben jedinou reprezentací hřívá na zádech. Součástí vyobrazení lví hřívá je také charakteristický límec ze segmentů připomínajících okvětní lístky. Tento prvek najdeme pod bradou zvířete a na jeho tvářích. Objevuje se jak v propracovaném, zřetelném provedení, kde vidíme jasně odlišené jednotlivé „lístky“ (ID 367, ID 15), tak jej najdeme i ve zjednodušených variantách jako jednoduché tenké linky (ID 364). Límec bývá také zdoben vykládáním (ID 70, ID 71). V některých případech je límec lemující tvář zvířete protažený dozadu. Jednotlivé segmenty jsou zvětšené, oblé konce často zdobí kroužky. Zvětšený límec najdeme hlavně na nášivkách, vytepáváním (ID 56, ID 58) nebo prořezáváním (ID 67).

Obrázek 1: Detail hlavy lva z rhyta s protomou okřídleného lva (ID 367). Převzato z: <<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/324291>> (navštíveno 25/7/2018).

V motivech celého těla lva nebo jeho předních částí můžeme sledovat typické způsoby zobrazení podoby těla této šelmy v achajmenovském prostředí. Lvi mají mohutné svalnaté tělo. Na několika exemplářích si povšimneme znázornění žeber (ID 2, ID 8), v dalších případech hrudník ze stran zabírají křídlovité útvary⁶ (ID 3), někdy vidíme kombinaci těchto útvarů s vertikálními liniemi jdoucími od páteře (ID 56, ID 58), v ostatních případech je hrudník nezdobený. Na těle jsou dále v mnohých případech geometrickými tvary zvýrazněny klouby na předních tlapách, méně často se setkáme s podobným zvýrazněním kyčlí (ID 61), kolen a palců všech čtyř končetin. Zadní končetiny mohou být i nezdobené (ID 56, ID 58, ID 351). Zvýraznění svalů a kloubů má podobu slzovitých uzavřených tvarů, deformovaných oválů a otevřených elips. Technika tohoto výzdobného prvku se odvíjí od typu předmětu: na nášivkách je toho zdobení prováděno pomocí drátu (ID 1, ID 4, ID 5) a vytepávání (ID 3), na plastikách rytím (ID 94) nebo odléváním (ID 15). Na tlapách zvířete vidíme poměrně realistické buřtíkovité prsty s drápy (ID 15, ID 16), které se velmi věrně podobají skutečným lvím tlapám.

S motivem lva se v achajmenovském umění setkáme v různých formách, někdy je šelma redukována na nějakou svou signifikantní část (Tabulka 1). V 64 případech je použita pouze hlava zvířete, to se týká zejména šperků, ozdob oděvů a zbraní. Přední část (protomu) zvířete vidíme na 11 vyobrazeních a dominuje na rhytech, celé tělo je použito na 120

⁶ Tyto výzdobné prvky nejspíš nejsou reprezentací skutečných křídel, nýbrž představují hřívu na hrudníku lva.

vyobrazení, kde převládá na nášivkách a válečkových pečetítkách, ve dvou případech (ID 103, ID 104) se omezil motiv lva pouze na jeho ocas (GOLDMAN 1957, 47).

Způsob vyobrazení	Počet vyobrazení	Počet předmětů
Celé tělo	106	73
Hlava	76	61
Přední část	9	7
Noha	2	2
Ocas	2	2

Tabulka 1: Počty vyobrazení částí těl lvů na jednotlivých předmětech.

	Noha	Hlava	Celé tělo	Přední část	Ocas
Plastika	1	0	3	1	0
Nábytek	1	0	0	1	0
Nášivka	0	13	24	0	0
Válečkové pečetítko	0	0	25	0	0
Razítkové pečetítko	0	0	6	0	0
Držadlo vázy	0	1	0	0	0
Mince	0	0	11	2	0
Nádoba	0	0	3	0	0
Náhrdelník	0	25	2	0	0
Nákončí pochvy	0	0	1	0	2
Nákončí žezla	0	3	0	0	0
Meč	0	4	0	0	0
Otisk pečetě	0	0	4	0	0
Pochva	0	0	12	0	0
Prsten	0	2	6	0	0
Talíř	0	0	1	1	0
Závaží	0	1	2	0	0
Rhyton	0	1	0	2	0
Náramek	0	24	0	2	0
Ozdoba koňského postroje	0	1	0	0	0
Korálek	0	0	1	0	0

Tabulka 2: Počet vyobrazení jednotlivých částí motivu lva na skupinách předmětů.

Abychom mohli pokročit k posuzování zobrazení lva v širším kontextu, například ve scénách, je třeba zaměřit se na pozice, v jakých se s ním v achajmenovském umění setkáme. Jedním z hlavních kritérií při tomto zkoumání je skutečnost, zda pozice vyobrazeného lva vyplývá ze smyslu scény (raněné zvíře se v bolestech sklání před lovcem, útočící lev ohrožuje postavu perského hrdiny, lovící šelma pronásleduje kořist, případně ji právě zabíjí) nebo plní pouze ornamentální funkci (heraldické zobrazení). Vyobrazení lva v různých pozicích jsou velmi pestrá a živá. Můžeme odlišit několik základních opakujících se postojů, které lev zaujímá (Tabulka 3). V některých případech se jednoznačně nedá určit daná pozice, ať už kvůli fyzice pohybu, kdy je jednotlivý okamžik pohybu nejasný, či kvůli míře zachování daného předmětu.

Kráčející lev je zachycen na **28** předmětech ve **32** vyobrazeních. Bývá součástí scén, často je ale i svébytným motivem. To vidíme například na zlatých nášivkách na oděv uložených v Orientálním institutu v Chicagu (ID 1, ID 9; KANTOR 1957, Plate IV, V) nebo na nášivkách z Britského muzea (ID 4, ID 5; BARNETT 1960, 29–30), tím samým příkladem jsou i nášivky nalezené přímo v Persepoli (ID 2, ID 3; Schmidt 1957, 78, Fig. 14 A, B). Zvířata se dívají před sebe, hlavu mají vztyčenou a nohama nakračují vpřed. Scény, kde lev kráčí klidným krokem vpřed, mají povahu náboženskou nebo dekorativní, jak je tomu v případě výzdobného pásu (ID 352; CURTIS – TALLIS 2005, 78 Fig. 85), kde jsou zobrazeni čtyři lvi kráčející za sebou. Není na nich znát, že by před něčím či někým utíkali, nebo na někoho útočili. Nevidíme ani, že by spolu interagovali, jedná se o poklidný průvod.

Pozice vyobrazení	Počet vyobrazení	Počet předmětů
Kráčející	31	28
Ležící	14	12
Řvoucí ⁷	6	4
Sedící	2	2
Skákající	6	5
Skrčená	2	2
Stojící	20	13
Útočící	35	22
Visící	5	3

Tabulka 3: Počet vyobrazení motivu lva podle pozic jeho těla.

Dále jsem sledovala, v jakém kontextu se lev zobrazuje. To znamená, zda je vyobrazen samostatně jako svébytný prvek nebo zda je vyobrazen ve scéně. Charakter scén je náboženský⁸, lovecký⁹ nebo propagandistický¹⁰, objevuje se ale i čistě dekorativní, kdy

⁷ U předmětů, kde je dominantní výraz tváře – řev, jiná pozice se nedá určit (vyobrazena pouze hlava nebo přední část)

⁸ Pod tímto pojmem se rozumí scéna, ve které se objevují náboženské symboly – reprezentace božstva Ahura Mazdy v podobě okřídleného disku nebo postavy z něj vystupující.

⁹ Scéna, ve které dominuje vyobrazení lovu: jezdec na koni pronásleduje kořist, lučištník střílí na kořist.

¹⁰ Scéna, v níž je perský hrdina v osobním souboji s šelmou nebo nadpřirozenou bytostí. Ta demonstruje legitimitu panovníka, jeho sílu chránit říši a vládnout. Zároveň symbolizuje ochranu božstva a dobrý sil, které jsou panovníkovi příznivě nakloněny.

vidíme kupříkladu procesí jednotlivých zvířat jdoucích za sebou, kdy se motiv lva opakuje zrcadlově bez vzájemné interakce jednotlivých zvířat, nebo je motiv zařazen bez bližšího symbolického kontextu. V některých případech se kvůli stavu dochování předmětu nedá přímo určit, o jakou scénu se jedná. Velmi často se objevuje motiv souboje perského hrdiny v dlouhém šatě se lvem nebo jinou dravou šelmou či bájným tvorem (gryfem, okřídleným býkem s lidskou tváří). V loveckých scénách vidíme jezdce na koni, jak oštěpy nebo luky zabíjí lvy, postavu velmože či krále na voze, jak střílí z luku na dravou šelmu. Setkáme se i se scénami, kde lovci bojují se lvem tváří v tvář. V dalších případech se setkáváme se soubojem zvířat nebo s vyobrazením lva, jak zabíjí svou kořist. Scény se lvem nemusí mít vždy jen jediný způsob interpretace. Při soubojích člověka se lvem se nemusí jednat pouze o zobrazení lovu jako zajímavého aktu a případně kulturní a společenské tradice, ale také o demonstraci a oslavu síly panovníka. Scény, kde figuruje lev jako lovec, pak demonstrují sílu této dravé šelmy. Vítězný souboj panovníka se lvem mohl mít, podobně jako na persepolských reliéfech, apotropaický význam (ROOT 1979, 81). Mnohdy je součástí scény i náboženský symbol – okřídlený sluneční kotouč – ztělesnění hlavního zoroastrijského božstva Ahura Mazdy. Souboje perského hrdiny se šelmami v sobě spojují smysl náboženský (vláda posvěcená Ahura Mazdou – nejvyšším božstvem) a propagandistický (demonstrace síly panovníka na médiu – umění – které je všem na očích). I lovecké scény mohou mít rozměr náboženský, kdy jde opět o demonstraci síly zároveň zaštitěnou štěstím nebo vítězstvím dobra nad zlem.

Způsob vyobrazení	Počet vyobrazení lva	Počet předmětů
Scény lovu na lva	16	10
Scény náboženské	5	3
Scény propagandistické	9	5
Scény dekorativní	10	8
Scény lovu lva	18	14

Tabulka 4: Výskyt motivu lva ve scénách ve studovaném souboru.

Při zkoumání scén, kde figuruje lev, můžeme sledovat, s jakými jinými zvířaty¹¹ je nejčastěji zobrazován. Typ scény hraje v tomto případě klíčovou roli. Podle její povahy se dají předpokládat a ověřit konkrétní zvířata, která se v zobrazeních se lvem objevují.

V loveckých scénách vidíme pospolu lva často s **koněm**, jelikož na něm jedou honci (ID 37), případně koně táhnou vůz, na němž jede král.¹² V lovecké scéně na válečkovém pečetičku se objevují honci **psi** (ID 106), kteří pomáhají lovcům a pronásledují dravé šelmy (ID 43). Takové vyobrazení psů je ve studovaném souboru ojedinělé.

Vyobrazení lovícího lva se ve studijním souboru objevuje celkem patnáctkrát. Jeho kořisti jsou nejčastěji **býci** (v osmi případech), **jeleni**, **kozorožci** a v jednom případě útočí na **berana** (ID 104) a **gazelu** (ID 34, ID 152). Lev je vždy zachycen, jak na kořist útočí: buď se na ni sápe tlapami, nebo se zakusuje do jejího hřbetu či krku. Ve druhé uvedené situaci je tvář lva zobrazena z ánfasu. Jedná se o ojedinělé vyobrazení spojené výhradně s tímto typem scény (vyjma dvou samostatných vyobrazení na rhytu s koňskou protomou ID 66 a knoflíku ID 76). Vyobrazení lva útočícího na býka má podle Root také astronomickou symboliku. Lev představuje slunce a býk měsíc. Motiv jejich zápasu představuje spojení slunečních symbolů na obloze. Navíc na začátku zoroastrijského nového roku, v den jarní rovnodennosti, souhvězdí lva nahrazuje souhvězdí býka na noční obloze (ROOT 2002, 202).

V náboženských scénách má motiv lva různé účely. Na gemě s prvky řecko-perského stylu (ID 13) lev doprovází božstvo, které se setkává s králem (COLLON 1978, 91–93). Je tak zapojen do scény jako jedna z důležitých postav a má i symbolický význam. V souboji s králem pod zoroastrijským symbolem a s egyptským bohem Besem, kde je šelma poražená a v neobvyklé pozici, kdy ji přemožitel drží za ocas hlavou dolů.

¹¹ Případně lidskými postavami, které ale nejsou předmětem práce.

¹² Válečkové pečetičko se scénou velkokrále Dáreia I. lovícího lvy.

2.2 Pes, liška

Vyobrazení psa nepatří v achajmenovském drobném umění mezi nejčastější, přestože mu v zoroastrijské učením určovalo zvláštní místo. Byl odvážným a věrným společníkem, ochráncem a průvodcem na lovu (ROOT 2002, 209). Pes byl přítomen také některým zoroastrijským rituálům. Například, když člověk zemřel, přivedli k němu psa, aby tělo očichal a potvrdil, že je skutečně mrtvý (FOLTZ 2010, 370–371).

Ve studijním souboru je zastoupen pouze na dvou předmětech, ve třech vyobrazeních. Na plastice z Persepole (ID 112) je kvůli chybějící hlavě tato interpretace pochybná. Achajmenovci používali honičích psů při lovu divoké zvěře. Takové vyobrazení vidíme ve scéně na otisku válečkového pečeti (ID 106). Královští hrdinové jsou k sobě otočení zády a odráží útočící lvy. Na dravé šelmy zároveň doráží dva lovečtí psi (CURTIS–TALLIS 2005, 94, fig. 75). Hlava směřuje dopředu, uši jsou nastražené, zdvižené od hlavy kolmo nahoru. Zvířata mají zvýrazněné svalstvo horní končetiny, zbytek těla není dekorativně zdoben. Je třeba brát v úvahu, že míra zdobení je poplatná charakteru předmětu. Na pečeti nemusí být do detailu provedeno zdobení srsti. Jak ale vidíme na plastice psa-dogy z Persepole (ID 105) i na neurčené zvířecí plastice (ID 112), která by mohla být interpretována jako pes, tělo tohoto zvířete je zobrazováno hladké. Na koncích ocasů, které drží psi zdvihnuté, vidíme zduřelý útvar naznačující chomáč chlupů. Tento prvek je podobný vyobrazení lva. Otisk pečeti byl nalezen v Uru, v hrobu z perského¹³ období.

Samostatně stojící plastika psa-dogy z černého vápence pochází z přímo z Persepole z vestibulu 8 jihovýchodní věže Apadany. Spolu s ní byly nalezeny i fragmenty druhé podobné či stejné sochy (KOCH 2001, 100).¹⁴ Mohlo se jednat o strážce vchodu (SCHMIDT 1953, 73, Fig. 46). Hlava sochy je rekonstruovaná (CURTIS–TALLIS 2005, 99, fig. 100).¹⁵ Pes sedí na zadních nohách, hlavu drží vzpřímenou. Okolo krku má spirálovitý obojek. Ramenní klouby jsou lehce plasticky znázorněny, kotníky zvýrazňuje jemné rytí. Zbytek těla je hladký. Ve srovnání s výrazným provedením kloubů, které se objevuje u motivu lvů, jsou tyto detaily velmi jemné. Tlapy jsou výrazně plasticky provedené, můžeme je porovnat se závažími v podobě lva (ID 15, ID 16). Mezi zadními nohama vidíme tenký ocas bez jakéhokoli rytého či plastického zdobení.

¹³ Zde je myšleno achajmenovského období.

¹⁴ Jedná se o obdélný podstavec, tři tlapy a kus zadní části zvířete. (Schmidt 1953, fig. 46 A-B)

¹⁵ Zvíře má vyceněné zuby, čumák je zvlněn pouze lehce. Na rozdíl od vyobrazení lvů nemá otevřenou tlamu dokořán k řevu, ale naznačuje spíš obranné vrčení. Z hlavy odsávají malé uši. (popis zrekonstruované hlavy)

Na razítkovém pečetidle je pod okřídleným diskem zobrazen běžící lev (ID 27). Pod lvem se nachází další motiv běžícího zvířete, které na první pohled připomíná **lišku** (ID 107). Další sporné vyobrazení (ID 108) nalezneme na gemě s vyobrazení lovecké scény. Jezdec na koni pronásleduje jelena a pod ním běží liška (BOARDMAN 1994, 353). Taková interpretace motivu patří v achajmenovském umění mezi výjimečné. Nicméně na základě fyzických podobností a faktu, že liška je zvíře nečisté zatímco na lovu se vyskytuje častěji jiný zvířecí společník (ROOT 2002, MOAZAMI 2005, MOAZAMI 2015), se přikláním k interpretaci, že se jedná o psa.

2.3 Levhart

Jediný předmět ve studijním souboru s tímto motivem pochází ze soukromé sbírky Lea Mildemberga (KOZLOFF 1981, 43–44, no. 32). Jedná se o nákončí žezla z hlazeného chalcedonu, které má podobu skákajícího levharta (ID 109). Ačkoli se jedná o západní dionýsovský motiv a předmět sám nese západní řecké vlivy (absence typicky achajmenovského ornamentálního znázornění svalů, celkové zjemnění stylu), zvrásnění nakrčeného čumáku, krk zvednutý v oblouku a naznačený límec pod bradou jasně odráží achajmenovské dekorativní principy. Na předmětu vidíme přední polovinu těla, zakončenou lotosovým květem nebo lilií. Po celém těle šelmy jsou jemným rytím naznačeny skvrny v její srsti, zvrásněná tlama je provedena rytím hlubším. Kozloff tento předmět datuje do 4. st. př. n. l. Nákončí žezel jsou známá už z asyrského prostředí. Zmínku o zdobení holí najdeme také u Hérodota: „Každý má pečetní prsten a ručně vyrobenou hůl. Na každé holi je znázorněno buď jako nebo růže či lilie nebo orel, anebo něco jiného; je u nich zákonem, že nikdo nesmí mít hůl bez znamení.“(Hérodotos, *Hist.* I. 195)

2.4 Blíže neinterpretované šelmy

Jedním z exemplářů s nejasnou interpretací motivu ve studijním souboru je plastika ležícího zvířecího těla (ID 112). Byla nalezena spolu s párovou sochou v jedné z budov persepolské Apadany (KOCH 2001, 100).¹⁶ Mohlo by se jednat o malou divokou kočku nebo psa. Hlava, která by jednoznačně určila, o jaké zvíře se jedná, se nedochovala. Tělo zvířete je hladké, nenajdeme na něm jakékoli vyobrazení lví hřívy, která často pokrývá kromě hlavy také hrudník a hřbet. Zvýraznění kloubů chybí úplně. Pod zadní nohou si můžeme všimnout varlat – jedná se tedy o samce. Konec ocasu je tvarován do kosočtverce, připomínajícího chomáč srsti, který je typický pro zakončení lvích ocasů. Uvolněná pozice vleže na boku je však pro lva neobvyklá. Natočení těla vytvářející písmeno C, by spíše odpovídala představě ležícího psa. Lvi leží ve všech případech na všech čtyřech nohou, vždy vzpřímeni směrem k divákovi.

Se spornou interpretací šelmy se setkáme u bronzové kadidelnice původem z Anatólie. Tři šelmy (ID 111) podpírají nádobku na spalování kadidla.¹⁷ Hlava všech tří zvířat je otočená směrem ven, nataženými tlapami podepírají výše zmíněnou nádobu. Ocas mají přitažený k tělu, směrem ven vyčnívá pouze jeho konec. Autor článku Melekian-Chirvani, který předmět popsal, se domnívá, že se jedná o kočkovitou šelmu. Kadidelnice je pravděpodobně výtvozem lokální lýdské dílny, neboť její celková podoba i provedení jsou achajmenovským uměním vzdálené. Melekian-Chirvani ji však připisuje *nadnárodnímu achajmenovskému stylu*.¹⁸

Dva zlaté náramky jsou zdobeny motivem blíže neurčených zvířat (ID 110). Tvorové mají dlouhé čumáky s řadou zubů, jejich těla dekorují povrch náramků a ocasy tvorů se uprostřed vnější strany navzájem proplétají. Pocházejí z oxoského pokladu a jejich stylové provedení je řadí k uměleckému okruhu skythskému nebo středoasijskému (DALTON 1964, 115) případně kavkazskému (CURTIS – TALLIS 2005, 142).

¹⁶Plastiky u vchodů do achajmenovských sálů byly vždy po obou stranách vstupů. Druhý nalezený exemplář není vystaven a v článku, ze kterého čerpám, chybí, proto ho nemám ve studijním souboru.

¹⁷ A/nebo jiných vonných látek?

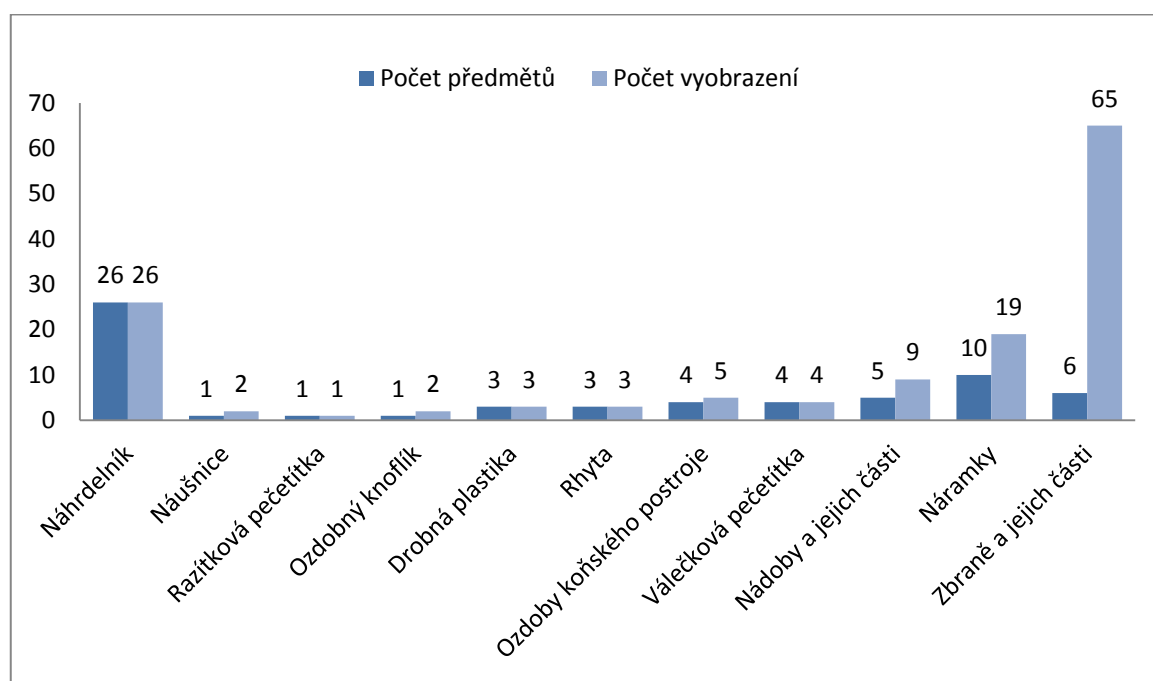
¹⁸ Příklad užívaného termínu: *International Achaemenid style*.

3 Divoká zvířata

Do achaimenovského drobného umění silně pronikly motivy divokých zvířat. Do této kategorie jsem zařadila motivy kozorožců, gazel, jelenů a kanců. Tato zvířata většinou hrají roli lovné zvěře, často je vidíme utíkat před lovci či dravými šelmami. Setkáme se s nimi také jako s výzdobnými prvky na špercích.

3.1 Kozorožec

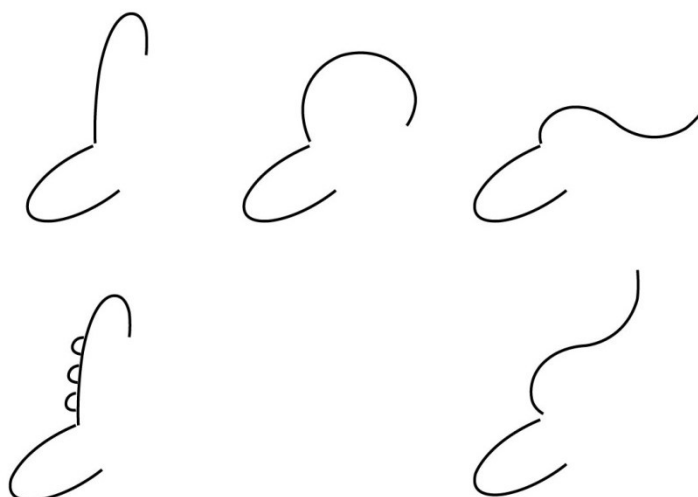
Kozorožec se řadí k nejpoblárnějším motivům, který se objevuje v achajmenovské drobném umění. Také se objevuje na širokém spektru předmětů. Nalezneme jej na rhytech, špercích, gemách. Celkem je ve studovaném souboru zařazeno **139** motivů vyskytujících se na **64** předmětech. Motiv okřídleného kozorožce je podrobněji popsán v kapitole 6.2 Okřídlený kozorožec.

Graf 2: Zastoupení motivu kozorožce ve studovaném souboru.

Přestože najdeme ve vyobrazeních kozorožce rozdílný stav dochování a i stylistické odlišnosti, pozorujeme obecné shodné znaky, na základě kterých můžeme achaimenovského kozorožce rozpoznat. Poznáme jej podle typické hlavy, která při pohledu shora připomíná trojúhelník a končí kulatým nebo trojúhelníkovým čenichem. Délka hlavy se často liší, vyskytuje se v delších variantách (ID 144, ID 128, ID 136), kdy připomíná ovál, nebo v kratších obměnách podobných trojúhelníku (ID 131, ID 132). Nejpodstatnější součástí motivu kozorožce jsou rohy, jejichž podoba se v jednotlivých vyobrazeních značně různí. Na základě

rozboru studovaných exemplářů jsem je rozdělila do tří kategorií. První jsou vysoko směrem vzhůru vytažené rohy stočené do oblouku (ID 147), přičemž některá tato zobrazení mají výstupky na vnější straně (ID 148). Další kategorii představují výše vytažené rohy, které vytváří široký oblouk a opisují částečný kruh, navíc bývají zdobené vodorovnými rytými liniemi (ID 145, ID 130, ID 118). Posledním typem jsou rohy, které nevystupují vysoko nad hlavu, ale jdou jen lehce nad ni a mají tvar ležatého písmene S (ID 146, ID 138). Toto vyobrazení je typické především pro náramky a jejich ozdobných zakončení nákončí ve tvaru kozorožčích hlav, setkáme se s ním hlavně na zlatých náramcích z Britského muzea (ID 140–142). Jejich zvláštností je propojení na konci, rohy tak při pohledu shora vytváří tvar písmene V nebo U. Vzhled rohů se na jednotlivých exemplářích v detailech liší a stanovené typy by mohly být členěny až k jednotlivým předmětům. Na základě podoby rohů a tvaru je možné přiřadit kozorožce k jednotlivým druhům. První typ s vysoko vytaženými rohy připomíná mláďata **kozorožce sibiřského** (*capra sibirica*) či **kozy bezoárové** (*capra aegagrus*) s ještě nedorostlými rohy (ID 147, ID 148). Pro tento fakt svědčí také kratší čumák, který se vyskytuje v souvislosti s touto podobou rohů. **Kozorožec sibiřský** žije na území dnešního Afghánistánu, Číny, Indie, Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Mongolska, Pákistánu, Ruska, Tádžikistánu a Uzbekistánu (READING–SHANK 2008). Spolu s **kozou bezoárovou** připomíná nejvíce vyobrazení rohů kozorožce druhého typu s kruhovými rohy. Ta je rozšířená v Arménii, Ázerbájdžánu, Gruzii, Íránu, Pákistánu, Rusku, Turecku a Turkmenistánu (WEINBERG A KOL. 2008). Nejvíce se k tomuto typu svou podobou přibližuje ozdoba koňského postroje z Britského muzea (ID 114) a také nedokončená ozdoba s kozorožcem pocházející ze Sard (ID 115). Poslední typ motivu s esovitě prohnutými rohy připomíná **kozorožce dagestánského** (*capra cylindricornis*). Jedná se o endemický druh obývajících území Ázerbájdžánu, Ruska a Gruzie (WEINBERG 2008b). Svou podobou jej připomíná motiv na náramku z ženevského muzea, na kterém vidíme jak esovitě prohnuté rohy, tak výraznou spodní čelist s hustým límcem srsti na bradě zvířete. Zmiňované náramky nesoucí tento motiv pochází z oxoského pokladu. Na základě této skutečnosti usuzuji, že tyto exempláře mohly být vytvořeny na území v okolí Kavkazu a následně přenesené do chrámu v Baktrii. Určení podle rohů samozřejmě může být v jistém směru zavádějící, neboť každý zástupce kozorožce ve volné přírodě má rohy jedinečné. Vycházím nicméně s obecných znaků, které zvířecí rohy nejlépe charakterizují.

Obrázek 2: Siluetové kresby kozorožčích rohů objevujících se v achajmenovském drobném umění. A: varianty typu s vysoko vytaženými rohy – mlád'ata kozorožce sibiřského (*capra sibirica*) či kozy bezoárové (*capra aegagrus*), B: varianta typu s kulatými rohy – dospělý zástupce kozorožce sibiřského (*capra sibirica*) či kozy bezoárové (*capra aegagrus*), C: varianty typu s esovitě prohnutými rohy – dospělý zástupce kozorožce dagestánského (*capra cylindricornis*). Kresba autorky.

Mandlovitý tvar ucha je společný všem vyobrazením. Ucho často vystupuje kolmo vzhůru (ID 148), jindy je zobrazeno šikmo přiléhající k hlavě (ID 138, ID 139, ID 140). Na některých exemplářích jsou naznačené chlupy v uchu zvířete (ID 144, ID 136). Achaimenovští kozorožci mají kulaté oko, které rámuje oční víčka provedená tenkými linkami, a vytváří slzovitý nebo citronovitý tvar zvířecího oka (ID 146, ID 147, ID 136, ID 148). Nad ním zřetelně vystupuje těžké obočí fazolovitého tvaru. Ten sestává z linie, která se táhne od očního víčka a obočí dotváří průběhem nad sebou poskládaných oblouků. Podoba oka kozorožce se jasně shoduje s podobou oka býka i lva. Tvář zvířete bývá hladká, případně zdobená dvěma tenkými liniemi, které směřují od vnitřních koutků očí k čenichu a zvýrazňují kosti nosní. Dolní čelist lemuje již zmiňovaný ozdobný límec. Na jednotlivých vyobrazeních má různou podobu. Setkáme se s propracovaným límcem, jehož segmenty mají podobu detailně vytvořených kudrlin (ID 146, ID 147), dále okvětních plátků s oblým zakončením (ID 118, ID 130), jednoduchých obdélných segmentů (ID 197), nebo šikmých rytých linií (ID 136). Můžeme si také povšimnout linie srsti táhnoucí se od hlavy přes krk zvířete na hřbet (ID 271). Jedná se o jednoduchý pás zdobený kolmými vodorovnými liniemi.

Na těle kozorožce bývá velká pozornost věnována vyobrazení předních nohou. Na 3 předmětech ve studovaném souboru vidíme celkem 5 protom ležících kozorožců. Protomy

mají shodnou pozici nohou – jsou složené pod tělo zvířete. Výrazně vystupují detaily loketního kloubu, šlach na zápěstí a kopyt. Méně propracované jsou pouze na rhytu ze soukromé sbírky Vasila Bojkova (ID 148). Tělo zvířete bývá hladké, nezdobené (ID 115, ID 129, ID 120), někdy jsou znázorněna vystupující žebra (ID 127, ID 119, ID 112). Zadní nohy jsou propracovány podobně jako přední, vidíme na nich detail kyčle, kolene a šlach na nártu (ID 098). Tyto detaily mohou být znázorněny liniemi nebo geometrickými ornamenty (ID 117, ID 122). Krátký ocas přiléhá k zadku kozorožce a je naznačen jednoduchým obloukem, na příkladu jílce z Čertomlyku (ID 120) však vidíme krátké ocasy vztyčené při zběsilém úprku před lovci.

Motiv kozorožce najdeme v achajmenovském drobném umění v různých podobách. Motiv hlavy kozorožce najdeme nejčastěji na špercích. Omegovitě a kruhové náramky jsou jimi zakončeny, na náhrdelníku z Britského muzea jsou tepané přívěsky v podobě kozorožčích hlav (ID 135). Ty se objevují také v drobné plastice (ID 130, ID 132). Najdeme ji i na jílci ceremoniálního akinaku (ID 133) pocházejícího z Hamadánu (STIERLIN 2006, 133). Hlava kozorožce doplňuje scénu na ozdobném knoflíku (ID 137), jejímž ústředním motivem jsou dva ležící kanci (ID 174). Celé tělo kozorožce je součástí scén (18krát na 10 předmětech), objevuje se také samostatně (9krát na 8 předmětech). Najdeme jej na válečkových a razítkových pečetítkách, na zlatém talíři ze soukromé sbírky vidíme dva heraldicky postavené kozorožce, skákající kozorožci jsou ozdobnými držadly nádob (ID 117, ID 118), skákající kozorožec (ID 123) zdobí sedlovou dečku na zoomorfní nádobce v podobě koně.

Způsob vyobrazení	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Celé tělo	18	27
Hlava	41	52
Protoma	3	5
Noha	1	1
Rohy	1	54

Tabulka 5: Zastoupení vyobrazení částí motivu kozorožce ve studovaném souboru.

Pozoruhodnou interpretaci tohoto motivu vyslovil P. R. S. Moorey. Na zlaté pochvě, která pochází ze souboru pokladu Oxu, se vyskytuje výzdobný motiv stylizovaných kozorožčích hlav (D_150). Motiv lyry, jenž vytváří výzdobný pás na vnější straně okolo scénických motivů, interpretuje Moorey jako stylizovanou reprezentaci kozorožčích hlav s rohy (MOOREY 1985, 27). Jejich zvlněný tvar připomíná kozorožce dagestánského. Jedná se o jediný motiv spadající do kategorie *bordura* a opakuje se 54krát. Zrcadlově¹⁹ se motiv vyskytne na 6 předmětech, jedná se o náramky a ozdobný knoflík.

Způsob zobrazení	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Samostatně	45	53
Scéna	12	20
Zrcadlové	6	12
Bordura	1	54

Tabulka 6: Zastoupení způsobu vyobrazení motivu kozorožce ve studovaném souboru.

Nejčastější způsob vyobrazení kozorožce z hlediska postoje či pohybu zvířete je skok. Samostatně se vyskytuje vyobrazení kozorožce jako držadlo nádoby (ID 117, ID 118), setkáme se s ním také na razítkovém pečetičku (ID 119). Ve zbývajících případech je tento motiv vždy součástí scény. Celkem 10krát se kozorožci objeví ve scéně s lovci či jezdci na koních. Se lvem se kozorožec ve studovaném souboru nevyskytuje, pouze jednou se objeví motiv okřídleného kozorožce²⁰ spolu se lvem (ID 371). Součástí náboženské scény je kozorožec ve 2 případech: Na náušnici drží za rohy dva kozorožce (ID 121) egyptský bůh Bes. Scéna má pravděpodobně náboženský/apotropaický charakter a zároveň jsou na ní patrné egyptské vlivy. Na válečkovém pečetičku stojí kozorožec (ID 126) mimo scénu, která je od něj oddělena stromem. Na pečetičku vidíme souboj perského hrdiny s nestvůrou (ID 421). Motiv je interpretován jako kozorožec či jelen, kvůli výrazné bradce jsem zvíře zařadila mezi kozorožce. Na nádobce ve tvaru koně (ID 123) vidíme skákajícího kozorožce jako jeden z motivů dekorujících sedlovou dečku koně.

Na 7 předmětech je v 9 vyobrazeních jasný motiv ležícího kozorožce. Protoma ležícího kozorožce zdobí nádoby. Ve dvou případech se jedná o rhyta (ID 147, ID 148), na dalším exempláři vidíme tři kozorožce podpírající vysokou kamennou mísovitou nádobu

¹⁹ Zrcadlovým způsobem vyobrazení se rozumí opakování stejného motivu na jednom předmětu naproti sobě.

²⁰ Okřídlený kozorožec je zařazen jako samostatný motiv v kapitole 6.2.

s horizontálním kanelováním (ID 146). Celé tělo je zachyceno na ozdobách koňského postroje (ID 113, ID 114) a na nedokončeném odlitku v podobě kozorožce (ID 115), který má shodný tvar s kozorožcem (ID 114) na bronzové ozdobě koňského postroje. Ležící kozorožec zdobí náramek z pokladu Oxu (ID 116). Zachoval se pouze fragment, na kterém je vidět celé tělo s výraznými obloukovitými rohy. Hlava zvířete nesměřuje dopředu, jak bývá zvykem u achajmenovských náramků, ale je vytočená směrem doprava.

Svinutá pozice je charakteristická pro trojlístkovitá nákončí pochev. Na nich je kozorožec zobrazen ve scéně spolu se lvem. Motiv je však rozložen na ornamentální prvky (GOLDMAN 1957, 47–49), proto na nákončích ID 143 a ID 144 vidíme zřetelnou pouze kozorožčí hlavu, zatímco po lvu zůstává jen ocas a případný náznak přední tlapy.

Stojící kozorožci (ID 127) se ve studijním souboru objeví ve výzdobném medailonu na zlatém talíři ze soukromé sbírky (Kunstschatze 1962, 86, abb. 357). Zvířata jsou v heraldické pozici zády k sobě, hlavy mají otočené vzad a hledí na sebe.

Jediná pozice interpretovaná jako visící se nachází na pečetítku z Pasargad (ID 129). Muž v perském šatě třímá v jedné ruce srp, druhou rukou drží kozorožce za zadní nohu, snad se chystá zvíře podříznout či obětovat.

Pozice	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Ležící	7	9
Skok	10	18
Svinutý	3	3
Visící	1	1
Stojící	2	3
Neurčený	41	105

Tabulka 7: Zastoupení pozic motivu kozorožce ve studovaném souboru.

Nejzřetelnější vyobrazení kozorožce (ID 146) se vyskytuje na kamenné nádobě pocházející z Íránu, která je datována do 5. – 4. století př. n. l. (Kunstschatze 1962, 83). Výše popisované znaky se jasně objevují pouze na některých výše vybraných exemplářích. Při

vyobrazení na gemách dochází k jejich schematizaci s ohledem na povahu předmětu a materiál.

Identifikace kozorožce mezi výzdobnými motivy je často problematická. Často bývá kvůli špatnému stavu dochování či stylistickým rozdílům interpretován jako beran. Kupříkladu plastiku kozorožčí hlavy (ID 132) určil Muscarella jako berana (MUSCARELLA 1988, 214). Další nesnáze v rozlišování kozorožce od berana vyvolávají vyobrazení na nákončích pochev (ID 143, ID 144, ID 128). Na nich si můžeme všimnout stočeného zvířete kozorožce/berana, který je obklopen rozetami či geometrickými motivy. Na první pohled je sám, nebo jej právě lapil lev. Je důležité poznamenat, že ve scénách, kdy lev uchvacuje kořist, se nesetkáme s beranem, ale spíše s kozorožcem nebo gazelou. Ačkoli na první pohled se zdá, že se na některých nákončích vyskytuje býložravec sám, můžeme si povšimnout malé kudrnky, která představuje ocas lva. Ornament představuje zjednodušení v zobrazení dříve plně zobrazené lovecké scény (GOLDMAN 1957, 47).

3.2 Gazela

Příbuzným motivem ke kozorožci je gazela. Ve studijním souboru je zahrnuto 6 předmětů nesoucích celkem 10 vyobrazení gazely. Třikrát je zastoupen motiv celého těla, ve zbylých sedmi případech je použita pouze hlava. Ve scéně se gazela objeví dvakrát a to na válečkovém pečetičku (ID 152) v horním registru, kde je kořistí dvou lvů, a na míse ze soukromé sbírky Vassila Bojkova (ID 155), kde se do gazelího krku představujícího konec držadla zakusuje lev, jenž reprezentuje úchyt. V ostatních případech se motiv vyskytuje samostatně, případně se zrcadlově opakuje.

Jako gazelí hlava (ID 154) je interpretován motiv na zlatých omegovitých náramcích z hrobu N6 z nekropole ve Vani, které jsou datovány do 5.–4. st. př. n. l. Hlavy se velice podobají kozorožcím. Rohy tvaru písmene S jsou zdobené vertikálními liniemi, velké kulaté oči rámuje výrazná víčka, nad horním vystupuje silné fazolovité obočí. Uši jsou znázorněny plasticky, směřují dozadu. Límeček lemující dolní čelist je naznačen dvěma žlábkami. Hlavu gazel zakončuje trojlístkovitý čenich tvořený spirálou a zduřelé pysky. Držadlo bronzové mísy ze soukromé sbírky Vassila Bojkova (ID 155) je také zdobena motivem gazely. Opět se setkáváme s rohy tvaru písmene S, velkým okem s těžkým víčkem a obočím a malým límečkem ze segmentů podobných okvětním plátkům. Sideris interpretuje tento motiv jako pravděpodobné vyobrazení *gazella subgutturosa* (SIDERIS 2016, 47). Zlaté rhyton uložené v muzeu v Teheránu má podobu gazelí hlavy (ID 153). Nejvýraznějším prvkem tohoto předmětu jsou dlouhé zakroucené rohy. Dále vidíme velké vypouklé kulaté oko uzavřené zduřelými kulatými očními víčky, spirálovité obočí chybí. Čenich má trojlístkovitou podobu tvořenou spirálovitou linií, pod ním se nachází vystouplé pysky, podobné gazelám na náramcích z Vani (ID 154). Od rohů kolem spodní čelisti se táhne typický ozdobný límeček z obdélných segmentů, které jsou zdobené kudrlinkami, a končí na tvářích. Zlatý náramek z Britského muzea (ID 151) jsem zařadila k motivu gazely navzdory původní interpretaci, že se jedná o kozorožce (CURTIS–TALLIS 2005, 142–3), vzhledem k podobně vypouklému čumáku, který se shoduje se zlatým rhytem (ID 153), a obecně gracilnějšímu provedení motivu. Pravděpodobně ležící gazely²¹ hledí vzad, nohy mají složené pod sebou. V mnoha znacích se toto vyobrazení shoduje s kozorožcem. Krátké rohy jsou spojeny do oblouku a vytváří písmeno V, mandlovité uši odstávají od hlavy v pravém úhlu, vypouklé oko kryje zduřelé víčko, na šíji vystupuje pruh srsti. Na hřbetě vidíme vyobrazená křídla, na předních i

²¹ Domnívám se, že gazely leží, protože mají nohy složené pod tělem. Při skoku či běhu předpokládám, že by měly nohy natažené směrem ven, jak to vidíme například na rhytu s koněm (ID 286) nebo na rukojetích nádob se skákajícími kozorožci. Na náramcích se setkáte většinou s nohama složenýma pod tělo. Může to být dáno povahou materiálu – tenký materiál by se mohl zlomit. Nebo vzhledem k motivu – aby náramek vždy končil „uzlíkem“ a nic jej nepřesahovalo.

zadních končetinách jsou znázorněné detaily šlach, kloubů a kopyt. Na válečkovém pečetítku (ID 152) vidíme gazelu klesající pod útokem dravých šelem. Motiv není výrazněji propracovaný, tělo je hladké, odlišená jsou pouze kopyta, žebra provedená jen náznakem. Odlišitelné jsou pouze obloukové rohy naznačující tvar písmene S a velké kulaté oko.

Odlišení motivu gazely od kozorožce je velmi obtížné, neboť jsou si oba motivy velice podobné. Vyobrazení gazely působí křehčím dojmem a její čumák bývá kratší než kozorožčí. U gazely se neseťkáme s výraznými rozdíly ve vyobrazení rohů jako u kozorožce. Jemné stylové odchylky však nemohou být spolehlivým ukazatelem. Rozdíly v interpretaci mezi těmito dvěma zvířaty mohou také záviset na výskytu toho kterého zvířete v oblasti místa nálezů.

3.3 Jelen

Méně zastoupeným přesto podstatným motivem patřícím mezi divoká zvířata je jelen. V achajmenovském drobném umění se vyskytuje méně než například v umění skythském. Ve studovaném souboru jej najdeme na 13 předmětech na 14 vyobrazeních. Vyskytuje se ve scénách na 9 předmětech, samostatně na 4 předmětech. Poznáme jej podle charakteristického větveného paroží.

Předmět	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Mince	2	2
Razítkové pečetítko	2	2
Válečkové pečetítko	3	4
Pochva	1	1
Ozdoba koňského postroje	1	1
Prsten	1	1
Drobná plastika	3	3

Tabulka 8: Zastoupení motivu jelena ve studovaném souboru.

Vyobrazení jelena vzhledem k povaze studovaných předmětů nejsou provedena příliš detailně. Většinou je zobrazeno hladké tělo, hruškovitá hlava podobná kozorožčí, odlišena jsou kopyta a výrazné esovité parohy s výstupky v podobě teček (ID 161) nebo krátkých čárek (ID 168, ID 157). Výjimku představují tři drobné plastiky stojícího či skákajícího jelena (ID 164, ID 165, ID 166), které patří k oxoskému pokladu. Zlatý jelen ID 166 má tělo zdobené zahlubnými kruhovými a kapkovitými ornamenty v místě kloubů a na předních končetinách a dále zvýrazněná žebra. Od hlavy přes hřbet se táhne pruh srsti zdobený šikmými rytými liniemi. Nad původně vykládaným okem je znatelné těžké víčko. Další plastika, kterou Dalton interpretuje jako jelena (ID 164; DALTON 1964, 80–81, no. 12), je na těle dekorována podobnými detaily jako předchozí příklad. Ty jsou však pouze ryté. Pod žebry a na krku pod bradou jsou rytím provedené další detaily, které představují srst. Plastika má propracovanější límec lemující spodní čelist, na kterém jsou patrné jednotlivé segmenty připomínající okvětní plátky. Vzhledem k absenci rohů je možné pochybovat, že se jedná o jelena. Podobnost výzdobných ornamentů s předchozím příkladem však může být do jisté

míry považována za uspokojivou. Poslední ze zmiňovaných plastik jelena (ID 165) není zdobena detaily na těle. Zvíře stojí na dvou kosočtverečných destičkách a pravděpodobně bylo připevněno k nádobě. Skutečnost, že je tělo hladké a nezdobené, může být zapříčiněna používáním nádoby a odřením mělké ryté výzdoby. Ve srovnání s předchozími příklady má výrazné košaté paroží zdobené rytím. Dalton poukazuje na to, že zvíře není provedeno v tradičním achajmenovském výtvarném stylu (DALTON 1964, 81, no. 13). Dále vyniká vyobrazení na falěře (ID 160) a na pochvě z oxoského pokladu (ID 167). Jeleni unikající před lovci (ID 160) mají zvýrazněné klouby a šlachy předních nohou geometrickými ornamenty a liniemi. Jejich paroží vystupující nad hlavu má listovitý tvar, jeho vnější linie připomíná písmeno S. Jelen z oxoské pochvy nemá klouby ani končetiny vyobrazené v typicky achajmenovském stylu, jeho tělo je pokryto skvrnami. To naznačuje snahu o ztvárnění podoby srsti nikoli svalové stavby zvířete. Tato skutečnost je zvláštní vzhledem k podobě vyobrazení lva, který jej drží, neboť na něm jsou klouby zvýrazněné.²² Podoba tohoto zvířete připomíná jelena sika (*cervus nippon*), ten ale nežije ve Střední Asii. Podobné skvrny vidíme také na rubové straně dvou mincí satrapy Mazaia (ID 236, ID 237). Také motiv jelena uchváceného lvem je stejný. V úvahu připadá daněk evropský (*dama dama*), který obývá Turecko a většinu Evropy.

Motiv jelena nalezneme ve 4 případech ve scénách pronásledování lovcem. Objevuje se na válečkových pečetítkách (ID 161, ID 157), na razítkovém pečetítku (ID 162) a na falěře s rozsáhlou loveckou scénou (ID 160). Kořistí lva je jelen ve 3 případech, a to na dvou mincích satrapy Mazaia (ID 158, ID 159) spravujícího Kilíkii (361–333 př. n. l.) a na slonovinové pochvě z oxoského pokladu (ID 167). Na pečetítku (ID 168) drží egyptský bůh Bes pár jelenů za rohy. Tento motiv je součástí mnohaúrovňové scény.

Jelen se dá na základě studovaného souboru zařadit k méně častým motivům v repertoáru achajmenovského drobného umění. Jeho vyobrazení je velmi podobné gazele i kozorožci, objevuje se i v obdobných scénách. Odlišuje se od nich především tvarem paroží a chybějící bradkou.

²² Může se jednat o pozdější dokončení práce nebo práci dvou řemeslníků na jednom předmětu?

3.4 Prase divoké

Motiv prasete divokého se vyskytuje jak v achajmenovském prostředí, tak i v dalších starověkých kulturách, např. v řecké, keltské, římské, asyrské aj. Je hojně rozšířeno v Evropě i v Asii (KHALILZADEH *et al.* 2016), v průběhu věků byl na některých místech světa vyhuben a naopak zavlečen do koutů, kde se dříve nevyskytoval.

Fakt, že byl kanec známý achajmenovskému kulturnímu okruhu nám dokládají písemné prameny. V Avestě v části Varharan Jašt, která popisuje páté zjevení ducha vítězství Verethragy Zarathuštrovi v podobě divokého kance stojí:

„Popáté k němu přiběhl Ahurou stvořený Verethragna v podobě divokého vepře, který se staví k obraně, má ostré zuby, sanice ostrých tesáků, divočáka, který nárazem zabije, rozzuřen je nepřístupný, má tváře kropenaté, je statečný, obratný, všechno rozmetává. Tak sem přišel. Pro jeho skvělost...“ (překl.: KLÍMA 1985, 115).

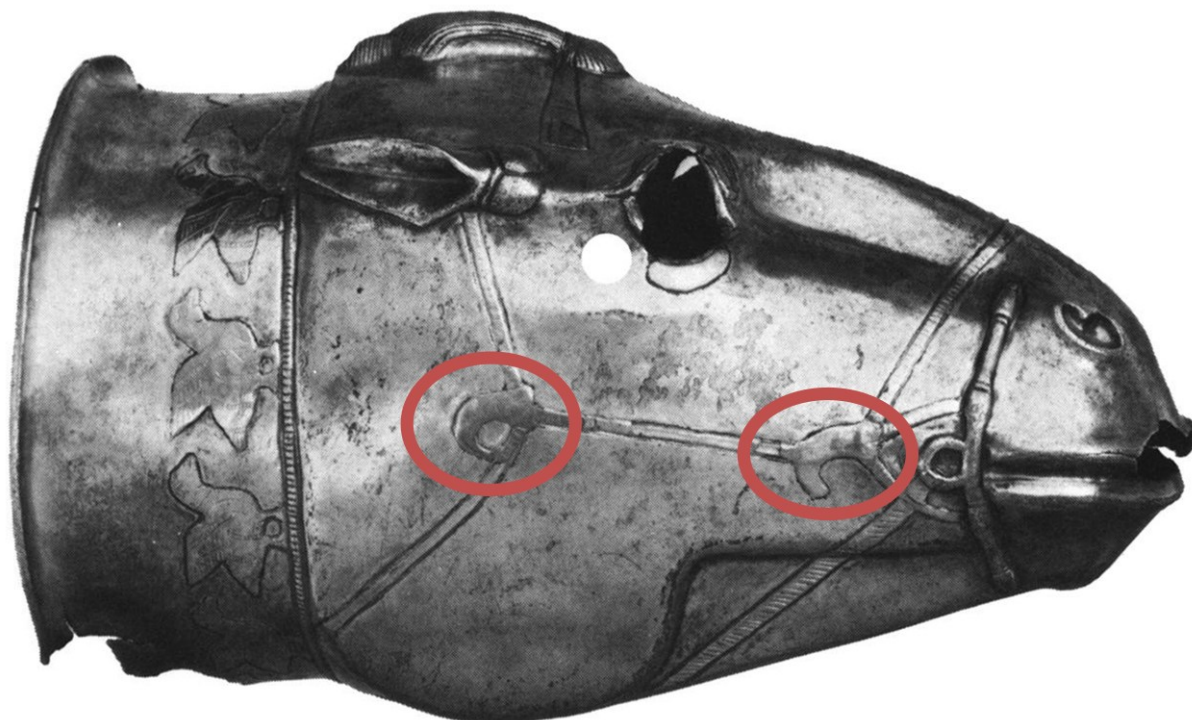
Tato zmínka podněcuje představu o majestátním krutém zvířeti s ostrými kly i čelistmi, kterými v hněvu drtí své nepřátele. V Avestě se úryvek několikrát opakuje a napovídá, jak lidé řídící se principy zoroastrijského náboženství mohli kance vnímat, a tím osvětluje způsob, jakým byl následně přenesen do umění.

Motiv kance se ve studovaném souboru vyskytuje celkem 31krát na 25 předmětech. Najdeme jej na nášivkách, náramcích, špercích a hojně se motiv vyskytuje jako ozdoba koňských postrojů, kde tento motiv dominuje. Motiv ležícího kance se na nich ve studovaném souboru objeví 9krát, v 8 případech má součást postroje spojující jeho řemínky podobu kančího klu, přičemž jeden z nich má špičku zformovanou / opracovanou do tvaru kančí hlavy (ID 183). Ta je majetkem Metropolitního muzea v New Yorku. Čtyři exempláře ozdob postroje tvaru kančích klů vyrobené z bílého kamene (ID 188) se nachází v muzeu v Teheránu, bronzové *kančí kly* najdeme v Metropolitním muzeu v New Yorku (ID 185, ID 186), další bronzový exemplář je uložený v Britském muzeu v Londýně (ID 187).

Typ předmětu	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Knoflík	1	2
Náramek	2	4
Ozdoba koňského postroje	12	12
Nádoby a/nebo jejich části	2	5
Válečkové pečetítko	2	2
Razítkové pečetítko	4	4
Mince	1	1
Prsten	1	1

Tabulka 9: Zastoupení motivu kance ve studovaném souboru.

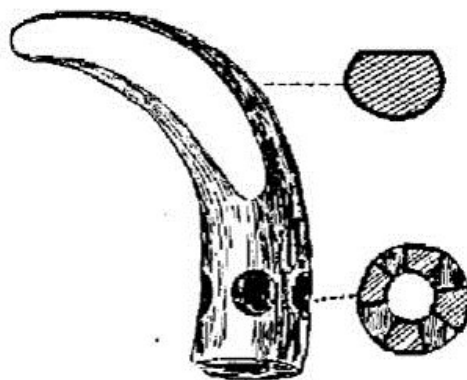
Motiv nebo tvar kančích klů pronikl do achajmenovského umění jako součást postroje pravděpodobně od Skythů a Kimmerijců (MUSCARELLA 1988, 220). V archeologických kontextech v Persepoli a Babylonu datovaných do 4. st. př. n. l. byly nalezeny pravé kančí kly perforované čtyřmi otvory u základny, které sloužily jako spojnice řemenů ohlávky koňského postroje, jež držely na místě řemeny na lících koně (HERZFELD 1941, 272). Tvar předmětu zůstal zachován, vyskytuje se ale v různých obměnách z jiných materiálů. Způsob použití uměle vyrobených kančích klů jakožto funkčních součástí koňského postroje a zároveň ozdobných prvků je zcela jasně zachycen na vyobrazeních, jakým je například výzdoba stříbrného rhyta ve tvaru koňské hlavy (ID 282). Hlava zvířete je ustrojena v ohlávce, jejíž součástí jsou i spojnice řemínků tvaru kančích klů (Obrázek 3). Vidíme, že kly spojují řemínky, které jsou na sebe kolmé. Samotná datace i původ rhyta jsou nejisté, bylo získáno koupí od obchodníka žijícího v Bagdádu. Dnes je uloženo v newyorském Metropolitním muzeu. Na dalším příkladu: v detailu reliéfu z paláce H v Persepoli se též setkáme s vyobrazením ohlávky zdobené kančími kly.

Obrázek 3: Rhyton ve tvaru koňské hlavy se zvýrazněnými spojovacími prvky ve tvaru kančích klů. Převzato z: Harper 1984, 15, Fig. 12.

Tři teheránské kančí kly z bílého kamene mají čtvercový průřez a čtvercovou základnu (CURTIS 2005, 219). Zbývající čtvrtý (ID 188²³) největší kel má základnu i průřez kruhový, což je méně obvyklé. Kamenný kančí kel (ID 189) nalezený při archeologickém výzkumu v Persepoli má však také kruhový průřez v celé délce (SCHMIDT 1939, 45). Bronzové kančí kly z Metropolitního muzea v New Yorku (ID 185, ID 186) mají na rozdíl od předchozích případů dutou základnu. Průřez mají čtvercový. Na exempláři (ID 186) vidíme rýhy zdobící vnější stranu předmětu, jinak jsou oba předměty nezdobené (MUSCARELLA, 1988, 220). Všem popisovaným kančím klům (ID 186 – ID 189) jsou společné čtyři kruhové perforace u základny (Obrázek 4), které jsou na sebe vzájemně kolmé, aby jimi bylo možné provléct řemínky potřebným způsobem.

²³ Popisované kančí kly z teheránského muzea mají jedno katalogové číslo ID 188, které zahrnuje 4 kusy.

Obrázek 4: Náčrt ozdoby koňského postroje ve tvaru kančího klu ID 037. Převzato z: Schmidt 1939, 27, fig. 45.

Další bronzový exemplář z Britského muzea (ID 187) je oproti předchozím příkladům poněkud masivnější, má také čtvercový průřez, který se směrem k vrcholu zužuje, a již standardní čtyři perforace. Jeho povrch je hladký, základna plná. Provenience tohoto předmětu je neznámá, byl získán v 19. nebo 20. století (CURTIS 2005, 219).

Bronzový kančí kel zdobený kančí hlavou (ID 183) je uložen ve sbírkách Metropolitního muzea v New Yorku. Zde se budeme soustředit zejména na kančí hlavu, neboť tvar imitující skutečný kančí kel zůstává nezměněn. Od čela kančí hlavy se přes hřbet táhne hřiva, která je zdobena rýhováním. Analogii k tomuto prvku bychom opět našly na rhytu s protomou okřídleného lva (ID 367). Kly kance ční ven z tlamy po obou stranách. Dále si můžeme všimnout těžkých víček, která jsou též častá v achajmenovském umění a jsou zároveň pokračováním asyrské tradice. V neposlední řadě vidíme límec, který je naznačen rýhou rámuující bradu a líce zvířete. Ve spodní části předmětu se nachází čtyři kruhové perforace sloužící k provlečení řemenů ohlávky. Základna předmětu je plná (MUSCARELLA 1988, 214).

Motiv kance se vyskytuje na reversu mince (ID 184) z ražené satrapou Orontem v Klazomenách (CURTIS – TALLIS 2005, 204). Je na ní vyobrazena přední polovina těla okřídleného kance, jehož nohy jsou natažené vpřed jakoby ve skoku. Na zvířeti jsou rozeznatelné některé prvky patřící k achajmenovskému výtvarnému provedení jako je esovitě prohnuté křídlo s detaily peří, límec rámuující spodní čelist a pruh srsti na šíji a hřbetě. Motiv okřídleného kance je v tomto souboru jedinečný.

Vyobrazení	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Celé tělo	15	21
Protoma	1	1
Hlava	1	1
Kel	8	8

Tabulka 10: Zastoupení vyobrazení částí těla kance ve studovaném souboru.

Celkem tři ozdoby koňského postroje, které spojují řemínky koňské ohlávky (HANSEN 1962, 29), jsou zdobeny motivem ležícího kance. Jedná se o bronzové ozdoby (ID 171, ID 172, ID 173), k jejichž rubové straně je připojen kvádr perforovaný čtyřmi otvory, kudy byly provlečeny řemínky. Motiv kance je orientován doleva (ID 171, ID 172) i doprava (ID 173), hřeben srsti se táhne od čela až k ocasu. Dva z motivů mají uprostřed hřívý malou prohlubeň (ID 171, ID 173). Hřeben srsti pozorujeme i na příkladu polokulovitého disku s kancem (ID 174), naznačení těžkých víček na motivu ID 171 patří k typickým prvkům achajmenovského umění. Kanec zaujímá ve všech případech stejnou pozici s nohama složenýma pod sebou. Přesný původ ozdoby (ID 171) uložené v Britském muzeu je neznámý, autoři John Curtis a Nigel Tallis jej ale zařazují mezi achajmenovské (CURTIS 2005, 220). Ztvárnění srsti na obličejí zvířete na tomto předmětu, které připomíná trojúhelník, je pro achajmenovský okruh nezvyklé. Ozdoba ze soukromé sbírky Lea Mildemberga (ID 172; KOZLOFF 1981, 47–48) má na tváři kapkovitý útvar, který může být nicméně známkou achajmenovského způsobu výzdoby. Také ucho má tvar převrácené kapky. Na hřbetě zvířete je masivní hřeben štětin. Na dvou ozdobách (ID 171, ID 173) je ocas kanců vyobrazen nezvykle jako rozdvojený. Na ozdobě nalezené v Sardách datované do 6. st. př. n. l. působí toto rozdvojení přirozeně, zatímco na předmětu z Britského muzea vyobrazení vypadá, jako by zvíře mělo ocasy dva. Pozice kance v leže velmi připomíná náramky z Vani (ID 170).

Figurka z pálené hlíny, jejíž motiv je díky stavu zachování a schematickému vyobrazení jen těžko rozpoznatelný, je označována jako kanec (ID 175). Byla nalezena v Persepoli, na terase 2, je tedy kontextem datována do achajmenovského horizontu. Momentálně je uložena v Orientálním Institutu v Chicagu. Na předmětu vidíme hlavu a část těla zvířete. Provedení je hodně schematické, detaily, které známe z dvorského umění, zde chybí. Rozeznatelný je čumák zvířete, ryté oko a límec lemující tvář, který je zde naznačen vypichováním. Jak bylo popsáno výše, límec okolo tváře je častým dekorativním prvkem

achajmenovského umění. Podle ulomení a tvaru soudím, že by se mohlo jednat o ucho nádoby. Právě držadla nádob bývají často stylizována do podoby zvířat (CURTIS – TALLIS 2005, 125).

Zlaté náramky nalezené na gruzínské lokalitě Vani jsou zakončeny ozdobami s podobou ležících kanců (ID 170), které pochází z poloviny 5. st. př. n. l. a byly nalezeny v hrobě č. 11. Jsou na nich patrné achajmenovské vlivy. Můžeme si všimnout klů čnicích z tlamy, dále těžkého víčka vycházejícího z asyrských předloh. Pozornost upoutá také pozice nohou. Zadní jsou složeny pod zvířetem, přední natažené dopředu spočívají pod bradou zvířete. Připomínají pozici ležících tvorů z achajmenovského prostředí, například býky se založenými kopyty, jejichž zadní nohy jsou složeny stejným způsobem. Typická pozice předních nohou je ale u sedících kopytníků achajmenovského období jiná. V takových případech jsou i přední nohy složeny pod tělem. Můžeme to vidět na příkladu sloupové hlavice s dvěma býčími protomami (MUSCARELLA 1968, 15). Otázkou tedy je, zda pozice natažených nohou u kanců na náramku naznačuje skok (a ne výše zmiňovanou pozici vleže), nebo naznačuje posun do mladšího období (buď v rámci achajmenovské éry nebo do helénismu). Další charakteristický prvek, který zde vidíme a který podporuje zařazení do achajmenovského umění, je límec okolo obličeje kance (podrobněji popsán výše). Tvoří ho drobné obdélné segmenty, některé jsou směrem ven zaoblené. Srst kance je naznačena jemným drobným rytím po celém těle. Od čela přes celý hřbet až k ocasu se táhne výrazně vystupující hřeben zdobený vertikálními rytými liniemi. Ten bychom mohli přirovnat k hřebenu lví protomy z výše zmiňovaného rhyta (ID 367). Každopádně v případě kanců na náramku kopíruje esovitě křivku těla, zatímco u lva začíná na čele a mezi lopatkami končí. Tento rozdíl může být způsoben tím, že na lví protomě už není více místa pro pokračování hřebenu, případně tím, že kanec má hřeben srsti přes celý hřbet i ve skutečnosti, zatímco lví hřívka končí zhruba v půli zad šelmy.

S vyobrazením kance se setkáváme také na zlatém polokulovitě vypouklém disku (ID 174, CURTIS 2005, 220, no. 394). Na rubové straně se nachází silný kroužek sloužící pro upevnění. Co se týče funkce předmětu, přichází v úvahu, že se jedná o knoflík přišitý k látce či součást koňského postroje. Dekorace je vytepávaná. Na předmětu se nachází motiv dvou ležících kanců, kteří jsou k sobě otočeni zády v zrcadlovém postavení. Každý z kanců se dívá na kozorožčí hlavu (ID 137). Dalton tvrdí, že jsou tyto motivy příbuzné těm na nálezech ze Sibíře (DALTON 1964, 18). Esovitý tvar hřívky připomíná provedením výše zmíněnou hřívku či

hřeben na náramcích z Vani (ID 170). Předmět pochází z Pokladu Oxu, jeho datace není přesněji určena. Patří do sbírek Britského muzea.

Na nádobce ve tvaru koně zdobí dva kanci sedlovou dečku (ID 177). Jejich kresba je pouze siluetová bez vnitřních detailů. Nápadným prvkem jsou výrazné štětiny směřující od linie hřbetu kolmo nahoru. Dále jsou rozeznatelná kopyta a rypáky. Oba kanci skáčou nebo běží proti sobě, mezi nimi je trs trávy, který ale nejspíše scénu pouze ornamentálně doplňuje.

Zlatý prsten s karneolovou gemou, kterou zdobí motiv kráčejího kance (ID 169), byl nalezen v Sardách v hrobce č. 72. Na hlavě kance rozeznáme velké oko, rypák a kly. Opět vidíme na hřbetě pruh štětín táhnoucí se od hlavy k ocasu. Tělo není zdobené vnitřními detaily s výjimkou dvou čar na zadní noze. Na končetinách jsou znázorněna kopyta. Pod kancem je rovná linie představující povrch, po kterém kráčí. Nad zvířetem se vznáší znak v podobě kotvy (CURTIS 1925, 38).

Ve studovaném souboru jsou zahrnuta 4 razítková pečetítka. Na 3 z nich se objevuje motiv kance ve scéně (ID 178, ID 180, ID 181), na jednom (ID 176) je zvíře zobrazeno samo. Vidíme mohutnou hlavu se zřetelným rypákem, silný krk a kopyta. Typický pás štětín na zádech zde není patrný. Kanec je zachycen ve skoku, v pozici, která je odvozena od asyrských vzorů (MOORTGAT 1926, 22). Na razítkových pečetidlech se scénou je zachycen lov na kance, kde jezdec zvíře zabíjí oštěpem. Na dvou pečetidlech je ve scéně zobrazen pouze jezdec na koni a skákající kanec (ID 178, ID 180), na třetím pečetidle je motiv (ID 181) součástí složitější scény, kde zároveň probíhá lov na lva. Propracování všech vyobrazení kance není příliš detailní, rozeznáme rypák, silný krk, mohutné tělo ve skoku, roztažené přední a zadní končetiny a kopyta. Na pečetidle z Britského muzea je navíc patrný jednoduchý límec rámuující spodní čelist (ID 178).

Na 2 válečkových pečetítkách pozorujeme scénu, v níž pěší bojovník zabíjí kance oštěpem (ID 179, ID 182). Podle podoby vyobrazení není pochyb, že se jedná o kance. Poznáme jej podle hlavy, rypáku, klů, štětín, kopyt. Jeho tělo je zdobeno náznaky detailů končetin. Jediný rozdíl mezi nimi může být ve znázornění pohlaví. Na jednom z pečetidel vidíme zřetelný pohlavní orgán pod břichem u zadních nohou kance (ID 182), zatímco na břiše zvířete z druhého válečkového pečetidla vidíme útvary připomínající mléčné struky (ID 179). To by znamenalo, že se jedná o bachyni, což je motiv pro achajmenovské umění neobvyklý²⁴. Zvíře v obou případech skáče vstříc bojovníkovi, přitom mává rozdvojeným

²⁴ Motiv bachyně může být také špatně určitelný/rozlišitelný kvůli absenci vyobrazení pohlavních orgánů zvířete.

ocasem. Tento ikonografický prvek jsme měli možnost sledovat výše na ozdobách koňského postroje (ID 171, ID 173). Obě vyobrazení jsou si pozoruhodně podobná. Nalevo stojí bojovník, který bodá kance přímo do čela, v levé ruce drží jakousi látku či pytel. Na pečeti v motivu ID 179 navíc vidíme, že bojovníkovi visí od pasu gorytos, účastníkem scény je i osedlaný kůň.

Skutečnost, že jezdec lovící kance se vyskytne na razítkovém pečeti, zatímco na válečkovém loví kance pěšák, je zajímavá, každopádně nelze dospět k závěru, že spolu tento motiv a typ předmětu striktně souvisí jen na základě několika málo vyobrazení.

4 Domáci zvířata

Procesí podrobených národů zpodobněná na reliéfech apadany v Persepoli přináší dary králi králů. Mezi nimi přivádí delegace také dobytek: koně, velbloudy, býky. Domáci zvířata, zejména jejich samci, jsou častým námětem také achajmenovského drobného umění. Jak dokládají předměty ve studovaném souboru, setkáme se s nimi na picích nádobách, ve výzdobě jídelních servisů, válečkových i razítkových pečetítkách, špercích i na dekoracích zbraní.

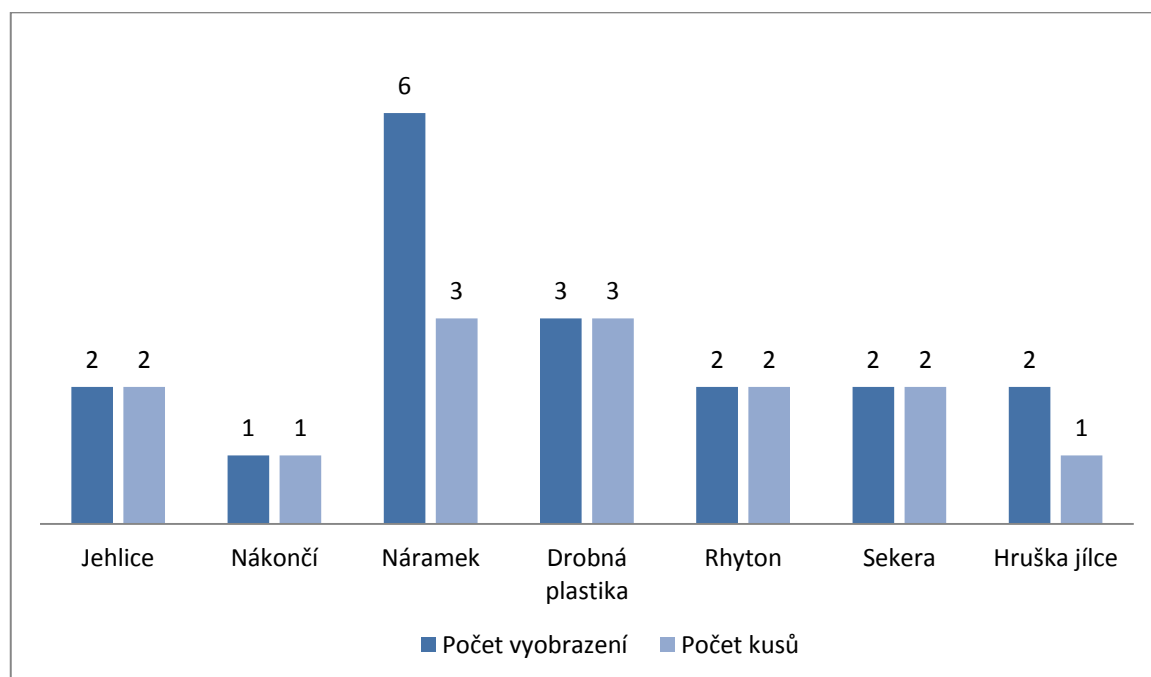
4.1 Ovce domácí

Jedním z častých motivů drobného achajmenovského umění je beran. Jeho vyobrazení se objevuje na mnoha předmětech, například na špercích, plastikách, rhytech a zbraních. Motiv berana je často při interpretaci zaměňován za kozorožce, případně tele. Na základě některých shodných znaků, které se objevují na předmětech ve studovaném souboru, jsem se pokusila nově určit živočišné druhy, případně jsem přehodnotit dříve publikované interpretace jiných badatelů. Achajmenovského berana charakterizuje trojúhelníková hlava s krátkým čumákem. Nad kulatým okem je často patrné výrazně zduřelé obloukovité obočí (ID 197, ID 200, ID 201) doplněné esovitými vlnovkami znázorňujícími oční víčko. Nejvýraznějším znamením achajmenovského berana jsou zakroucené rohy, které vyrůstají z čela, obtáčí se okolo uší a končí na lících. Mohou být jednoduché schematické (ID 193²⁵), ale také velmi mohutné, propracované (ID 197, ID 196, ID 199). Ve druhém případě jsou zdobené kolmými rovnými nebo zvlněnými liniemi, které imitují přirozený vzhled rohů. Uši jsou drobné a málo nápadné, vesměs přiléhají k hlavě a směřují nahoru (ID 199) i dolů (ID 196). V některých případech (ID 193) uši nejsou zobrazené, což vytváří dojem, že je zakrývají rohy. Tvář berana je většinou zobrazována hladká bez propracovanějšího zdobení.

Ve studovaném souboru se nenachází motiv berana vyobrazený ve scéně. Veškeré exempláře zobrazují berana samostatně, případně se motiv opakuje ve dvojici (ID 200, ID 201). Na **14** předmětech se objevuje motiv skopce celkem **18**krát. Do tohoto motivu jsem zařadila i předměty s motivy, které jsou interpretovány jako jehně. Takové případy jsou ve studovaném souboru 2 (ID 190, ID 191). Pozoruhodné je, že pouze oba dva předměty zobrazují celé tělo zvířete. Všechna vyobrazení jehňat mají společnou pozici zvířete – vleže. Na ostatních 12 předmětech vidíme pouze beraní hlavu.

²⁵ I když v tomto konkrétním případě se může jednat o lokální modifikaci achajmenovského stylu, neb náramek pochází z gruzínského Vani, období však časově odpovídá – jedná se o 5. st. př. n. l.

Předměty s motivem berana sledované ve studovaném souboru pochází z širokého spektra lokalit. Byly nalezeny v Persepoli, v gruzínském Vani, v lýdském hlavním městě Sardy, v médské Ekbataně (dn. Hamadánu) a patří také do souboru pokladu Oxu.

Graf 3: Zastoupení motivu berana ve studovaném souboru.

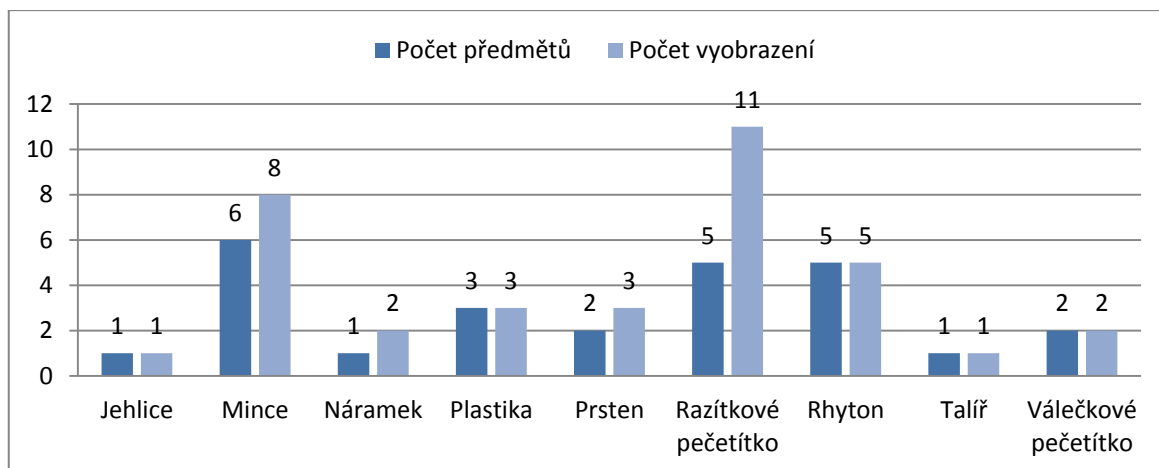
4.2 Tur domácí

Oblíbeným a velmi výrazným výzdobným motivem v achajmenovském drobném umění je býk. Podle zoroastrijské tradice byli býci symbolem čistoty. Byli také pokládáni za tvory, kteří první kráčeli po této zemi (ROOT 2002, 194). Najdeme ho i v umění podrobených národů, které byly s Achajmenovci v těsném kontaktu, například u Lýdů nebo Řeků. Právě vyobrazení býka na lýdských mincích se achajmenovskému motivu výrazně podobá (ID 228, ID 229). Achajmenovci přišli do Lýdie poprvé roku 547 př. n. l. při tažení Kýra Velikého, které popisuje Hérodotos (Hérodotos, *Hist.* I 75, 77).

Avesta býka zmiňuje v části Varharan Jašt: „K němu se přišel Ahurou stvořený Verethragna podruhé v podobě krásného zlatorohého mužného tura, nad jehož oběma rohy bylo vidět krásně utvářeného, krásně rostlého Amu. Takto sem přišel stvořený Verethragna. Pro jeho skvělost...“ (překl.: KLÍMA 1985, 115). Tato zmínka navozuje představu vnímání býka jako ušlechtilého statného zvířete.

Vyobrazení býka v achajmenovském umění je rozeznatelné na první pohled. Jeho podoba v drobném umění je stejná jako na monumentálních reliéfech z Persepole a Sús a také se shoduje s podobou persepolských sloupových hlavic. Vyobrazení achajmenovského býka charakterizuje častá pozice vleže. Z čela zvířete vystupují dva esovitě zahnuté rohy. Za nimi vyčnívají dvě výrazné uši. Od uší se podél tváře táhne límec, který rámuje spodní čelist. Na některých exemplářích sestává z tvarů podobných okvětním lístkům, jinde vidíme rovné linie, v některých případech límec chybí. S tímto prvkem se setkáme i na vyobrazeních lva. Nad kulatým okem se setkáme s obloukovitě klenutým obočím. Šíje býka bývá dekorovaná pásem znázorňujícím srst, jeho tělo je zobrazováno hladké, setkáme se ale s výrazným zdobením nohou (ID 218, ID 219, ID 220) a výraznými kopyty. Obzvláště pečlivě propracovaným motivem býka je zdoben zlatý pás pocházející z Teheránu, na kterém je procesí zvířat (ID 376). Na kloubech na nohou a kopytech vidíme znázorněné šlachy. Pásky z tří řad teček zdobí tělo zvířete na bocích a zadních nohou. V tomto vyobrazení, stejně jako v sedmi dalších, má býk křídla, což svádí k interpretaci, že se jedná o mytickou bytost²⁶. Býk vyobrazený ve velkém umění na sloupových hlavicích a v procesních scénách má na hlavě uzdu, v drobném umění se ale vyskytuje bez uzdy. Celkem je ve studovaném souboru zaznamenáno **36** motivů býka na **26** předmětech. Nejčastěji se objevuje na razítkových pečetidlech, dále na rhytech a na mincích.

²⁶ Předmět a motiv jsou zařazeny v kapitole 6.3 Okřídlený býk.

Graf 4: Zastoupení motivu býka ve studovaném souboru.

Samostatně se býk vyskytuje na 13 předmětech ve studovaném souboru. Na 14 předmětech se nachází celkem 19 vyobrazení býka ve scénách. Bývá součástí scén převážně jako lví kořist. Tato scéna, kdy se lev zakusuje do hřbetu býka a sápe se na něj tlapami, je poměrně typickou v achajmenovském repertoáru. Na lýdských mincích pak vidíme vyobrazení býčí hlavy, která čelí hlavě lví.

Charakter vyobrazení	Počet vyobrazení	Počet předmětů
Samostatně	17	12
Scéna heraldická	9	5
Scéna se lvem	7	7
Scéna s člověkem	3	2

Tabulka 11: Zastoupení způsobu vyobrazení motivu samce tura domácího ve studovaném souboru.

Vyobrazení **telat** se ve studovaném souboru vyskytuje na **16** předmětech celkem **22**krát. Od vyobrazení býka se tele liší především znázorněním mladých rostoucích rohů nebo jejich záměrnou absencí (na předmětech, kde se rohy nedochovaly, jsou patrné známky poškození nebo odlomení v místě jejich zamýšleného připojení). Oproti vyobrazením býka mají zpodobněná telata kratší hlavu a v poměru k ní větší oči a čumák. Ve většině znaků je jejich vyobrazení totožné s býkem. Na jílcí meče z Čertomlyku (ID 233) vidíme výrazný límeč lemující spodní čelist tvořený segmenty připomínající okvětní plátky, na náramku z Vani (ID 239) je tento límeč znázorněn dvěma řadami zdobenými kolmými rýhami.

Motiv telete se vyskytuje ve studovaném souboru samostatně celkem **20krát**. Dvakrát je zpodobněno ve scéně a to na níže zmíněném statéru města Tarsos a na pečetítku s vícedílnou scénou (ID 230). Na ramenou tele drží egyptský bůžek Bes, zatímco v druhé části scény boje perský hrdina s lvicí. Jako heraldickou pozici bychom mohli nazvat motiv dvou telecích hlav na jílcí meče z Čertomlyku (ID 233).

Předmět	Množství předmětů	Počet vyobrazení
Jílec meče	1	2
Kadidelnice	1	1
Mince	1	1
Kuchyňské náčiní	5	5
Náramky	5	10
Rhyton	1	1
Zrcadlo	1	1
Válečkové pečetítko	1	1

Tabulka 12: Zastoupení motivu telete ve studovaném souboru.

Ve studovaném souboru je vyobrazení krávy zastoupeno pouze jednou (ID 245) a to na stříbrném statéru z města Tarsos, datovaného do období 425–400 př. n. l. Kráva je na ní zobrazena s teletem, které pije její mléko. Hlavu má otočenou vzad a sklání se k teleti v ochranném gestu. Tento motiv byl velmi významný na předním východě v prvním tisíciletí. Sající mládě symbolizuje plodnost a úspěšný chov ve společenstvích závislých na produkci potravin (ROOT 2002, 192–3). Podobný motiv se objevuje na foinických slonovinách z Arslan Taše datovaných do poslední třetiny 8. st. př. n. l. (FRANKFORT 1970, 193, Plate 169 B).

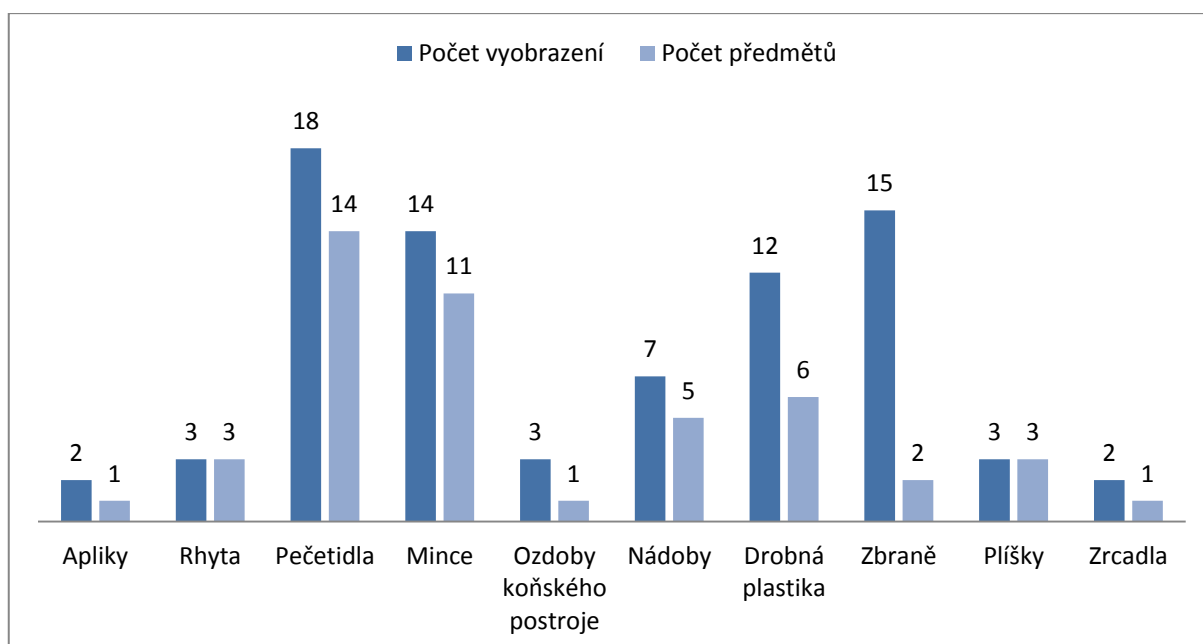

Obrázek 5: Slonovina z Arslan Taše. Kráva se sajícím telem. Převzato z: Francfort 1970, Plate 169 B.

4.3 Kůň

Nejčastěji zobrazované domácí zvíře, se kterým se setkáme na předmětech achajmenovského drobného umění je kůň. Své uplatnění kůň našel především v armádě. Jezdecko bylo neobyčejně silné a důležité ve všech vojenských operacích, které Achajmenovci podnikli. Velké množství jezdců doprovázelo krále nejen při válečných taženích (Hérodotos, *Hist.* I, 40). Již od útlého věku se chlapci učili jezdit na koni (Hérodotos *Hist.* I, 136), aby se mohli účastnit honů a vojenských tažení. Achajmenovci podle Hérodotova svědectví používali koně nísajského plemena: „*Nisajskými se ti koně jmenují podle veliké roviny v Médii, která slove Nisajská a rodí se v ní tento veliký druh koní... Za Dioovým vozem jel sám Xerxés na voze taženém nisajkými koňmi.*“ (Hérodotos *Hist.* VII 40). Toto plemeno by mohlo být zachyceno i v ikonografii. Oproti řeckým jsou perští koně zobrazováni silnější (MOORTGAT 1926, 22). Může to být však pouze záležitost umělecké tradice, která může i nemusí mít reálný základ. Jak popisuje Xenofón, i malý Kýros toužil vynikat v jízdě na koni nad svými vrstevníky, neboť to patřilo k nutným dovednostem, které musel perský jinoch ovládat (Xenofón *Kýrův paideia*, I. 3). Na velkých persepolských reliéfech se kůň také objevuje. Na východním schodišti Apadany vidíme koně zapřažené k vozu, v jižní části tohoto schodiště přivádí koně arménská delegace stejně jako jejich sousedé z Kappadokie, Sakové, Sagartové, Sogdové, Thrákové, zatímco lýdští poslové přivádí vůz tažený koňmi.

Ve studovaném souboru se kůň vyskytuje na **47** předmětech. Je na nich vyobrazen **79**krát. Samostatný motiv koně vidíme 24krát na 21 předmětech, součástí scény je pak v 55 vyobrazeních na 26 předmětech. Spektrum předmětů, na kterých se s tímto motivem setkáme, je velice různorodé. Zdobí pečetítka, mince, má podobu plastik ať už z keramiky nebo zlata, je součástí picích a stolních nádob.

Graf 5: Zastoupení motivu koně ve studovaném souboru.

Způsob zobrazení koně v achajmenovském drobném umění má svá specifika. Na koňské hlavě si, s jedinou výjimkou, kterou je plaketka s motivem koně z oxoského pokladu (ID 252), můžeme povšimnout vždy zobrazené ohlávky. Ta je často zdobená v místech spojení řemínek prvky ve tvaru kančích klů (ID 185–189).²⁷ Ohlávku mnohdy doplňují i ostatní části postroje. Na modelech vozíků (ID 279, ID 280) se dochovaly i opratě, stejně jako v případě apliky s běžícími koňmi (ID 255). Často bývají zobrazeny také další součásti postroje, např. poprsnice, nákrčník (ID 285, ID 246, ID 261). Uši na vrchu hlavy mají úzký mandlovitý tvar, směřují dopředu i kolmo vzhůru. Viditelná úprava hřívky je dalším typicky achajmenovským prvkem. Bývá střižena nakrátko, nad čelem je svázána do chocholu, který má podobu vlny ubíhající směrem vzad (ID 254), nebo připomíná palmetu (ID 261, ID 253). Vysoký chochol se však objevuje i v kombinaci s hřívou nezastřiženou, volně splývající po straně krku koně (ID 246). Setkáme se i s vyobrazením hřívky neupravené (ID 285, ID 252). Tělo koní nebývá zdobeno žádnými výraznými prvky, které by zdůrazňovaly svaly nebo klouby, jak je tomu u jiných zvířat. Výjimkou je pouze zlatý plíšek v podobě koně ze sbírek Britského muzea (ID 247), kde si můžeme všimnout zdůraznění ramene, hrudníku a kyčle, a rhyton nalezené v arménském Erebuni (ID 285), kde jsou svaly na předních končetinách zvířete vyznačené liniemi. Ačkoli je tělo koně většinou hladké, neznamená to, že je zcela holé. Často se na vyobrazení (nejen) jezdeckých koní vyskytuje jezdecká deka, na které sedí jezdec (ID 261, ID 258). Deky je obdélná zakončená třásněmi a většinou je sama předmětem

²⁷ Viz kapitola 3.4 Prase divoké.

výzdoby. Objevují se na ní zvířata a geometrické obrazce, jak je vidět na keramických nádobkách majících podobu koně (ID 275, ID 276, ID 277). Nejvýrazněji pak jsou na tělech koní zdůrazňována kopyta. Ocas koní bývá zapletený do copu, jak můžeme vidět na zlatém plíšku (ID 246, ID 267), v jiných případech (ID 249) se však o jeho úpravě dá pochybovat.

Jako u jiných motivů, i u koně je možné sledovat, jakým způsobem je zobrazen na drobných předmětech. Nejčastěji se objevuje celé tělo koně, což jasně souvisí s výzdobnými scénami. Vzhledem k tomu, že se nejčastěji setkáme s koněm jako s jezdeckým zvířetem, není tato skutečnost překvapivá. Přední část neboli protoma zvířete se ve studovaném souboru vyskytuje v 9 případech na 8 předmětech. V 5 případech se jedná o mince perských satrapů Oronta (ID 287, ID 288) a Spithridata (ID 289, ID 290, ID 291), které nesou nápis prozrazující jejich jméno, a datují se do závěru achajmenovského období, tedy do 400–330 př. n. l. Není bohužel známo, ve které mincovně byly raženy (CURTIS – TALLIS 2007, 338–343). Na všech zmíněných mincích vidíme protomu okřídleného koně – Pegasa, který je typicky řeckým motivem, přesto do achajmenovského umění pronikl. Protomu koně (ID 292) nalezneme znázorněnu také na zrcadle, nalezeném v Sardách, které je datováno do 5. st. př. n. l. Na vrcholu držadla jsou k sobě zády v heraldické pozici dvě koňské protomy a vytváří jakousi vidlici. Na ni navazuje samotné zrcadlo.

Hmota vyobrazení	Počet vyobrazení	Počet předmětů
Hlava	3	3
Protoma	9	8
Celé tělo	67	36

Tabulka 13: Zastoupení vyobrazení částí motivu koně ve studovaném souboru.

Kůň byl významný jednak jako jezdecké, ale také jako tažné zvíře, jak si můžeme ve výzdobě drobného umění všimnout. Pokud není zachycen s jezdcem na hřbetě, všimneme si ho v situacích, kdy táhne vůz, na kterém jede král či vysoce postavený příslušník achajmenovského dvora (ID 279, ID 280, ID 249). Na lýdských sarkofázích z Çan²⁸ a Payavově sarkofágu²⁹ najdeme mnoho vyobrazení koní ve velkých bitevních scénách (TUPLIN 2010, 110). V drobném umění se ale takto propracované motivy neobjevují. Setkáme se v něm sice se scénami souboje jezdce proti pěšimu bojovníku (ID 271), jedná se však o námět souboje

²⁸ Řecko-perský reliéfně zdobený sarkofág nalezený na lokalitě Çan.

²⁹ Reliéfně zdobený sarkofág z Xanthu v Lýkii.

pouze dvou postav. Kůň se objevuje v loveckých scénách s různými zvířaty. Najdeme jej společně s kozorožci, jeleny, kanci, lvy a v jednom případě i se zajícem (ID 258). V těchto zmíněných případech se vždy jedná o scény s hony na divokou zvěř. Umělecké ztvárnění společné koni a ptáku je pouze dekorativní. Jedná se o ozdobný pás kachen (či jiného druhu vodního ptactva), které lemují ústí stříbrného rhyta s koňskou protomou (ID 282). Pozoruhodné je, že kůň se neobjevuje ve scénách, kde by byl napaden lvem. Střetává se s ním pouze při výše zmíněných námětech loveckých, kde je kůň osedlán perským jezdce. Lev koně nikdy nepronásleduje, ani neútočí na divokého hřebce. Kůň se objevuje vždy jako domestikovaný, nikdy jako volně žijící.

Ve vyobrazení s:	Počet scén
ptákem	1
lvem	7
kozorožcem	5
jelenem	3
zajícem	1
kancem	4

Tabulka 14: Zastoupení výskytu motivu koně s dalšími živočichy.

Pozice, ve které je kůň zobrazen, často vyplývá z kontextu vyobrazení. Nejčastěji vidíme koně, jak skáče či běží. Reaguje tak na pobízení jezdce, který pronásleduje lovenou zvěř. Do této skupiny patří také vzpínající se koně, jak vidíme například na válečkovém pečítítku (ID 266), kde se jezdec chystá zasadit ránu oštěpem divokému kozorožci, nebo vyobrazení lučištníka útočícího na prchajícího nepřítele na řecko-perské gemě (ID 272). Vyobrazení koně ve skoku se ve studovaném souboru objevilo na 29 předmětech 51krát. Kráčejší kůň se ve studovaném souboru vyskytl na 6 předmětech v 12 vyobrazeních. Jedná se o hliněný model vozíku (ID 249), tři zlaté plíšky (ID 246, ID 247, ID 248), dvě mince ražené perskými satrapy (ID 250, ID 251), a gemu s loveckou scénou (ID 281). Celkem 10krát se ve studovaném souboru objevil kůň stojící. Toto vyobrazení se objevilo na všech keramických nádobkách v souboru (ID 275, ID 276, ID 277), minci satrapy Sabaka (ID 278) a na obou zlatých modelech z oxoského pokladu (ID 279, ID 280). Jako ležící kůň se dá

interpretovat pouze jedno vyobrazení a to právě na rhytu pocházejícího z arménského Erebuni (ID 285), kde má zvíře nohy složené pod sebou.

Pozice	Počet vyobrazení	Počet předmětů
Kráčející	12	6
Ležící	1	1
Skok	51	29
Stojící	10	7
Nelze určit	5	4

Tabulka 15: Zastoupení vyobrazení motivu koně v různých pozicích ve studovaném souboru.

Pozoruhodné je, že kůň se nevyskytuje ve scénách spojených s náboženskou tematikou. V Avestě se o koni píše v části Varharan Jašt: „K němu přiběhl Ahurou stvořený Verethragna potřetí v podobě bílého krásného oře s ušima zlaté barvy a se zlacenými otěžemi, na jeho čele bylo vidět krásně utářeného, krásně rostlého Amu. Tak sem přišel Ahurou stvořený Verethragna. Pro jeho skvělost...“ (překl. KLÍMA 1985, 115). Zde má opět podobu zjevení Verethragnova Zarathuštrovi.

4.4 Velbloud

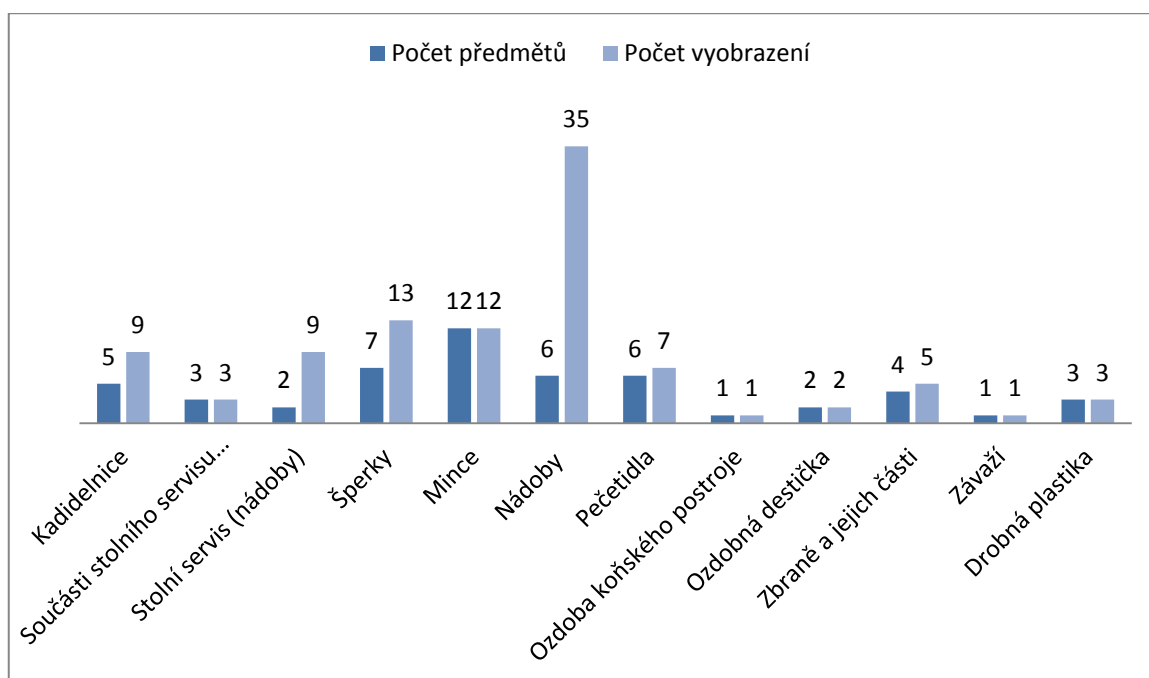
V achajmenovském Íránu byl velbloud významný pro přepravu nákladu i ve vojenství (ROOT 2002, 203). Ačkoli nebyl velbloud v achajmenovském prostředí neznámý, jeho motiv se ve studovaném souboru vyskytne pouze **dvakrát**. Jedná se o rytou plaketku ze zlata pocházející z pokladu Oxu (ID 293) a o otisk chalcedonového pečetidla (ID 294). Na plaketce vidíme rytý obraz velblouda, který se zachoval pouze v přední části. Curtis se domnívá, že existují mnohá vysvětlení pro vyobrazení zvířat na oxoských destičkách. Jelikož pochází z chrámu, navrhuje, že se může jednat o zástupné obětiny místo živého zvířete. Majitel/zhotovitel destičky může také žádat božstvo o pomoc při léčbě zraněného nebo nemocného zvířete. Ke Ghirshmanovým pozorováním, že vyobrazení velblouda souvisí s uctíváním zoroastrijské bohyně stád Aši, je v tomto případě skeptický (CURTIS – SEARIGHT 2003, 238). Druhé vyobrazení na otisku chalcedonového pečetidla skýtá poměrně detailní a propracované vyobrazení kráčejiho velblouda. Ve velkém umění se s jeho vyobrazením setkáme na jižním schodišti persepolské Apadany. Delegace z Baktrie, Parthie a Arachósie přivádí dvouhrbého velblouda jako dar králi králů. Velbloudů použili Peršané v bitvě proti králi Kroisovi, když dobývali Sardy (Hérodotos, Hist. I. 80.). Koně nesnáší velbloudí pach, což nepříteli jedoucímu na koni způsobuje nemalé komplikace.

4.5 Zebu

Za neobvyklý a zřídka motiv drobného achajmenovského umění můžeme považovat zebu. Ve studovaném souboru se setkáme s tímto motivem ve **čtyřech** vyobrazeních na třech předmětech. Ve všech se jedná o pečetítka, dvě válečková (ID 295, ID 296) a jedno razítkové (ID 297). Na válečkových pečetítkách je zebu součástí scény, na razítkovém je vyobrazen samostatně. Na válečkovém pečetítku (ID 296) vidíme býka zebu vyobrazeného jako doplněk ústřední scény. V ní žena koná oběť – předává božstvu kulatý předmět. Býk je vyobrazen schematicky, bez výraznějších detailů. Jasně rozeznatelné jsou dlouhé rohy a typický výrazný hrb, který odlišuje vyobrazení zebu od býka nebo kozorožce. Zvíře má lehce roztažené přední a zadní nohy, není jasné, zda stojí nebo skáče. Na pečetítku je také aramejský nápis, podle něhož můžeme předmět datovat do 6. st. př. n. l. (DALTON 1964, 108). Pečetítko (ID 295) z šedobílého chalcedonu nese motiv stojící krávy zebu s mládětem, které snad kojí, ale zajisté ochraňuje. Zobrazení krávy je oproti předchozímu exempláři velmi detailní a propracované. Od ucha zvířete přes celou dolní čelist se táhne výraznější pásek připomínající výzdobný prvek typický pro achajmenovské umění a objevující se na dalších zvířecích motivech (býk, lev, kozorožec), tj. límec. Úzké mandlovité ucho směřující od obličeje tura je rovněž v achajmenovském umění časté. Mimo výše popisovaných rohů a výrazného tukového hrbu je detailně provedeno i široké vole. Zdůraznění se týká také plecí, žeber a kýty. Zvířata jsou ústředním motivem scény. Poslední vyobrazení na razítkovém pečetítku z hematitu je velmi pečlivě provedené a nápadně podobné předcházejícímu. Zebu (ID 297) má obloukový límec lemující spodní čelist a uši směřující šikmo vzhůru. Na býkovi je vidět propracované vole, zvýrazněná žebra a kýta. Hlavu drží zpříma a kráčí směrem doprava. Toto pečetítko je uloženo v De Clerqově sbírce. Informace o nálezových okolnostech bohužel nejsou známy. Pozoruhodné je, že všechna zvířata mají rohy vyobrazené stejným způsobem: jsou obloukovité, vysoko vytažené a jejich podoba se dá přirovnat k písmenu U (ID 297). V dalších případech je oblouk dole lehce zašpičatělý (ID 295, ID 296).

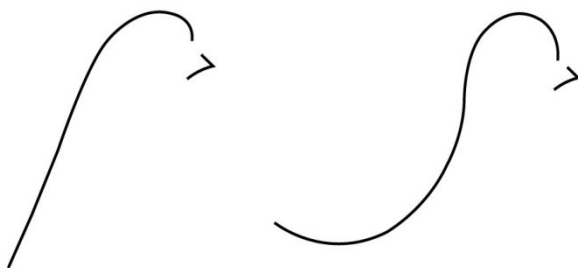
5 Ptactvo

Ve studijním souboru je zahrnuto **50** předmětů, na nichž se motiv ptáka vyskytne **102**krát. Nejčastěji je zastoupen na mincích perských satrapů ražených podle řeckého vzoru: se sovou na rubu a portrétem satrapy na lici. Sova je pravděpodobně převzatá z řeckého prostředí, na jiných předmětech achajmenovského drobného umění se neobjevuje. Často se s motivem ptáka setkáme na nádobách, sítech a přiborech, pro které je typická dekorace v podobě hlav ptáků rodu vrubozobých (labutí, kachen).

Graf 6: Zastoupení motivu ptactva ve studovaném souboru.

S jistotou se dá rozpoznat motiv vodního ptactva od dravců. Vzhledem k povaze vyobrazení, jehož schematizace či obecná forma výjev značně zobecňuje (zvláště v případě dravce či sokola s roztaženými křídly), i stavu dochování je mnohdy obtížné určit přesný řád a identifikovat konkrétní zvíře v rámci tohoto rozdělení. Se širokým plochým zobákem se setkáme u vrubozobých. Dále můžeme rozpoznat čápa (ID 332) či ibisa (ID 341) podle dlouhých nohou a dlouhého zahnutého zobáku. Nejméně zřetelná vyobrazení ptáků z profilu v sedící pozici se dají rozlišit podle linie, která se táhne od hlavy přes hřbet k ocasu (křídla mohou být složená i roztažená (ID 349)). U dravců a sokolů je tato linie oblá, zatímco u vodních ptáků a měkkozobých (holub, hrdlička) je esovitě prohnutá.

**Obrázek 6: Náčrt siluety hřbetu dravce (vlevo) a zástupce řádu vrubozobích či pěvců (vpravo).
Kresba autorky.**

5.1 Draví ptáci (dravci, sokoli)

Interpretace motivu dravých ptáků ve vyobrazeních na drobném umění a jeho případné bližší druhové určení naráží na zjednodušené provedení motivu a všeobecnou podobu. Mnozí autoři se v identifikacích u jednotlivých předmětů neshodují, anebo motiv nazývají pouze dravým ptákem. Domněnku, že se ve vyobrazeních setkáváme nejčastěji s orlem, vyvrací článek Daryaeeho a Malekzadehové, kteří popisují význam sokola v achajmenovské Persii. V Avestě se na několika místech objevuje sokol coby nadpřirozené božské stvoření. Je symbolem štěstí či slávy a přináší vítězství na bitevním poli (DARYAEEO – MALEKZADEH 2018, 245–246). Vyobrazení sokola s diadémem či kroužkem v zobáku symbolizuje ochranu Verethragny a vlastnictví statutu královské slávy. Sokol po boku perského vladaře značí legitimitu vlády, ochraňuje ho a pomáhá v boji s démonickými bytostmi. Význam tohoto ptáka dokazuje drobný rituální úkon, při kterém se voják potře sokolím perem, jež mu zajistí nezranitelnost v boji a odolnost vůči nebezpečí. Častým motivem ve výtvarném umění je sokol či orel s roztaženými křídly. Ten patří k náboženským symbolům. Pták je součástí scény jako ochranný symbol případně jsou jeho křídla, nohy a ocas připojeny k okřídlenému disku, ze kterého může vystupovat božstvo v lidské podobě. Tento ikonografický prvek symbolizuje přítomnost božstva a případně legitimizuje děj, který scéna zobrazuje. Draví ptáci hrají důležitou roli v zoroastrijském pohřebním ritu: exkarnaci. Tělo nebožtíka je vystaveno v dachmē³⁰, kde jeho maso mají sníst draví ptáci a divoká zvěř (Avesta: Vendidad, Fargard III, IV). Tento zvyk zmiňuje také Hérodotos: „*Kromě toho se o nich pokradmu a nejasně vypravuje, že když Peršan umře, nepohřbí nikdo jeho mrtvolu dříve, dokud není okousána od dravého ptáka nebo psa.*“ (Hérodotos *Hist.* I. 140).

Studovaný soubor obsahuje celkem 18 vyobrazení, která se dají interpretovat jako dravec nebo sokol, z toho přesné určení motivu orla se vyskytne na devíti předmětech a sokola na jednom. Ve zbylých případech není přesnější interpretace rodu možná.

Výzdobný motiv **orla** se ve studovaném souboru vyskytuje v jednom případě na kruhové ozdobě koňského postroje (ID 298), dále na medailonu (ID 302) společně se dvěma labutěmi a ve zbylých případech na mincích perských satrapů. Pouze na ozdobě postroje se jedná o samostatný motiv, ve zbylých případech je součástí scény. Všechna zkoumaná vyobrazení zachycují jeho tělo celé. Motiv na ozdobě koňského postroje (ID 298) zachycuje orla s roztaženými křídly a do stran čnějícíma nohama, v nichž svírá dva kotouče. Ten samý motiv se objevuje na oválném medailonu vykládaném barevným sklem a drahými kameny

³⁰ Tzv. *věž ticha*, stavba kruhového půdorysu, kam je přineseno mrtvé tělo a ponecháno napospas divoké zvěři a slunci.

(ID 302). Oba zmínění orlové mají detailně propracované tělo. Na reversu čtyř stříbrných statérů satrapy Tiribaza, ražených v Issu, Mallu, Soli a Tarsu orel přistává či vzlétá z ruky stojícího boha Baala (ID 303–306), jenž se opírá o žezlo (CURTIS–TALLIS 2005, 205). Výrazněji je proveden obrys ptáka, oko a místy peří. Na reversu tří stříbrných statérů ražených v Sinopé za vlády perských satrapů (snad Datama, Hydarna a Tiryana) je zobrazena scéna, kde orel unáší v pařátech delfína (ID 244–246).

Jasně interpretovaný motiv **sokola** zahrnuje studovaný soubor pouze jednou a to v případě egyptizujícího válečkového pečetítka (ID 307) pocházejícího pravděpodobně z lokality Kermanšáh (COLLON 1987, 190). Je na něm scéna se sedícím sokolem, kadidelnicí a skákajícím okřídleným kozorožcem. Na těle ptáka vidíme peří znázorněné tenkými rýhami. Dále si můžeme povšimnout ostrého zahnutého zobáku a velkého oka. V neposlední řadě upoutají pozornost pařáty věrohodně vystupující z těla a obalené peřím. Motiv je proveden podle egyptského vzoru, jak potvrzuje i nápis, který lemuje scénu shora i zdola. V něm je zaznamenáno jméno *Udjahorresne*, jméno egyptského úředníka, který zastával funkci za vlády panovníků Kambýsa II. a Dáraia I. (CURTIS–TALLIS 2005, 158).

Motiv **dravého ptáka** bez bližšího určení je zařazen do souboru celkem **10krát** na **8** předmětech. Jedná se vesměs o předměty spojené s vojenskou výzbrojí, pečetidla a ozdoby oděvu. Hlava dravého ptáka se vyskytuje na pochvě z oxoského pokladu (ID 313), kde dvě zlovorné tváře zakončují borduru lemující bitevní scénu a zároveň interagují se lvy jako jejich protivníci. Dalton interpretuje tyto hlavy jako hadí (DALTON 1964, 83), ačkoli jsou ve vyobrazení jasně patrné zobáky a šupinovitě segmenty znázorňující peří. Na ozdobném plíšku s okřídlenou sfingou (ID 314) vystupuje z jejích perutí hlava dravce a vypadá, jakoby se sfingou interagovala (CURTIS–TALLIS 2005, 146–147). Posledním exemplářem, na kterém je zachycena pouze hlava ptáka, je ozdobný plíšek (ID 315). Motiv je velmi schematický až ornamentální a připomene skythské tradice. Na zadní straně má pět kroužků pro přišítkování k oděvu, koňskému postroji či gorytu (CURTIS–TALLIS 2005, 232). Motiv celého těla dravého ptáka zachycuje pět předmětů. Zlatý plíšek s motivem dravce (ID 308) výrazně připomíná motiv na medailonu (ID 302) a plíšek z koňského postroje (ID 298). Podobá se jim pozicí roztažených křídel a nohou, stejně tak pozicí hlavy hledící doprava³¹. Na rozdíl od nich má ale pařáty prázdné a kotouč nad hlavou. Podobný motiv nese také razítkové pečetítko (ID 309), kde dravec v pozici s rozepjatými křídly visí nad běžícím lvem a blíže neurčeným zvířetem. Sedícího dravce s dlouhým zobákem najdeme na válečkovém pečetítku (ID 310). Pták

³¹ Z pohledu pozorovatele nikoli ptáka samotného.

usazený na stromě doplňuje loveckou scénu, kde mytické stvoření střílí z luku na prchajícího kozorožce. Sám se scény neúčastní. Tento motiv připomene výše zmíněné egyptizující pečetítko se sokolem (ID 307). Můžeme si všimnout výrazného zahnutého zobáku, slabého naznačení křídla a silných opeřených pařátů. Ozdobný motiv sedícího ptáka se nachází také na zlaté sponě (ID 311) vykládané drahými kameny. V jednom z výzdobných pásů lichoběžníkovitého segmentu jsou za sebou dva dravci. Jejich těla jsou zdobena vykládáním, které se však omezuje pouze na schematické větší segmenty a podrobné detaily nezachycují. Zlatý přívěsek ve tvaru dravého ptáka (ID 312) – sokola či jestřába (DALTON 1964, 116) – je zdoben pouze na křídlech. Pírka naznačují rovné ryté linie, horní část křídel zdobí kroužky. Rytý kroužek znázorňuje také oko, jinak je tělo ptáka nezdobené.

Motiv	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Orel	9	9
Sokol	1	1
Dravec bez bližšího určení	8	10

Tabulka 16: Zastoupení motivu dravých ptáků ve studovaném souboru.

5.2 Vodní ptactvo (vrubozobí, brodiví)

Do kategorie vodního ptactva jsem zařadila motiv kachny, labutě z rodu vrubozobých a čápa z rodu brodivých. Celkem se vodní ptactvo vyskytuje ve studovaném souboru 38krát na 16 předmětech. Nejčastěji se setkáme s ptákem interpretovaným jako **kachna**. Ta je většinou snadno poznatelná podle kulaté hlavy a širokého plochého zobáku s oblým koncem. Setkáme se s ní na širokém spektru předmětů, které zahrnuje především šperky a předměty související se stolováním ale i rituální předměty – kadidelnice. Ve studovaném souboru je zastoupena na **14 předmětech 24krát**.

Předmět	Počet předmětů	Počet vyobrazení
Náramky	2	4
Prsteny	1	1
Síto	1	1
Tácy	2	5
Lžice	2	2
Závaží	1	1
Sklo	1	2
Kadidelnice	2	4
Pečetidla	2	4

Tabulka 17: Zastoupení motivu ptáků řádu vrubozobých v achajmenovském drobném umění.

Na zlatém náramku (ID 316), na závaží (ID 317) a na prstenu (ID 318) je zobrazeno celé tělo kachny, ve zbylých případech zdobí předměty pouze motiv kachní hlavy. Ty se nejčastěji vyskytují jako dekorace úchytů (např. kadidelnice, kde zdobí připojení řetízku spojujícího podstavec a vrcholek poklopu, nebo obroučku razítkového pečetítka ID 326) či doplnění oušek nádob (např. skleněná nádobka ID 325). Provedení kachny se různí, někdy je její tělo hladké bez náznaků peří, jindy je velmi detailně propracované. Peří může být znázorněno šupinovitým vzorem (ID 319, ID 320) nebo řadami rytých linií (ID 318), na motivu na náramku s kachnami (ID 316) jsou na ptačích tělech rytím zvýrazněná jednotlivá pírka i se středním žebrem. Co se pozice zobrazení kachny týče, na prstenu (ID 318) zdánlivě

plave v prostoru, na zlatém náramku (ID 316) a na závaží (ID 317) má hlavu otočenou vzad jakoby odpočívala³². Poslední jmenovaný předmět má paralely na předním východě a je zcela jistě následovníkem předešlých vzorů. Závaží ve tvaru kachny můžeme srovnat například se závažím ze šedého kamene, které pochází z lokality Chirbet Kasridž datované do asyrského období 8. – 7. st. př. n. l. (CURTIS 1992, 155).

Obrázek 7: Kachní závaží z lokality Chirbet Kasridž. Převzato z: CURTIS 1992, 155 Fig. 7.

Motivy interpretované jako **labuť** jsou ve studovaném souboru zastoupeny pouze na dvou předmětech. Na zlatém medailonu vykládaném kousky modrého a červeného skla a tyrkysem doplňují dvě spící labutě (ID 330) motiv orla (ID 302) s roztaženými křídly (KOZLOFF (ED.) 1981, 45). Labutě samotné do scény nijak nezasahují, jejich ležící oblá těla plní dekorativní úlohu a zapadají do oválného tvaru medailonu. Hlavy mají položené na zádech se zobákem směřujícím k ocasu, tělo je detailně zdobeno vykládáním peří. Medailon je datován do konce 4. st. př. n. l. Dalším exemplářem zdobeným motivem labutě (ID 331) je granitová mísa pocházející z Persepole. Vysoko nad okraj mísy je obloukovitě vytaženo dvanáct labutích krků, jejichž hlavy směřují dovnitř nádoby. Tato mistrovská práce nese nápis Xerxes (KOCH 2001, 101).

V drobné plastice se objeví také motiv husy. Alespoň tak Dalton interpretuje stříbrnou figurku (ID 352) stojícího vodního ptáka z oxoského pokladu (DALTON 1964, 81). Figurka je zdobena rytím a vpichy. Jsou na ní vyobrazena pera na křídlech a ocase, zobák je proveden poměrně realisticky.

Vyobrazení **čápa** (I 332) se vyskytuje pouze na jednom předmětu, kterým je zlatá náušnice pocházející pravděpodobně ze Sýrie (CURTIS–TALLIS 2005, 145). Dva ptáci

³² Srov. s medailonem ID 262 – motiv odpočívajících labutí.

s dlouhými zobáky a dlouhými krky doplňují figurální scénu, kde egyptský bůh Bes drží za rohy dva kozorožce. Ptáci kráčí směrem od centrální scény. Křídla mají roztažená, snad se chystají vzlétnout. Podle Curtise a Tallise se v tomto případě může jednat o čápy či jiné zástupce řádu brodivých.

5.3 Kohout (kur domácí)

Třikrát se ve studijním souboru vyskytuje vyobrazení **kohouta**. Ve dvou případech se jedná o ozdobu vrcholku kadidelnice (ID 333–334), třetí vyobrazení na plíšku z *gorytu*³³ (ID 335). První bronzová kadidelnice pochází z Anatólie, druhá stříbrná byla považována za řeckou práci (MELIKIAN-CHIRVANI 1993), ačkoli nenesе řecké prvky, ale má vztah spíše k achajmenovské tradici. Předměty jsou do souboru zařazeny na základě podobnosti s kadidelnicemi vyobrazenými na persepolských reliéfech (Obrázek 8).

Obě zobrazení (ID 333, ID 334) zaujímají stejný stojící postoj, a i přes horší provedení anatólské kadidelnice jsou patrné jasné znaky tohoto zvířete. Na hlavě vidíme výrazný hřeben, který je vyvážen lalokem pod krátkým zahnutým zobákem. Dále mají kohouti výrazná obloukovitě provedená ocasní pera. K dataci stříbrné kadidelnice přispívá aramejský nápis „Artymalim“ = „Patřím Artimovi“. Pravděpodobně se jednalo o předchůdce stejnojmenného Artima, jehož zmiňuje Xenofón ve své *Anabázi*. Můžeme předmět datovat do doby kolem roku 500 př. n. l. (MELIKIAN-CHIRVANI 1993, 113–115). Byla nalezena v hrobu na lokalitě Ikiz tepe (KOCH 2001, 69) v Lýdii. Druhá bronzová kadidelnice³⁴ svým vzhledem

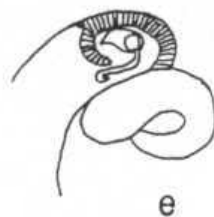

Obrázek 8: Reliéf z persepolské Apadany. Zvýrazněné dvě kadidelnice. Dostupné z URL: <http://www.livius.org/site/assets/files/1454/proskynesis.jpg>

³³ Ochranné pouzdro na luk a šípy.

³⁴ Dnes součástí Menil Collection v Houstonu.

připomíná achajmenovské kadidelnice vzdáleněji, je však výjimečná použitím dalších zvířecích motivů na jejím těle a nohou.³⁵ Ke zkoumanému kulturnímu okruhu ji řadí především stupňovitý tvar nádoby na pálení kadidla se štěrbinami tvaru hrotů. Podobné prvky nalezneme jak na persepolských reliéfech, tak také na výše popsané kadidelnici s motivem kachny (ID 323). Měděný plíšek ve tvaru (snad) kohoutího zobáku (ID 335) byl nalezen na lokalitě Deve Hüyük v Sýrii. Vrcholky gorytů (Obrázek 9) byly zakončeny právě tímto motivem, jenž připomínal hřadujícího kohouta. Tento výzdobný prvek mohli Achajmenovci převzít od Médů (CURTIS – TALLIS 2005, 231).

Obrázek 9: Rekonstrukce vrcholku gorytu s uchycením kovového plíšku ve tvaru zobáku.

Převzato z: Head, 1992, 26, Fig. 13 e.

³⁵ Byla o ní řeč výše v kapitole 2.4 Blíže neinterpretované šelmy a bude o nich řeč níže v podkapitole 5.5 Blíže neurčení ptáci.

5.4 Sova

Motiv **sovy** je ve studovaném souboru zastoupen pouze na mincích perských satrapů. Jedná se celkem o **pět** kusů. Nejstarší z nich se datují od roku 420 př. n. l., nejmladší se razily do konce achajmenovského období. Na všech je shodně vyobrazena sedící sova se složenými křídly na rubové straně. Tělo je vyobrazeno z profilu, ale hlava z anfasu. Na mincích Artaxerxa III. ražených v Egyptě se jednalo o napodobení lokálních ražeb s motivem athénské sovy a egyptským nápisem „Artaxerxés faraón“ (BODZEK 2014, 61, 66). Někteří perští satrapové také razili mince s motivem sovy po vzoru Athéňanů. Ve studovaném souboru nesou tento motiv mince Sabakova (ID 339), Mazakova (ID 340) a dvě mince patřící pravděpodobně Tissafernovi (ID 337–338). Na žádném dalším předmětu ve studovaném souboru se sova neobjevuje.

5.5 Blíže neurčení ptáci

Do této kategorie spadají vyobrazení ptáků, která nejsou na základě podoby zařaditelná k jednotlivým druhům. Jedná se především o schematická či siluetová vyobrazení, která nepřipomínají žádné výše zmíněné motivy. Na první pohled je sice možné zařadit je mezi ptáky (mají zobák, křídla, ocas s pery), nenesou však žádné výrazné prvky dravých ptáků a zároveň není možné určit, zda patří například mezi vrubozobé či měkkozobé. Na 9 předmětech se vyskytuje celkem 34 motivů blíže prozatím neinterpretovaného a zřejmě obtížně interpretovatelného ptáka. Čtyřikrát se motiv objevuje samostatně. V prvním případě vidíme hlavičku ptáka jako součást bronzové sekerky na objímce pod čepelí (ID 350). Kvůli provedení i stavu dochování v ní jen obtížně rozlišíme podobu tohoto zvířete. Na výše zmíněné kadidelnici z Anatólie³⁶ se setkáváme se třemi schematickými vyobrazeními ptáků (ID 343) na jednotlivých nožkách. Zdánlivě připomenou kachnu či hrdličku, ovšem ani zde není možné motiv blíže určit. Nejlepší provedení samostatného vyobrazení ptáka skýtají dva předměty z oxoského pokladu: zlatý přívěsek ve tvaru ptáka (ID 344) a stříbrná soška (ID 345). Na hlavě ptáka z přívěsku (ID 344) vidíme jasně zvýrazněné oko a zobák, peří na křídlech představují hluboké rýhy, pířka na hrudi jsou provedena mělkým rytím ve tvaru šupin. Toto vyobrazení je interpretováno jako papoušek (DALTON 1964, 115). Výzdobný motiv (ID 345) stříbrné sošky pokládá Dalton za motiv husy (DALTON 1964, 81).

V medailonu zlatého pečetního prstenu vidíme dámu držící ptáčka (ID 346). Může se jednat o figurku, ačkoli v druhé ruce paní svírá ratolest a vypadá to, jako by ptáčka krmila. Zde by se mohlo jednat o zástupce z řádu pěvců. Vápencové válečkové pečetítko nalezené v Persepoli zobrazuje scénu lovu lva na kozorožce s lidskou tváří. Před prchajícím tvorem letí pták (ID 341) podobný čápu podle dlouhých nohou a široce rozepjatých křídel.

Nejpočetnější zobrazení ptáka najdeme na stříbrném rhytu s koňskou protomou (ID 349). Vzlétající ptáčci jdou v procesí lemujícím okraj nádoby. Jejich siluetová kresba připomíná vzlétajícího ptáka řádu vrubozobých nebo pěvců. V kontrastu proti stříbrnému tělu nádoby jsou ptáčci pro zvýraznění potaženi zlatou fólií, nejsou však zdobeni žádnými vnitřními detaily. Pozoruhodná vyobrazení ptáků (ID 342, ID 347–348) jsou na dvou zoomorfních keramických nádobkách v podobě koně. Zde zdobí ptáci namalované sedlové dečky. Pravděpodobně se jedná o imitaci výšivky. V jednotlivých segmentech ozdobných deček jsou ptáci součástí jednoduchých scén jako nezávislé motivy. Na první nádobce jsou dva ptáci s roztaženými křídly (ID 342) součástí scény s běžícím kancem, další dva jsou

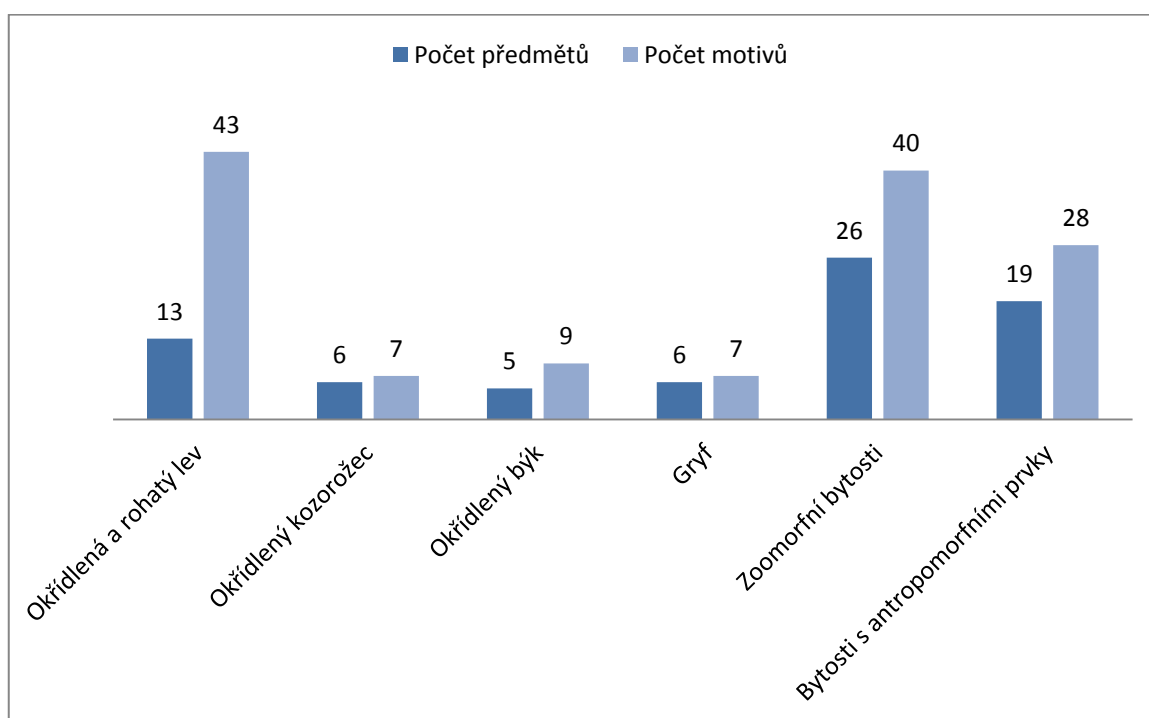
³⁶ Viz. 5.3 Kohout (kur domácí).

v oddělených segmentech obklopeni bodovými rozetami (ID 347). Na druhé doplňuje procesí kráčejících ptáků (ID 348) výjev skákajícího lva a kozorožce. Jejich schematická podoba však nedovoluje přesnější interpretaci.

6 Nadpřirozené bytosti

V ikonografickém repertoáru achajmenovského drobného umění figuruje mnoho bájných nestvůr, neskutečných bytostí, jejichž těla sestávají z částí rozličných zvířat: lvů, ptáků, kozorožců, býků. Některé mají lidskou tvář. Jejich dominantními atributy bývají křídla a výrazné rohy. Jsou vyobrazeny samostatně i v heraldických pozicích. Nejtypičtější scénou, ve které nadpřirozené bytosti vystupují, je souboj s perským králem či hrdinou.

Pro začátek je důležité definovat jednotlivé bytosti a na základě toho následně provést třídění jednotlivých výzdobných motivů. Při zkoumání motivů často situaci komplikuje nejednoznačná interpretace a nejednoznačné přiřazení motivů k jednotlivým bytostem. Další úskalí představuje cizojazyčná terminologie. V českém jazyce například neexistuje ekvivalent pro anglický termín *lion-gryffin*. Tyto bytosti by mohly být zařazeny pod kategorii gryf, jedná však o samostatnou skupinu. Kategorie bytostí jsem vytvořila na základě jejich vyobrazené podoby podle částí jejich těl. Jako hlavní kritéria jsem stanovila zobrazení hlavy, předních a zadních končetin. Ve studovaném souboru se setkáme s vyobrazením nadpřirozených bytostí **88**krát na **54** předmětech. Jedná se především o pečetidla a jejich otisky, šperky a ozdoby.

Graf 7: Zastoupení nadpřirozených bytostí ve studovaném souboru.

6.1 Okřídlený a rohatý lev

K nadpřirozeným bytostem řadím motivy okřídlených a rohatých tvorů, kteří v živočišné říši tyto části těla přirozeně nemají. Motiv okřídleného a/nebo rohatého lva se ve studovaném souboru objeví na 18 předmětech v 53 vyobrazeních. Na nich jsem sledovala právě tyto nepřirozené prvky, jimiž jsou rohy a křídla. V souboru se objevuje **19** motivů okřídleného lva, lev s rohy je vyobrazen **22**krát a **9** motivů má oba prvky. Stále však převládá způsob zobrazení lva bez křídel či rohů v jeho reálné podobě. Atypické části těla naznačují, že by mohl být motiv interpretován jako mytická nestvůra. Velká většina takových vyobrazení připadá motivu gryfa.

Do kategorie okřídlených lvů řadím ty bytosti, které mají výrazná esovitá křídla, případně dále zdobená esovitými perutěmi. Někteří lvi (ID 56, ID 367, ID 3) mají na bocích vyobrazen útvar, který připomíná křídlo. Domnívám se však, že se jedná o výzdobný prvek znázorňující pokračování hřívky či husté srsti až pod horní končetiny a toto vyobrazení nepředstavuje nadpřirozenou bytost. Nicméně protoma lva (ID 367) na zlatém rhytu z Hamadánu mezi okřídlené lvi jistě patří. Hřívka, která je provedena prostřednictvím kosočtverečného vzoru, vyčnívá pod přední končetinou a jasně nenavazuje na křídlo. Pokud by byl výzdobný prvek podoby křídla součástí hřívky, měl by pravděpodobně stejný nebo podobný výzdobný vzor. Zde tomu tak ale není.

Dále sem spadají vyobrazení lvů s rohy. Zakončení zlatého náramku (ID 366) mají podobu lvích hlaviček s rohy, které silně připomínají kozorožčí. Mají také neobvyklé velké uši, jež nejsou typické pro lva, ale hledali bychom je právě u kozorožce. Široce rozevřená řvoucí tlama s typickými vráskami je jednoznačně lví. Na ostatních předmětech je vyobrazeno celé tělo tohoto nadpřirozeného tvora. Ve všech případech se jedná o pečetidla. Tři z nich (ID 354, ID 362, ID 358) jsou zdobena okřídlenými lvy s rohy. Pouze na kruhovém razítkovém pečetidle (ID 355) je okřídlený lev jako samostatný motiv, na ostatních čtyřech jsou bytosti vyobrazeny ve scéně. Motiv dvou proti sobě sedících okřídlených rohatých lvů dotýkajících se přední tlapou (ID 358), který vidíme na razítkovém pečetidle z Ikiztepe, se objevuje i na válečkovém pečetidle z modrého chalcedonu, kde je jedním z výzdobných námětů složité scény (ID 354). Na razítkovém pečetidle jsou okřídlení lvi zobrazeni v zápase s perským hrdinou (ID 362) nebo již spíše přemožení, neboť muž svírá jejich hrdla. Podobnou scénu nese i pečetidlo, zde však Peršan drží za ocasy dva obyčejné lvy. Okřídlení lvi (ID 357) scénu pouze doplňují v její spodní části. Hrdina vypadá, jako by na nich stál. Nabízí se dva důvody

pro takové zobrazení lva. Buď mohou být přemoženi jako jejich bezkřídlí příbuzní v ruce perského hrdiny, nebo mají apotropaický význam.

Prvek	Počet vyobrazení	Počet předmětů
Křídla	24	12
Rohy	24	3
Obojí	5	3

Tabulka 18: Zastoupení vyobrazení lva s netypickými prvky ve studijním souboru.

6.2 Okřídlený kozorožec

Motiv **okřídleného kozorožce** se ve studovaném souboru vyskytne 7krát na 6 předmětech. Dvakrát se objeví motiv samostatně, jednou skákající kozorožec funguje jako držadlo nádoby (ID 369), jednou jeho ležící protoma zakončuje velké rhyton (ID 374). Pětkrát je součástí scény. Scéna s okřídleným kozorožcem (ID 373) zdobí revers stříbrného zlomku mince ražené v Samarii datované do 4. st. př. n. l. (CURTIS – TALLIS 2005, 208). I přes nepříliš zřetelné provedení motivu můžeme jasně identifikovat rohy, hlavu, křídla a přední i zadní nohy s kopyty. Zvíře je zachyceno v boji s perským hrdinou, který jej drží pravděpodobně za rohy. Okřídleného skákajícího kozorožce (ID 370) vidíme též na válečkovém pečetítku z lokality Kermanšáh v Íránu vedle kadidelnice a sedícího dravého ptáka.³⁷ Scénu s okřídleným kozorožcem (ID 371) vidíme také na vápencovém pečetidle z Teheránu. Ve scéně zvíře prchá před útočícím lvem. Kromě těchto dvou bytostí se ve scéně objevuje také letící pták. Na prořezávané zlaté ozdobě (ID 372) se vyskytuje motiv dvou skákajících okřídlených kozorožců se stromem života. Jejich vysoké krátké rohy a malá křídla by mohla naznačovat, že se jedná o mladé jedince.

³⁷ Tento motiv připomíná vyobrazení egyptského sokola.

6.3 Okřídlený býk

Mezi nadpřirozené bytosti řadím také vyobrazení býka s křídly. Tento motiv se objevuje ve studovaném souboru na **5** předmětech v **9** vyobrazeních, z toho jsou **2** vyobrazení samostatná a **7** součástí scén. Na vyobrazeních všech je celé tělo okřídleného býka. V případě motivu na disku z lapis lazuli nejsou dochované nohy, podle směru výzdobného prvku na kloubu se můžeme domnívat, že byl zobrazený býk zachycen v kráčející pozici. Další motiv kráčejících okřídlených býků (ID 376) je zachycen na vytepávaném zlatém pásu (CURTIS – TALLIS 2005, 97), kde býci tvoří dekorativní scénu. Oběma vyobrazením je společné velice detailní provedení býčích těl, pozornost je kromě límce na dolní čelisti zvířete, hřívý a křídel věnována i hrudi, zadní kýtě a nohám. Méně detailní avšak stále propracovaný je motiv okřídleného býka (ID 377) na držadle stříbrné vázy (CURTIS – TALLIS 2005, 125; MUSCARELLA 1968, 14). Zvíře je formované do tvaru ucha nádoby, pozice těla odpovídá skoku. Přední nohy býka jsou složeny pod tělo, pravděpodobně z důvodu, že by bylo provedení natažených nohou příliš křehké. Válečkové pečetidlo ze sardonyxu a razítkové pečetidlo z chalcedonu zobrazují motivy okřídleného býka (ID 378. ID 379) ve scéně souboje s perským hrdinou. Na prvním jmenovaném drží hrdina býka (ID 378) levou rukou pod krkem a chystá se jej bodnout mečem, který svírá v pravé ruce. Na druhém pečetidle drží hrdina dva vzpínající se okřídlené býky (ID 379) za rohy. Vyobrazení býka na obou pečetidlech má pouze nejdůležitější detaily, jsou na nich zvýrazněná křídla, hřívá a detail zadní končetiny.

6.4 Gryf

Gryf se v achajmenovském drobném umění řadí k častým motivům. Charakteristickou podobu gryfa obecně popisuje Encyklopedie antiky jako „mytické zvíře, **lev s orlí hlavou a křídly**“ (SVOBODA A KOL. 1974, 219). Podle hesla v LIMC³⁸ se jedná o „okřídlenou bytost se lvím tělem a orlí hlavou“. V LIMC jsou navíc uvedeny tři podtypy tohoto stvoření. První z nich má výraznější složku ptačího těla. U druhého typu převládá podoba lví a je nazýván „perský gryf“. Třetí tzv. „mořský“ přebírá prvky z rybích těl (LEVENTOPOULOU 1997, 610).

Obecnému popisu gryfa³⁹ ve studovaném souboru odpovídá pouze 7 motivů. Jeho předobrazem mohou být asyrské reliéfy s náměty vyobrazení démonů (LAYARD 1853a, 348). Ozdoba koňského postroje ve tvaru nadpřirozené bytosti má podobu ptačí hlavy (ID 384), neobvyklé jsou na ní kulaté uši, límec pod tváří a kolmý hřeben srsti podobný motivům lvů, které například na zlatém rhytu se lví protomou (ID 367). Podle těchto prvků můžeme předmět přiřadit k výzdobnému motivu gryfa, přestože je vyobrazena pouze hlava. Protoma okřídleného rohatého gryfa (ID 385) zdobí stříbrný rhyton⁴⁰. Z čela ptačí hlavy vyrůstají dva mohutné esovité rohy. Na zádech jsou zlatem pokrytá křídla. Loketní klouby na lvích tlapách natažených směrem vpřed zvýrazňují obloukovité schematické tvary typické pro achajmenovskou výtvarnou tradici. Ve studovaném souboru se vyskytne 5krát motiv celého gryfa. Všem předmětům je společné ne příliš detailní provedení, nicméně tato skutečnost je spíše náhodná a neukazuje na žádný výrazný záměr zobrazovat tyto nadpřirozené tvory nepropracované. V medailonu bronzového prstenu je zobrazen kráčející okřídlený gryf (ID 380). Z ptačí hlavy vystupují směrem nahoru dva esovité útvary. Může se jednat o rohy nebo o uši. Další vyobrazení najdeme na reversu Farnabazových tetradrachem z Kyziku. Tělo okřídleného ležícího gryfa (ID 382, ID 383) dekoruje plachtu lodi. I přes malé množství detailů můžeme odlišit ptačí hlavu s dlouhým krkem⁴¹, lví tělo a výrazná křídla. Motiv typického gryfa (ID 381) zdobí také zlatou vykládanou sponu z Vani. Dva zády k sobě otočení sedící gryfové mají ptačí hlavu, mohutné lví tělo a ptačí křídla. Jejich provedení je pouze siluetové bez jakýchkoli vnitřních detailů. Mezi sedícími tvory je umístěna vykládaná rostlina připomínající poupě.

³⁸ Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae.

³⁹ Jedná se o bytost s orlí hlavou, lvím tělem a křídly.

⁴⁰ Toto rhyton bylo údajně nalezeno poblíž lokality Ezrican v Turecku. Britské muzeum jej získalo z pozůstalosti A. W. Frankse.

⁴¹ Jehož protažení může působit nedostatek místa a snaha přizpůsobit se omezenému prostoru.

6.5 Ostatní smíšené zvířecí bytosti

Nadpřirozená okřídlená bytost s **hlavou ptáka, lvím tělem a ptačími pařáty** se ve studovaném souboru objeví na 5 předmětech. Na válečkovém pečetítku ze Sard se setkáme s netvorem ID 388, který má na rozdíl od výše zmíněného gryfa nohy ptačí. Podobné vidíme ve vyobrazení bytosti na dlaždicích v Súsách (Obrázek 11). Motiv kráčejičeho gryfa (ID 390) s ptačí hlavou a pařáty místo zadních nohou je možné spatřit i na sardoniovém válečkovém pečetidle pocházejícím údajně z Íráku. Příbuzný motiv se objevuje na reliéfu v Ninive, kde netvora zvaného Anzu bůh Ninurta trestá svými blesky (Obrázek 10). Anzu má podobu smíšené bytosti se lví hlavou a předními tlapami, ptačími křídly, ocasem a ptačími spáry (LAYARD 1853b, 2, Plate V.). Je zde zjevná inspirace dřívější asyrskou uměleckou tradicí a adaptací motivu démonické bytosti v achajmenovském umění.

Obrázek 10: Reliéf z malého chrámu v Ninive. Uprostřed démonická bytost: Anzu, vpravo bůh Ninurta s blesky. Layard 1853b, Plate XII.

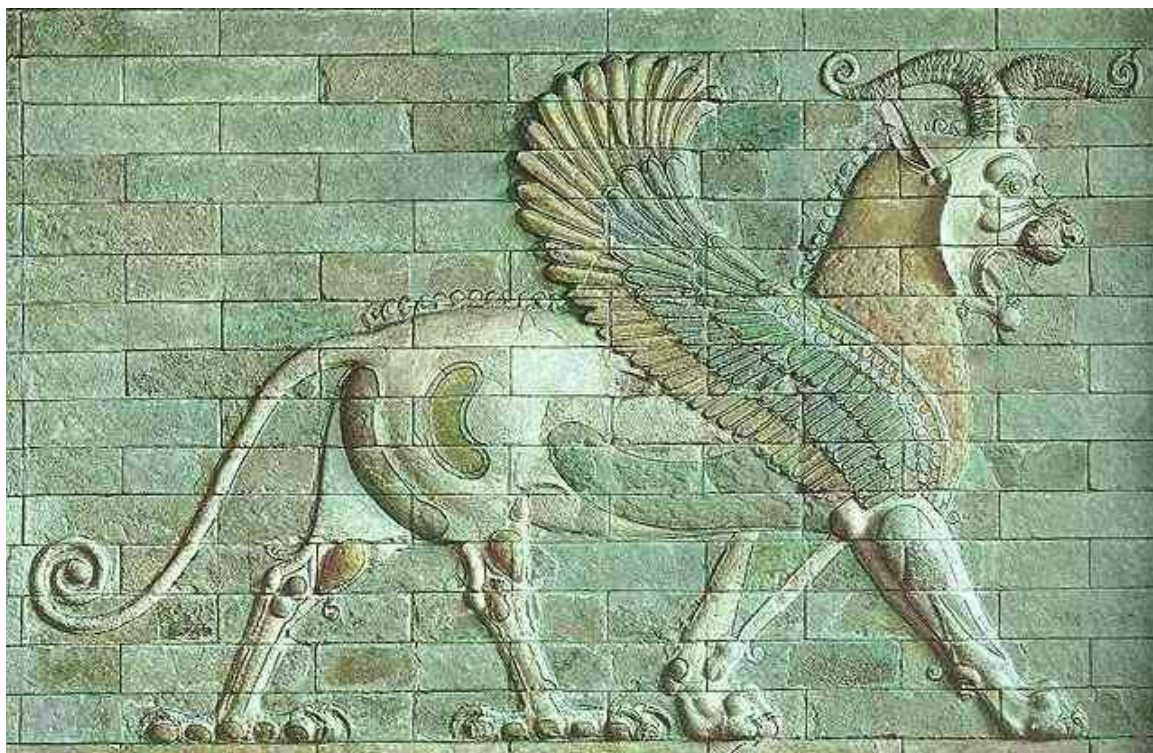
Toto vyobrazení se nachází také na dvou zlatých náramcích. Jejich zakončení jsou vytvarována do podoby skákajících gryfů (ID 386, ID 387). Z čel jim vyrůstají mohutné esovitě zakroucené kozorožčí rohy. Těla bytostí byla po celém těle vykládána drahými kameny. V místě kloubů a na těle vidíme motivy ornamentální, na rozích, peří na krku a perutích křídel jsou přihrádky pro vykládání hustě u sebe. Curtis a Tallis uvádí, že mají netvorové nohy kozí, jejich schematické vyobrazení však spíše připomíná roztažené ptačí pařáty. Ornamentálně zjednodušená podoba připomíná spíše reliéfní vyobrazení nadpřirozené bytosti ze Sús (Obrázek 11). Zatočení nohy, které připomíná kozorožčí končetinu, je dáno

spíše tvarem náramku, nikoli motivem. Vystupující kotník domnělé kozorožčí nohy může být široce roztažený vratiprst vzdálený od ostatních pařátů vlivem zaoblení náramku. Kopyta navíc nejsou zřetelně naznačena. Medailon zlatého prstenu z oxoského zdobí též gryf s ptačími pařáty místo zadních končetin (ID 389). V nepříliš zřetelném vyobrazení vidíme ptačí hlavu, lví pracky, esovité křídlo a zobrazení nohou podobné těm na súských reliéfech.

Hlavu ptáka, tlapy lva a nohy kozoroha mají pouze 2 bytosti a to na sardoniovém válečkovém pečetičku uloženém ve sbírkách berlínského Staatliches Museum. Dva okřídlení stojící tvorové (ID 391) odvrací hlavu od perského hrdiny, který nestvůry drží za krk. Moortgat sice píše, že je hrdina drží za přední tlapy (MOORTGAT 1926, 14), z vyobrazení je však jasně vidět, že mají bytosti obě přední nohy volně před sebou. Bytosti mají výrazné esovité uši, velký zobák a kulaté oko. Na křídlech jsou naznačena pírka. Tenké kozí nohy jsou zakončeny kopyty. Bytost na pravé straně scény má dlouhý zvlněný ocas. Jedna z možných interpretací, kterou zmiňuje Moortgat je přirovnání v řecké *potnii theron* = paní zvířat (MOORTGAT 1926, 14), kde je dívčí bohyně lovu Artemis doprovázena divokými zvířaty, dle mého názoru má scéna symbolizovat spíše vítězný zápas hrdiny nad démony.

Předobraz ve velkém umění pro další skupinu bytostí vidíme na reliéfu v Dáreiově paláci v Súsách. Zvíře se skládá z těl několika zvířat: má **lví hlavu, výrazné esovité rohy, lví přední tlapy a ocas, křídla a zadní nohy v podobě ptačích pařátů**. Ve studijním souboru se tento motiv nachází na 6 pečetičkách, 1 (ID 396) válečkovém a 5 razítkových (ID 394, ID 395, ID 397, ID 392, ID 393). Ve všech případech má totožnou podobu a obsahuje výše popsané prvky. Třikrát se objeví motiv stojící bytosti, třikrát kráčející. Čtyřikrát je vyobrazena samostatně, dvakrát ve scéně. Na razítkovém pečetičku bojuje tvor (ID 379) s perským hrdinou, na válečkovém na něj hrdina střílí z luku (ID 396). Mezi těmito dvěma postavami je v kruhu vyobrazena mužská postava v perském oděvu vystupující ze srpku měsíce (CURTIS – TALLIS 2005, 158), snad představující božstvo Ahura Mazdu. Je pozoruhodné, že vyobrazení motivu tohoto tvora je na všech předmětech téměř totožné. Tři z výše zmíněných pečetiček pochází ze Sard,⁴² u zbylých tří není nálezový kontext znám.

⁴² Jedná se o pečetička s motivy s motivy ID 397, ID 392, ID 393.

Obrázek 11: Bájná bytost na reliéfu ze zdobených dlaždic. Súsy. Převzato z URL: http://earthbeforeflood.com/files/bull2_1.jpg (8. 7. 2018)

Dvě bytosti (ID 398) z válečkového pečeti májí **lví hlavu a přední tlapy lva**, křídla, vysoko vytažené kozorožčí rohy a **kozí zadní nohy a ocas**. Jsou ústředními figurami lovecké scény, ve které jim dva lovci zabodávají oštěpy do zad. Bytosti se tyčí nad padlým jelenem v heraldické pozici a opírají se o sebe zdviženou přední tlapou (CURTIS – TALLIS 2005, 189).

Další z řady nadpřirozených bytostí vyskytujících se ve studovaném souboru zdobí zlatou ozdobu ze souboru oxoského pokladu. Jedná se o složitý motiv (ID 399) okřídlené rohaté bytosti se **lví hlavou, kozím tělem a lvím ocasem**. Jeho provenience není zcela zřejmá, neboť se v něm mísí několik kulturních vlivů. Rohaté zvíře má nohy složené pod tělem jakoby leželo, jeho tlama je rozevřená a připomene výše zmíněné řvoucí lvy a gryfy. Výzdobné prvky a bytosti v podobě geometrických tvarů a kapek, které byly zdobeny vykládáním, připomínají skythský zvěrný styl. Dalton se domnívá, že je možné tuto ozdobu řadit k achajmenovskému kulturnímu okruhu na základě ikonografické podobnosti (DALTON 1964, 87). Motiv bytosti s podobným tělem je ve studovaném souboru výjimečný.

Ikonograficky příbuzný motiv najdeme na válečkovém pečeti ze sbírek Britského národního muzea. Součástí scény je tvor s **hlavou podobnou psu a býčími kopyty** (ID 400)

na všech čtyřech končetinách (CURTIS – TALLIS 2005, 228). Je umístěn mezi dvěma bojovníky, pod motivem lva a nohy má nakročené jakoby ke skoku či běhu.

Razítkové pečetičko ze Sard datované do perského období nese motiv okřídlené bytosti s **kozlí hlavou a lvím tělem** (ID 401). Důležitými prvky jsou netypicky dlouhá brada kozla a výrazné uši. Tvor leží a přední nohu má lehce zdviženou. Toto gesto se podobá ležícím a sedícím gryfovitém bytostem (ID 398) a okřídleným rohatým lvům (ID 358).

Stříbrnou mísu zdobí motiv bytostí se **lvím tělem, křídly a hlavou egyptského boha Besa** (ID 403). Bytosti stojí na zadních nohou, přední tlapy mají zdvižené. Otisk pečetě nalezené v Uru⁴³ nese vyobrazení scény, kde perský hrdina drží za hlavy dva okřídlené tvory (sfingy) s hlavami Besa a lvími těly (CURTIS – TALLIS 2005, 192). Jedná se tedy o vyobrazení stejného motivu jako na stříbrné misce. Objevuje se také ve scéně v otisku razítkového pečetička, kde dvě stvoření se lvím tělem a hlavou Besa (ID 402) obklopují perského hrdinu, který je drží za koruny, jež mají tvorové na hlavách. Vyobrazení tohoto egyptského božstva je v achajmenovském drobném umění poměrně časté. Tento motiv je zařazen do kapitoly o nadpřirozených stvořeních kvůli zbytku jeho těla, vyobrazení Besa není předmětem zkoumání práce. V Egyptě zastával funkci ochranného božstva, hrou na bubínek odháněl zlé síly. Bes byl také ochránce žen v těhotenství a při porodech. V období nové říše nabyl podoby trpaslíka s dlouhými vlasy a korunou z pštrosích per (JANÁK 2012, 48). Jeho tvář byla zobrazována zepředu. Právě takovou podobu mívají motivy v achajmenovském umění.

Na dvou předmětech ve třech vyobrazeních se setkáme s motivem hlavy nadpřirozené bytosti. Jedná se o mísu (ID 404) z kolekce Vassila Bojkova (SIDERIS 2016, 45–49) a apliku nádoby z oxoského pokladu (ID 405). Ačkoli tyto předměty pochází z různých souborů, jsou si velmi podobné. Bytosti mají rozevřené tlapy, z nichž ční jazyk. Jejich hlava připomíná lví. Netypické pro lva jsou však dlouhé výrazné uši, které bychom hledali spíše na býku nebo kozorožci. Na aplikách mísy (ID 404) dokonce vidíme pruh srsti, který najdeme spíše na vyobrazeních koně, kozorožce ba dokonce lva. Začátek tohoto pruhu je zakroucen do mírné vlnky a připomíná úpravu hřívy achajmenovských koní.

Jedinečný výzdobný motiv nadpřirozené bytosti ve studovaném souboru se objevuje na 6 zlatých nášivkách na oděv. Ty jsou interpretovány jako **kančí hlavy** (ID 406–407). Pět exemplářů je uloženo v Britském muzeu v Londýně, jedna nášivka se nachází v Orientálním Institutu při univerzitě v Chicagu. Všechny jsou vyrobeny z tenkého zlatého plechu a mají

⁴³ Pochází z hrobu z perského (achajmenovského) období.

podobu zvířecí hlavy, která se většinou interpretuje jako kanec. U některých autorů se však interpretace liší. Zvířecí hlavičky jsou pokládány i za býka, případně za berana (CRAWFORD et. al. 1977, 38).

Obličejová část zvířete je poměrně hladká, vytvořená technikou vytepávání (velmi oblíbenou v achajmenovské období). Jasně je patrný rypák, pod ním si všimneme z tlamy vyčnívajících klů. Zvýrazněna je lící kost a oko s těžkým obočím. Pod okem můžeme vidět důraznou okrouhlou jamku. Z čela (domnělého) kance vyrůstá roh, který ovšem kanec nemá, proto zde můžeme spekulovat, zda se jedná vůbec o kance nebo o nějakého démona. Je také možné, že jsou rohy výtvorem umělcovy fantazie, pramenící z hrůzyplné představy o nebezpečném netvorovi. Obličej zvířete je oddělen od hřívky límcem z tenkého zlatého drátu a vytepávaných segmentů tvaru okvětních lístků. Táhne se pod tváří kance a stáčí se směrem nahoru ke špičatému uchu, pod bradou je proveden nejpečlivěji. Límec tvořený „okvětními lístky“, které mají znázorňovat srst (a do motivu okvětních lístků se pravděpodobně přeměnily vlivem dekorativní schematizace, možná touze po vytvoření motivu, který má řád a nahrazuje neupravenou divokou zvířecí srst) se v achajmenovské umění objevuje hojně. Ten samý prvek vidíme na rhytu se lví protomou z Metropolitního muzea v New Yorku (ID 056). Límce v obou exemplářích jsou tvořeny segmenty se zaobleným koncem – „okvětními lístky“. U lva jsou ovšem protáhlejší a propracovanější než u nášivky tvaru hlavy kance.

Hřívka je vytvořena granulací (další oblíbenou výzdobnou technikou používanou v achajmenovské umění), kde drobné kuličky zastupují chomáče srsti. Z rubové strany jsou k nášivkám připevněny 3 kroužky, kterými se provlékla nit, aby mohly být přišity k látce. Jsou poměrně malé, jejich rozměry jsou 2,2 x 1,75 cm (CURTIS 2005, 148, no. 193). Jak můžeme vidět ve velkém umění, dlouhý oděv je celý pokryt nášivkami. Jasnou paralelou k plaketkám s kančí hlavou jsou nášivky v podobě hlav rohatých lvů (démonů), též ze sbírek Orientálního Institutu Chicagské univerzity (KANTOR 1957, 4–5). Jsou stylově i technologicky příbuzné, snad mohly být vyrobeny ve stejnou dobu, případně ve stejné dílně. Všechny předměty byly získány nákupem, jejich provenience tedy není jasná a o původu a okolnostech vzniku můžeme spekulovat. Podobný motiv se ve studovaném souboru neobjevuje na žádném dalším předmětu. Z ikonografického hlediska jsou tyto nášivky zcela výjimečné.

6.6 Bytosti s antropomorfními prvky

Část nadpřirozených bytostí vyskytujících se v achajmenovském drobném umění má antropomorfní prvky. Lidské hlavy – především mužské – se vyskytují v kombinaci se lvími, býčímí či kozími těly. Podoba sfingy neboli mytické bytosti se **lvím tělem, lidskou hlavou a křídly** se vyskytuje v achajmenovském drobném umění výhradně s mužskou tváří. Tento motiv se ve studovaném souboru objeví **16krát** na **10** předmětech. Samostatně je sfinga vyobrazena 3krát, 13krát je součástí scén. Sfinga je nejčastěji zachycena v pozici vsedě⁴⁴ (8krát) méně často vleže⁴⁵ (2krát), 4 sfingy kráčí. Neobvyklé je provedení motivu sedící sfingy na zlaté plaketce (ID 408), jejíž křídlo je zakončeno hlavou dravého ptáka. Sfinga je obličejem otočená k ptačí tváři a vypadá, jako by s ní interagovala. Je-li sfinga součástí scény, má v jejím rámci vždy zvláštní umístění. Na válečkovém pečetidle z achátu sedí dvě sfingy ve spodním výzdobném pásu v heraldické pozici proti sobě se zdviženou přední tlapou (ID 411). Stejnou pozici jsme viděli na pečetidle z Ikiztepe (ID 332), kde proti sobě takto sedí rohatí lvi. V ostatních scénách se sfingy nachází ve spodní části výjevu a hrdinové či jiné bytosti stojí na jejich hřbetech. Žádná jiná bytost nemá vyhrazenou tuto pozici.

Dvě vyobrazení smíšených nadpřirozených bytostí jsou vyobrazena na válečkových pečetítkách. Na chalcedonovém válečkovém pečetidle je zobrazena scéna, pravděpodobně náboženského charakteru⁴⁶, ve které dvě okřídlené bytosti s **lidskými hlavami a rukama stojící na býčích nohou** (ID 418) podpírají perutě okřídleného božstva. Každá bytost má po čtyřech křídlech, která se podobají géniovi v zobrazeného na reliéfu v Pasargadách a vychází z asyrských reliéfních vyobrazení. Ústřední postavou lovecké scény na válečkovém pečetidle z Britského muzea je nadpřirozená bytost s okřídleným **kozím tělem**, ze které vystupuje **lidská postava** oděná v košili s dlouhými rukávy zobrazená **od pasu nahoru** (ID 419). Bytost střílí z luku na prchajícího kozorožce. Na hlavě má vysoký čepce podobný těm, které nosí králové nebo perští hrdinové. Křídlo tvora je zakončeno gryfí hlavou. Podobný motiv vidíme na zlatém plíšku, kde sfinga s mužskou hlavou (ID 408) zdánlivě interaguje s ptačí hlavou (ID 314), jež jí vyrůstá z křídla.

Předmětů, na kterých najdeme motiv bytosti s **lidskou hlavou a býčím tělem**, je ve studijním souboru zahrnuto celkem 5. Tento nadpřirozený tvor se na nich objeví 6krát. Ve všech případech je okřídlený, 4krát vyrůstají bytostem z hlavy štíhlé obloukovité rohy podobné kozorožcím. Motiv kráčejího tvora (ID 420) na zlatém prstenu připomíná

⁴⁴ Sfinga má vztyčené přední tlapy.

⁴⁵ Sfinga má pokrčené přední tlapy případně složené pod tělem.

⁴⁶ Ve scéně vystupuje vyobrazení boha Ahura Mazdy.

lammassu, tvora z assyrské mytologie. Lidská hlava nese korunu, mohutné tělo s velkými křídly a dlouhým zvlněným ocasem kráčí vpřed. Předmět pochází z oxoského pokladu. Nad bytostí vidíme aramejský nápis. Vpravo od ní se nachází symbol, který se objevuje na pečetích z Lýdie datovaných do 5. st. př. n. l (CURTIS – TALLIS 2005, 192). Zlatá nášivka ze Sard má podobu krácející okřídlené bytosti (ID 424) připomínající *lammassu*. Na rozdíl od vyobrazení na prstenu místo koruny/tiáry vyrůstají bytosti z hlavy kozorožčí rohy.

Ostatní vyobrazení těchto tvorů se objevují vždy ve scéně, kde se střetávají s perským hrdinou. Na první pohled zoufalá zvířata se snaží uniknout z mužova sevření před smrtí mečem. Na válečkovém pečetidle je zobrazena scéna, kde perský královský hrdina bojuje s nadpřirozenou bytostí. Okřídlený býk s lidskou hlavou a lvím ocasem odvrací od muže tvář. Na hlavě má stejnou pokrývku jako jeho protivník. Obdobná scéna se objeví i na pečetítku, kde perský hrdina drží okřídleného býka (ID 422) s lidskou hlavou za rohy. Pozice obou je stejná jako na předchozím příkladě. Rozdíl ve vyobrazení představují rohy podobné kozorožčím, které vyrůstají bytosti z hlavy, a zrcadlové obrácení mytické bytosti zády k protivníkovi s hlavou přetočenou vzad. Dvě bytosti v souboji s perským hrdinou jsou k vidění i ve scéně na otisku pečetidla (ID 423). Vyobrazení je stejné jako na pečetidle předchozím.

Otisk pečetí nalezený v Uru v hrobě z perského období nese vyobrazení rhyta s protomou okřídlené bytosti s **hlavou ženy a se lvími tlapami** (ID 425). Podobné rhyton drží hodovník ve scéně na památníku Néreoven (CURTIS – TALLIS 2005, 123). Ten samý předmět tedy rhyton s protomou ženy se lvími tlapami (ID 426) pochází z thráckého pokladu z Borova. V porovnání s výše zmíněnými motivy nadpřirozených bytostí s antropomorfními prvky dominuje muž, zatímco ženské části těl jsou v achajmenovské ikonografii spíše vzácné.

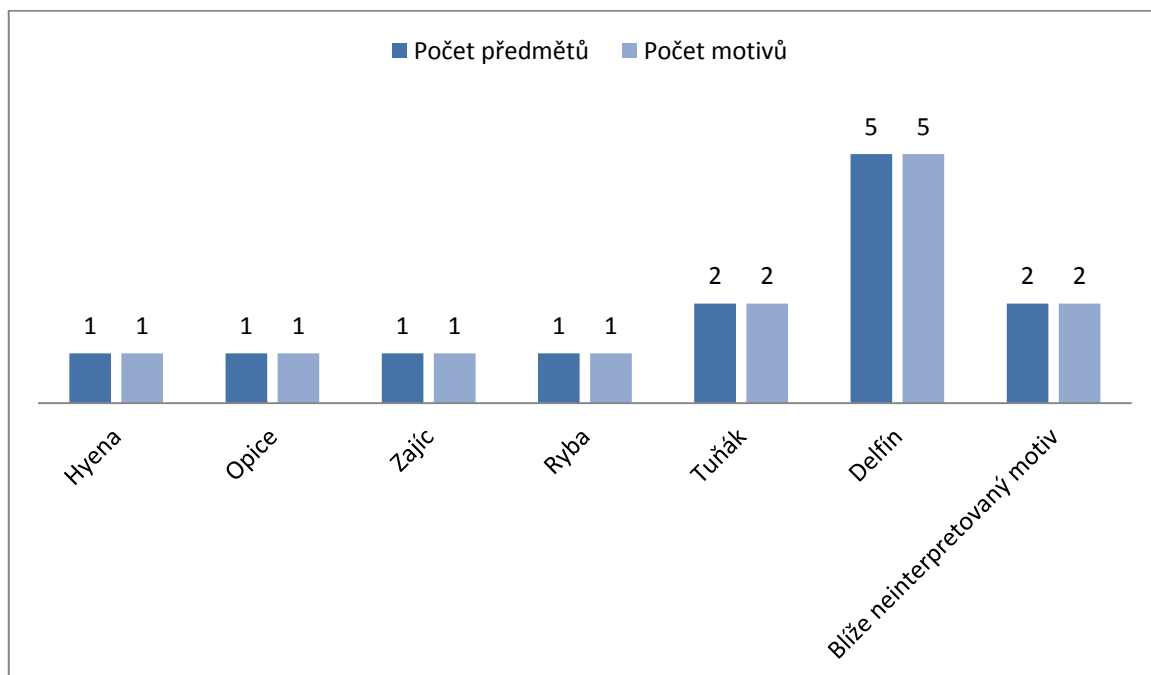
6.7 Nadpřirozené bytosti – diskuse

Vzhledem ke složité povaze těchto výzdobných motivů a diskutabilní interpretaci považuji za důležité konfrontovat sesbírané poznatky o jejich původu a inspiracích s jejich interpretacemi a rozdělením v této práci. Pro snadnější utřídění a popsání jednotlivých výzdobných motivů jsme se rozhodla rozdělit bytosti na základě částí jejich těl. Toto třídění „hlava-přední končetiny-zadní končetiny“ se ukázalo jako poměrně smysluplný způsob popsání výzdobných motivů.

Je třeba zdůraznit, že části, ze kterých se nadpřirozené bytosti skládají, patří většinou zvířatům, které zoroastrijské texty řadí ke zvířatům „prospěšným“ (MOAZAMI 2015). Jedinou výjimkou je zde lev, který zprvu spadá do kategorie živočichů „zlých“, je však následně zařazován ke zvířatům prospěšným, neboť se dá zkrotit. Byť byl stvořen zlým duchem Ahrimanem, jeho vzorem byla podoba stvořená dobrým duchem Ohrmazdem (MOAZAMI 2005, 313). Byl chován v královských oborách jako lovná zvěř. Motiv souboje krále/perského hrdiny s tímto tvorem může být, jak je tento motiv tradičně interpretován, ukázkou síly Persie a zároveň demonstrací síly a neochvějnosti moci panovníka. Lev měl úctyhodné místo v íránské ikonografii jako královský symbol, což mohlo být z části dáno skutečností, že byl často k vidění jako nádherné a mocné zvíře, jež v sobě spojovalo podstatu predátora a královské bytosti (ROOT 2002, 198). Pokud budeme vycházet z tvrzení, že je nadpřirozená bytost vytvořena ze zvířat člověku prospěšných, mohlo by se jednat o spojení vzájemných sil božských a lidských a o zdůraznění podpory, kterou vyjadřují nadpřirozené síly vládě achajmenovského panovníka. Tato teorie však ani z ikonografického hlediska není příliš pravděpodobná, jelikož král/perský hrdina tvora ve velké většině případů zabíjí mečem či škrťí nebo jinak přemáhá (drží jej za nohy). Pozoruhodné je, že zobrazení nadpřirozených bytostí, jakožto zlých protivníků, je vyjádřeno prostřednictvím prvků zvířat „prospěšných“. Odporní, zlem stvoření zástupci živočišné říše, tak jak je jmenují zoroastrijské texty, nejsou hodni vyobrazení v achajmenovském umění, nevystupují ani jako nepřátelé mající podobu zlých sil.

7 Ostatní motivy

Mezi obvyklými výzdobnými motivy jako jsou lvi, draví ptáci, démoni či kozorožci se objevují také málo zastoupená zvířata pro achajmenovské období netypická. Setkáme se s nimi především na mincích perských satrapů a dále na předmětech ze souboru oxoského pokladu.

Graf 8: Zastoupení ostatních motivů ve studovaném souboru.

K výjimečným motivům patří sedící **hyena** (ID 427) vyobrazená na razítkovém pečetidle. Jedná se o řecko-perskou gemu, která mohla být vyrobena řeckými řemeslníky v Malé Asii. Jak píše Boardman: „Máme zde spojení stylů a technik, ale produkce motivů dalece přesahuje obvyklý východní repertoár.“⁴⁷ (BOARDMAN 2015, no. 13). Je tedy možné, že hyena byla do achajmenovského umění vnesena řeckým řemeslníkem.

Motiv **opice** (ID 428) se vyskytuje jednou na válečkovém pečetítku z hnědého vápence. Je tak interpretována malá stojící vzpřímená bytost, která se opírá o žezlo. Můžeme si všimnout kulatého ucha, poměrně dlouhých nohou vzhledem ke zbytku těla a rovného ocasu. Vnitřní detaily těla propracovány nejsou. Toto vyobrazení interpretují badatelé jako opici (CARNEGIE 1908, 107–108; CURTIS–TALLIS 2005, 228). Tvor doplňuje bojovou scénu,

⁴⁷ Překlad autorky.

kde proti sobě stojí perský hrdina/král a nepřítel⁴⁸. Nijak do ní však aktivně nezasahuje, ačkoli vzhledem k pozici se dá předpokládat, že může mít stojící opice symbolický význam. Ve scéně se objevují i jiné zvířecí figury, které se jí však na první pohled také nijak aktivně neúčastní.

Jediný motiv **zajíce** (D_429) se ve studovaném souboru vyskytuje na kruhové ozdobě koňského postroje či faléře (CURTIS–TALLIS 2005, 221). Zřetelné vyobrazení dlouhých uší, čumáku a celého těla včetně krátkého ocasu je nepochybnou reprezentací tohoto zvířete. Můžeme si všimnout detailů na jeho hlavě, zbytek těla je nepropracovaný. Prchající zajíc je součástí lovecké scény, kde uniká před lučištníkem jedoucím na koni, který na něj míří (DALTON 1964, 88). Tuto interpretaci vyvrací Litvinski, který tvrdí, že jezdec míří na utíkající kozorožce (LITVINSKI 2010, 353). Předobraz k motivu zajíce můžeme nalézt na reliéfu (Obr.) v královském paláci v Chorsábádu (dřívější Dúr Šarrukín). Ve scéně s lovci jeden z mužů nese mrtvého zajíce (SMITH 1938, 14).

Obrázek 12: (Vlevo) Lovecká scéna z královského paláce v Chorsábádu (Dúr Šarrukín).
Převzato z: Smith 1938, Plate XXI. (Vpravo) Detail zajíce na reliéfním vyobrazení.

Dostupné z URL:

<http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=354502001&objectid=366990>

⁴⁸ Podle špičaté měkké čapky a válečné sekery se pravděpodobně se jedná o Skýtha.

Ryba patří k dalším jedinečným neobvyklým motivům vyskytujícím se mezi předměty ve studovaném souboru. Zlatá nádobka ve tvaru ryby (ID 430), která patří do souboru pokladu Oxu, mohla sloužit jako zásobnice na parfémy (CURTIS–TALLIS 2005, 131). Je vytepávaná, zdobená detailním rytím šupin na těle, ploutve vystupující z těla jsou poseté rovnoběžnými šikmými liniemi. Okolo úst má kruhový otvor, kudy se dovnitř vlévala tekutina a kde dříve byla zátka. Podle vousků pod bradou bychom ji mohli zařadit k rodu parem. Motiv ryby se častěji objeví spíše v řecko-skythském uměleckém prostředí jižního Ruska (DALTON 1964, 81–82). S neobvyklými motivy **tuňáka** (ID 431–432) se setkáme na dvou tetradrachmách satrapy Farnabaza (ID 220, ID 221) ražených v Kyziku (410–390 př. n. l.). Na reversu je pod lodní přídílí jasně patrný plovoucí tuňák, kterého poznáme podle typických pilovitých šupin. Obě mince zároveň nesou další výjimečný motiv: **delfína** (ID 433–434). Na obou mincích je zobrazen na pravé straně plovoucí kolmo k tuňákoví. Setkáme se s ním na statérech ražených v Sinopé za období správy satrapů Datama (ID 435) mezi lety 370–359 př. n. l., Hydarna (ID 436) a Tiryana (ID 437) shodně datovaných do období okolo roku 330 př. n. l. Na reversu mincí vidíme motiv plovoucího či skákajícího delfína, nad nímž se vznáší orel, který snad vodního savce svírá v pařátech. Tyto mince jsou zahrnuté v kapitole 5.1 Draví ptáci (dravci, sokoli).

Výše zmíněné motivy se vyskytují na předmětech pocházejících především z okrajovějších oblastí říše, vždy ale s achajmenovským uměleckým okruhem souvisí. Například na tetradrachmách z Kyziku najdeme vyobrazení mytické příšery (ID 382–383) na lodní plachtě, které silně připomíná achajmenovské vzory. Na faléře z oxoského pokladu je do jinak typické achajmenovské lovecké scény zařazen netradiční motiv zajíce (ID 429). Způsob vyobrazení těl běžících kozorožců⁴⁹, prvky jezdců⁵⁰ a osedlaných koní⁵¹ jasně reprezentují achajmenovské výtvarné tradice. Ačkoli jsou tedy tyto motivy v achajmenovském umění spíše výjimečné, mají v něm své místo.

Ve studovaném souboru se vyskytují dva předměty se zvířecími motivy, které nelze blíže interpretovat. V medailonu zlatého prstenu (ID 438) vidíme vyobrazení čtvernohého zvířete s velkýma vysoko vytaženými ušima. Zdobení těla rytými liniemi má v přední a zadní polovině těla odlišnou hloubku. Je otázkou, zda má tento způsob provedení naznačit, že je tělo zvířete složeno z různých částí, nebo jen bylo dílo dokončeno jiným řemeslníkem. Zadní nohy připomínají dobytčí, zatímco přední vypadají jako lví. Dalton navrhuje interpretovat toto

⁴⁹ Kapkovité útvary v místech kloubů, zvýrazněná žebra.

⁵⁰ Typický médský oděv s dlouhými pytlovitými kalhotami a převislou špičatou pokrývkou hlavy.

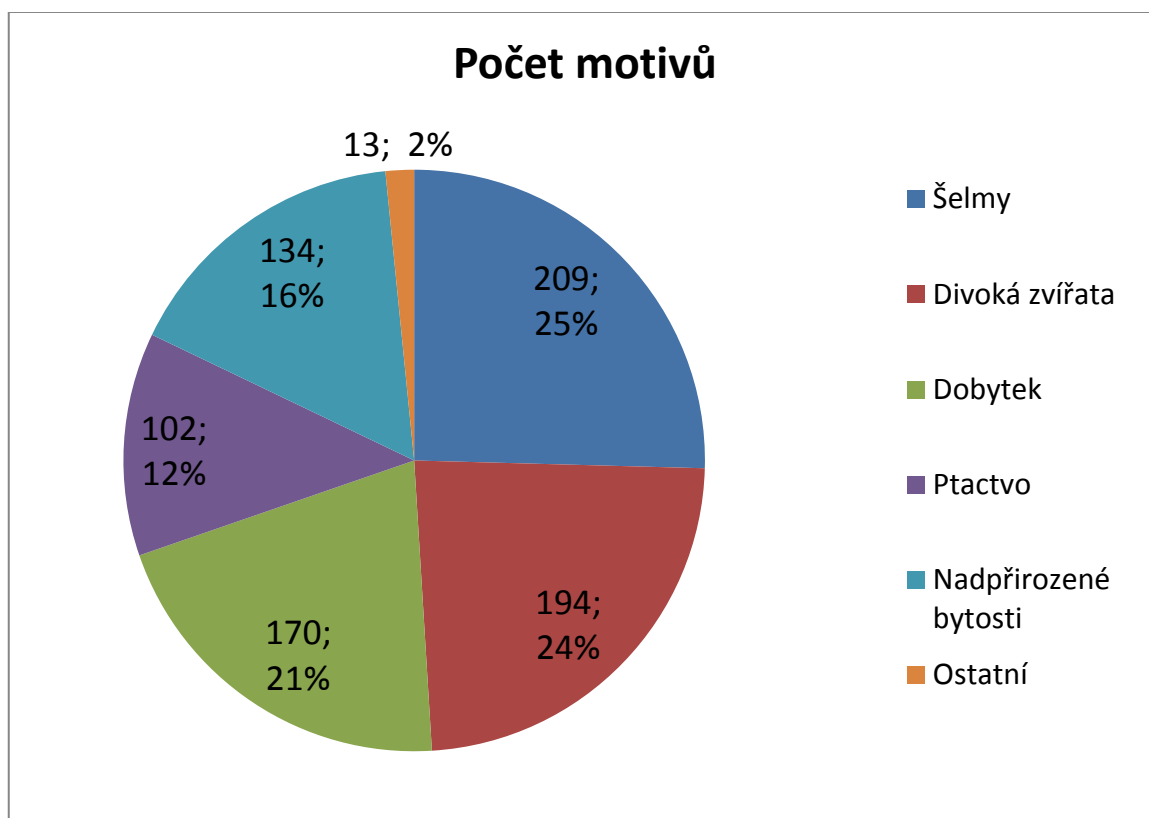
⁵¹ Typické obdélné sedlové dečky zdobené třásněmi.

zvíře jako motiv rýsa (DALTON 1964, 105). Na fragmentu zlatého náramku se setkáme s nejobtížněji určitelným motivem (ID 439). Je rozpoznatelná schematická hlava zvířete s velkým otvorem pro vykládané oko. Bližší určení však není možné.

8 Vyhodnocení souboru

Studovaný soubor obsahuje 397 předmětů, na nichž se vyskytuje 822 zvířecích výzdobných motivů⁵². Ty jsou rozděleny do 6 skupin na *šelmy*, *divoká zvířata*, *domácí zvířata*, *ptactvo*, *nadpřirozené bytosti* a *výjimečné motivy*.

Zastoupení výzdobných motivů v rámci jednotlivých skupin je poměrně rovnoměrné (Graf 9). Čtvrtinu motivů v souboru zaujímají šelmy a téměř stejně velká část patří divokým zvířatům. Domácí zvířata představují další podstatnou část motivů. O něco menší podíl ve srovnání s domácími zvířaty připadá nadpřirozeným bytostem. Ovšem tento výsledek poměrně rovnoměrného rozložení motivů souvisí se zařazením okřídlených lvů, okřídlených kozorožců a okřídlených býků mezi nadpřirozené bytosti. Ptactvo je ve studovaném souboru zastoupeno 12%. Podle očekávání představují nejmenší část (2%) ostatní motivy, tedy ty, které se v achajmenovském umění objevují výjimečně.

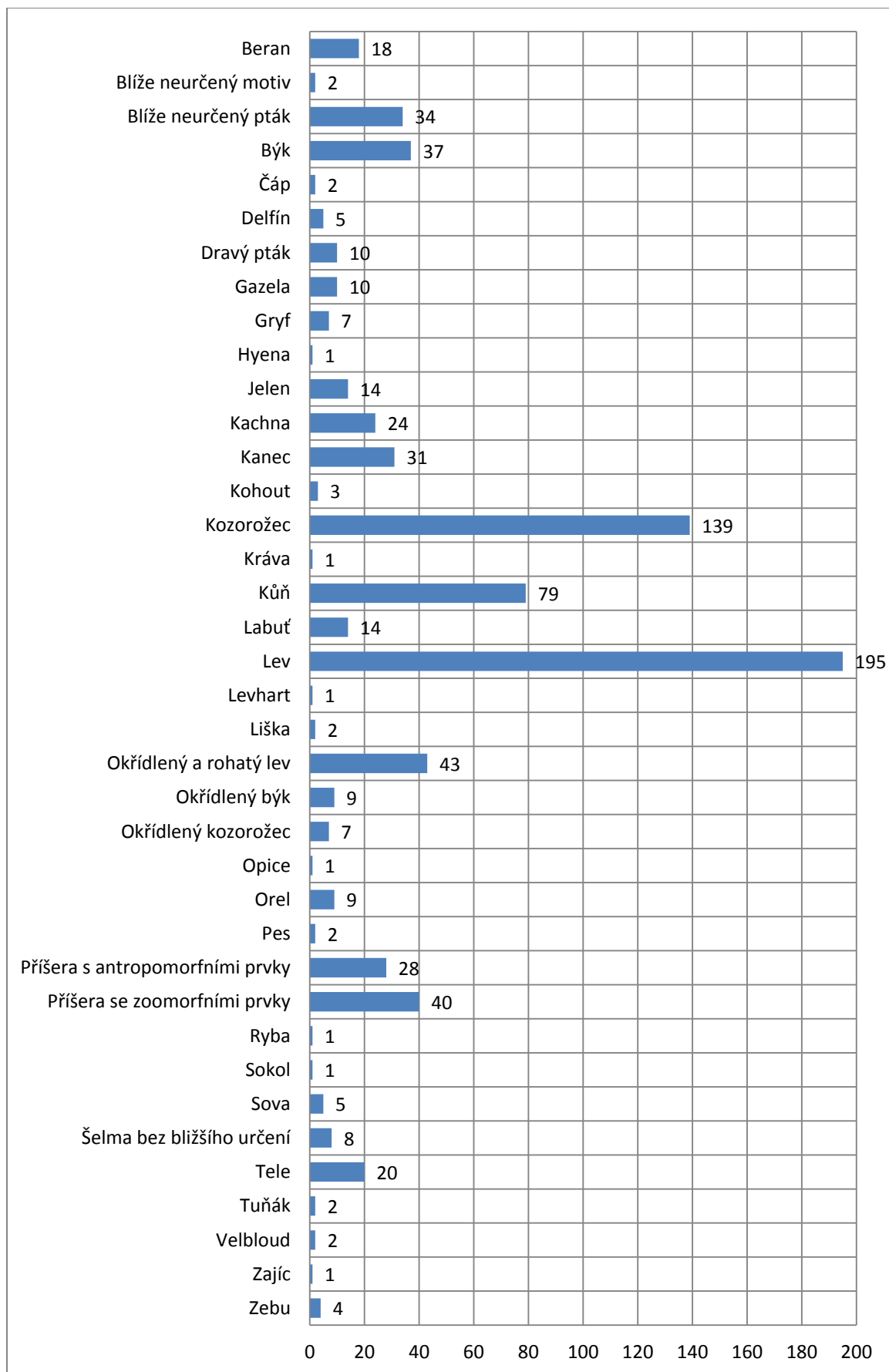

Graf 9: Zastoupení skupin motivů ve studovaném souboru.

⁵² Důvodem, proč je katalogových záznamů více než předmětů, je to, že se na některých předmětech vyskytuje více než jeden výzdobný motiv. Vysvětlením, proč je tedy výzdobných motivů více než katalogových záznamů, je skutečnost, že je v katalogu stejný výzdobný motiv opakující se na jednom předmětu veden jako jeden katalogový záznam, stejně tak je tomu v případě vícenásobných totožných exemplářů jednoho motivu. Obě situace mohou nastat zároveň: např. dva náramky s ležícími kanci z Vani mají jen jeden katalogový záznam, ačkoli obsahují dohromady 4 motivy ležícího kance.

Jednotlivé motivy vykazují poněkud odlišné rozložení. Na grafu (Graf 10) je znázorněn přesný počet vyobrazení jednotlivých zvířat a je zde vidět jasná převaha některých motivů. Výrazně mezi nimi dominuje lev, druhým nejčastějším zástupcem je kozorožec⁵³. Třetími v pořadí jsou vyobrazení koně. Mezi výzdobnými motivy, jejichž zastoupení je poměrně hojné, můžeme jmenovat býky, okřídlené lvy, nadpřirozené bytosti se zoomorfní podobou a dále motivy ptactva.

⁵³ Jak ke lvu, tak ke kozorožci patří velké množství přívěsků náhrdelníku nalezené v Persepoli, což zvyšuje počet těchto motivů oproti ostatním.

Graf 10: Počet jednotlivých motivů ve studovaném souboru.

9 Závěr

Na základě rozboru výzdobných motivů se podařilo identifikovat jisté výzdobné prvky, které se opakovaně objevují v různých skupinách výzdobných motivů. Na základě těchto prvků mohou být motivy zařazeny k achajmenovskému kulturnímu okruhu.

V první řadě se jedná o ornamentální prvky, které najdeme na tělech kozorožců, býků a lvů. Jsou umístěny na končetinách, kde znázorňují klouby a šlachy. Mají podobu jednoduchých tvarů – koleček, kapek, objevují se též protáhlé fazolovité útvary. Geometrické prvky mohou být inspirovány skythskými uměleckými tradicemi (DALTON 1964, KANTOR 1957, MUSCARELLA 1987).

Dalším charakteristickým prvkem je límeč lemující dolní čelist vyobrazovaných zvířat. Najdeme jej na vyobrazeních lvů, kozorohů, býků, telat, kanců, gryfů a dalších nadpřirozených bytostí. Jeho podoba má různou uměleckou úroveň: od propracované dělené na segmenty tvaru okvětních lístků nebo obdélníku až k jednolitým výrazným liniím.

Specifickou součástí achajmenovských vyobrazení je silný pruh hřivy (často zdobený vertikálním rýhováním) táhnoucí se od čela zvířete přes hřbet někdy až k ocasu. Setkáme se s ním na vyobrazeních okřídleného lva, kance, býka a koně. Pro koně je navíc charakteristický chochol nad čelem, který se objevuje na reliéfu z persepolské Apadany a kterému odpovídá například vyobrazení na rhytu z Borova (ID 286), plastice s jezdcem (ID 183), keramických nádobkách ve tvaru koně (185, 186) nebo na zlatých plaketkách (ID 180, ID 365).

Křídlovité útvary vyobrazené na některých motivech lvů nemusí nutně představovat křídla, ale mohou imitovat srst. Jak popisuje Muscarella, patří podoba zobrazení lví srsti ve tvaru křídel k typickým projevům zobrazení achajmenovského lva (MUSCARELLA 1992, 222). Ve studovaném souboru jej nalezneme například na stojanu se lvy z Persepole (ID 14).

Výše popisované prvky jsou mnohdy inspirovány vnějšími/jinými uměleckými tradicemi, jejich kompozice v motivu a výzdobné provedení jsou achajmenovské.

Motivy zvířat se objevují v typických pozicích, jakými jsou skok, pozice vleže a pozice kráčejíci. Pozice ve skoku bývá často užívána pro výzdobu toreutických výrobků (rhyta, držadla nádob). Dále se hojně vyskytuje ve scénách lovu, v nichž kořist prchá před lovci a v nichž skákající koně nesou jezdce na hřbetě. Pozice skoku stejně jako ve stoje na zadních nohou souvisí především u lvů a nadpřirozených bytostí s útokem, zatímco u

kozorožce naznačuje zoufalý únik ze sevření lovce či dravé šelmy. Krácející pozice je společná více různým vyobrazením.

Pozice zvířat je v některých případech determinována tvarem a prostorem, pro které je daný motiv určen. Jedná se o případy výše zmíněné pozice ve skoku, do které jsou často formována držadla nádob (ID 117, ID 359) a zakončení náramků (ID 170, ID 151, ID 386). Nákončí pochev jsou dalším příkladem, kde pozice motivu závisí na tvaru předmětu. Ve scénách, kde lev útočí na kozorožce, vidíme zvířata stočená do trojúhelníkového nebo trojlístkového tvaru (ID 40). V souvislosti s postupnou schematizací scény na nákončích motiv lva postupně zredukoval pouze na spirálovitý ocas (GOLDMAN 1957, 46; ID 103, ID 104).

V achajmenovském menším umění se motivy zvířat vyskytují ve specifických typech scén. Jedná se především o lovecké náměty, v nichž perští hrdinové či přímo králové loví dravé šelmy či divokou zvěř (kozorožce). Lovci používají oštěpy, kopí a luky. Mytické bytosti a lvi se často objevují také v přímém souboji s perským hrdinou. Pozoruhodné je, že nikdy nejsou lovnou zvěří ptáci. V loveckých scénách se objevují jen jako doprovodný prvek. Dále se vyskytuje motiv lva, který loví býka, jelena či kozorožce. Vyobrazení koně najdeme nejčastěji v souvislosti s jezdcem. Neexistuje vyobrazení, kdy je kůň kořistí lva.

V rámci studovaného souboru se podařilo zachytit vztah některých výzdobných motivů k určitým skupinám předmětů. **Zbraně a jejich součásti** jsou často dekorovány zvířecími motivy, mezi nimiž se vyskytují nejčastěji lvi, berani, kozorožci, koně a draví ptáci. Poslední jmenovaní mají vyhrazené místo jako ozdoby *gorytů*, kde v kombinaci se zbytkem pouzdra vytvářejí motiv ptačí hlavy (HEAD 1992, 26). Zajímavé porovnání výzdobných motivů poskytují scény na zlatém obalu pochvy z oxoského pokladu a na jílci meče nalezeném v Čertomlyku. Obal pochvy je zdoben několika propracovanými scénami lovu na lvy. Menší výzdobná pole jsou rovněž vyplněna motivem lva. Na jílci vidíme scénu lovu, ve které jezdci pronásledují prchající kozorožce. Hruška jílce je zdobená dvěma telecími hlavami. Toto porovnání je zajímavé tím, že střet s dravou šelmou a lov divoké zvěře jsou od sebe odděleny. Scéna s kozorožci je v ostatní výzdobě doplněna telaty zatímco lov na lva doplňují opět lvi. Střet člověka se zvířetem nebo souboj zvířat mezi sebou je v achajmenovském umění častým výzdobným motivem na zbraních a jejich obalech.

Mezi **ozdobami koňského postroje** se velmi často objevuje kanec. Tento fakt výrazně ovlivňuje tvar spojovacích prvků řemíků ohlávky tedy kančí kel. Jeho ustálená podoba je

vidět jak ve vyobrazeních na persepolských reliéfech, také na rhytu s koňskou hlavou (ID 282). V některých případech jej zdobí kančí či gryfí hlavička. Tyto spojovníky mají také podobu plastiky s výzdobným motivem, k níž je zezadu připojen perforovaný kvádrík, jímž jsou provlečeny řemínky postroje. Ozdoba tak plní stále tu stejnou funkci a zároveň skýtá nový prostor pro výzdobný motiv například celého těla ležícího kance a kozorožce.

V **drobné plastice** jsou zastoupeny motivy zvířat stejnoměrně. Patří mezi ně hlavně kůň, jelen, býk, lev a kozorožec.

Nejvíce výzdobných motivů najdeme na **razítkových a válečkových pečetidlech**.⁵⁴ Zde je jejich spektrum nejširší. Pečetidla jsou zdrojem bohatých scén, v nichž se často objevuje několik motivů naráz (ID 152, ID 161, ID 162). Nejenom pečetidla samotná, ale také jejich kovová ouška jsou zdobena zvířecími motivy, konkrétně kachními hlavičkami (ID 326, ID 329).

Specifickou skupinou předmětů jsou **nášivky na oděv**. Tenké zlaté plíšky mají k rubové straně přichyceny kroužky, které sloužily pro přišití na oděv. Dominují na nich motivy lvů (ID 1–6, ID 67), vyskytnou se také nadpřirozené bytosti (ID 364, ID 407). Podobné tepané **zlaté destičky** mohly sloužit jako ozdoby či votivní plaketky. Na nich se objevují vyobrazení ptáků, koní, nadpřirozených bytostí, ale také velblouda (ID 293).

Přívěsky **náhrdelníků** (ID 74, ID 135) mají v hojné míře podobu hlaviček rohatých i obyčejných lvů a kozorožců.

V medailonech **prstenů** se setkáme s velkým množstvím lvů a býků, vyskytnou se také kanci. Občas jsou uchycení drahých kamenů zdobená lvími hlavičkami (ID 81).

Typickým šperkem achajmenovského uměleckého okruhu je omegovitý či oválný **náramek** s otevřenými konci. Právě tyto otevřené konce jsou zdobené zvířecími motivy. Mají podobu těl lvů, kanců, kachen, nadpřirozených bytostí a lvích, kozorožčích či gazelích hlaviček.

Předměty spojené se stolováním zahrnují rovnoměrně většinu výzdobných motivů. Patří sem mísy, síta, lžičky, picí nádoby (rhyta), tácy. Na granitové míse (ID 331) a kamenných tácech (ID 321–322) se vyskytuje motiv vodního ptactva, který je častý také na

⁵⁴ Nejpopulárnější materiál pro jejich výrobu je chalcedon a achát. Ten byl ve formě korálků do achajmenovské říše dovážen. Dále měli Achajmenovci přístup k dolům na lapis lazuli v Badachšánu (COLLON 1987, 93). Z něj vyráběli drobnou plastiku a další drahocenné předměty.

lžičkách. Síta a čerpáky jsou zakončena telecími hlavičkami (ID 234–237). Mezi zdobenými držadly džbánů a amfor najdeme motivy lva, rohatého lva, kozorožce i okřídleného býka. Zakončení achajmenovských **rhyt** zdobí zvířecí hlavy a protomy. Objevují se koně, býci a kozorožci i jejich okřídlení zástupci. Setkáváme se také s vyobrazením lva, ačkoli jeho výskyt na tomto typu předmětů není tak častý.

Motivy zvířat se objevují i na **závažích**, jedná se především o vyobrazení lva a kachny. Podoba těchto předmětů a s nimi související výzdobné motivy vychází z předchozí assyrské umělecké tradice.

Prostřednictvím **mincí** se do výzdobného repertoáru dostávají pro achajmenovské prostředí málo známé motivy jako jsou delfíni, sovy a tuňáci, jež jsou zřejmě řeckého původu. Jsou na nich však hojně vyobrazeny i motivy obvyklé např. býk, lev, kuň nebo orel, méně pak kanec, tele, kráva, jelen.

Ve studovaném souboru menšího umění nebyly zachyceny motivy plazů, ale ani hmyzu či obojživelníků. Tito tvorové patří dle rozdělení v zoroastrijských textech do skupiny zvířat stvořených zlým duchem (MOAZAMI 2015). Například had se vyskytuje často v předachajmenovském elamském umění, avšak ani persepolské tabulky z achajmenovského období označené elamskými pečetidly tento motiv nenesou (ROOT 2002, 178–179). Root předkládá teorii, že vyřazení hada z uměleckého repertoáru (i administrativního, mluvíme-li o elamských pečetích) muselo mít nějaký náboženský význam a zároveň, že tato skutečnost svědčí o silném postavení achajmenovské dynastie mezi panovnickými liniemi v historii Íránu. Podle ní se jedná o radikální přerušování kontinuální umělecké tradice, která musí mít vážný důvod (ROOT 2002, 180).

Dá se říci, že zvířata, která jsou podle zoroastrijského principu zařazena mezi zlá a nečistá v achajmenovském umění nemají místo (viz Kapitola 2). Výjimku tvoří některé řecko-perské gemy, s vyobrazeními ještěrky (BOARDMAN 1970), jejichž existenci nesmíme opomenout. Podobně jako na mincích je i na řecko-perských gemách výrazný příliv nových výzdobných motivů. Zároveň ale zachovávají motivy z achajmenovského repertoáru.

Výpovědní hodnotu rozboru geografických vazeb konkrétních motivů negativně ovlivňuje častá absence jasné informace o nálezových okolnostech jednotlivých předmětů. Ve studovaném souboru se konkrétně jedná o 110 exemplářů. Přesto se na základě studovaného souboru dají do jisté míry zaznamenat regionální odlišnosti výzdobných repertoárů

v achajmenovském období. Na předmětech pocházejících z centra achajmenovské říše, především z měst **Persepolis, Pasargady a jejich okolí** je zaznamenána výrazná dominance motivu kozorožce, lva a šelem, dále se objevuje býk, kůň, kachna. V **Súsách** se na naezených předmětech objevuje lev, kůň, kanec a blíže neurčený pták. Z **Hamadánu** pochází předměty, jež jsou zdobeny motivy nadpřirozených bytostí, lvů a kozorožců. Předměty, u nichž byla geografická oblast původu zúžena na **Írán**, jsou zdobeny motivy lva, koně, býka, gryfa, gazely, jelena a nadpřirozených bytostí.

Z území **Mezopotámie** (především **Iráku**) pochází předměty, na nichž se objevuje velmi pestré spektrum výzdobných motivů. Najdeme na nich lva, kance, jelena, nadpřirozené bytosti zoomorfní i antropomorfní povahy, zebu, psa, berana. Ve studovaném souboru je zařazeno jen malé množství předmětů ze **Sýrie a Libanonu**, na kterých se objevuje nejvíce býk a tele, dále kozorožec, kohout a čáp.

Předměty ze **skythského prostředí** (především z lokalit Čertomlyk, Filipovka, Erebuni) nesou výzdobné motivy především kozorožců, jelenů, koní, telat. Největším zdrojem předmětů je soubor známý jako **poklad Oxu**. Spektrum zastoupených motivů je velmi pestré. Objevuje se zde lev, kozorožec, jelen, býk, kůň beran, zoomorfní nadpřirozené bytosti i ostatní motivy⁵⁵.

Na předmětech nalezených v **Sardách** a v **Lýdii** mezi motivy výrazně vyniká lev, setkáme se i s býkem, kachnou a zoomorfními nadpřirozenými bytostmi. Menší množství předmětů z **Malé Asie** a mimojiné z **Troady** zdobí motivy kozorožců, najdeme zde také kohouta a blíže neurčené šelmy a ptáky.

Na předmětech z **Thrákie** se jednotlivě objevují motivy lva, býka, koně, berana a bytosti s antropomorfními a zoomorfními prvky.

Z **Ázerbájdžánu** a **Gruzie** pochází malé množství předmětů, které můžeme řadit k achajmenovskému kulturnímu okruhu. Dekorují je motivy telat, berana, gazely, kance, kozorožce, lva, gryfa a ptáka. Na předmětech z **Egypta** je nejvíce zastoupen lev, dále kozorožec a beran, kůň se objevuje zřídka.

Menší achajmenovské umění dává prostor vyniknout širší škále výzdobných motivů. V protikladu k monumentálním reliéfům jsou zobrazované scény mnohem živější a dramatičtější. Zároveň se díky charakteru předmětů dostává drobné umění blíže k člověku. Na

⁵⁵ Ostatními motivy se zde myslí náměty popisované v kapitole 7.

pečetidlech a prstenech se objevují mnohé scény lovu či souboje zvířat v obměnách s různými tvory. Šperky a další ozdoby jsou dekorovány motivy divokých šelem a bájných tvorů. Úkolem drobných uměleckých předmětů není vytvářet důstojný dojem na obyvatele metropolí či vzácné návštěvy, tak jako mohutná procesí v Persepoli zobrazující podrobené národy, ale skrze výzdobné motivy ukázat krásu a kouzlo achajmenovského umění.

10 Seznam použité literatury

10.1 Primární prameny

Avesta = *Avesta: Khorda Avesta (Book of common prayers)*. Anglický překl. J. Darmesteter, In: *From Sacred Books of the East, American Edition*, 1898. Dostupné online: <https://archive.org/details/KhordaAvesta_343>

Hérodotos, *Hist.* = Hérodotos: *Dějiny*. Překl. J. Šonka, In: Hérodotos: *Dějiny*. Academia. Praha 2004.

Xenofón, *Inst. Cyr.* = Xenofón: *O Kýrově výchování*. Překl. V. Bahník. In: Xenofón, *O Kýrově výchování*. Antická knihovna 5. Praha 1970.

Xenofón, *Anab.* = Xenofón: *Anabáze*. Překl. J. Šonka, In: Xenofón: *Anabáze*. Světová četba 445. Praha 1974.

10.2 Sekundární literatura

ALEXANDER, CH. 1925: Jewelry and Miscellaneous Small Antiquities: Recent Accessions. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 20, 180–183.

BARNETT, R. D. 1960: Ancient Oriental Goldwork. *The British Museum Quarterly* 22 ½, 29–30.

BOARDMAN, J. 1970: *Greek gems and finger rings*. London.

BOARDMAN, J. 2015: *Greeks in Asia*. London.

BOYCE, M. A 1975: *History of Zoroastrianism Volume One the Early Period*. Handbuch Orientalistik: Erste Abteilung: Der Nahe der Mittlere Osten: Achter Band: Religion: Erster Abschnitt Religionsgeschichte des Alten Orients Lieferung 2 Heft 2A. Leiden.

CAHILL, N. D. ed. 2010: *The Lydians and their World*. Vedat Nedim Tör Museum, 19. February – 15. May 2010. Istanbul.

Dostupné online: <<http://sardisexpedition.org/en/essays/about-latw>> (navštíveno: 25/7/2018).

- CARNEGIE, H. ed. 1908: *Catalogue of the Collection of Antique Gems. Vol. II. Sassanian, Oriental, Mesopotamian, Babylonian, Assyrian, Persian, Hittite, Cyprian, Cilician, Medieval, Modern.* London.
- COLBURN, H. P. 2014: Art of the Achaemenid Empire, and Art in the Achaemenid Empire. In: Brown, B. A. – Feldman, M. H. (eds.): *Critical Approaches to Ancient Near Eastern Art.* Berlin, 773–800.
- COLLON, D. 1987: *First Impressions. Cylinder Seals in the Ancient Near East.* London.
- CRAWFORD, V. E. et al. 1977: Departmental Accessions. *Annual Report of the Trustees of the Metropolitan Museum of Art* 107. 33–89.
- CRAWFORD, V. E. et al. 1980: Curatorial Reports and Departmental Accessions. *Annual Report of the Trustees of the Metropolitan Museum of Art* 110. 18–52.
- CURTIS, J. 1992: Recent British Museum excavations in Assyria. *Journal of the Royal Asiatic Society, Third Series* 2/2, 147–165.
- CURTIS, J. – SEARIGHT, A. – COWELL, M. R. 2003: The gold plaques of the Oxus Treasure, manufacture, decoration and meaning. In: Potts, T. – Roaf, M – Stein, D. (eds.): *Culture through Objects. Ancient Near Eastern Studies in Honour of P. R. S. Moorey.* Oxford, 219–247.
- CURTIS, J. 2004: The Oxus Treasure in the British Museum In: Gnoli, G. – Ivantchik, I. : *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 10, 293–336.
- CURTIS, J. 2005: The Oxus Treasure and the Ancient Bactria. *Bulletin of Miho Museum* V., 37–54.
- CURTIS, J. – TALLIS, N. (EDS.) 2005: *The Forgotten Empire: The World of Achaemenid Persia.* Berkeley.
- DALTON, O. M. 1964: *The Treasure of Oxus with other examples of Early Oriental Metalwork.* London.
- DARYAEE, T. – MALEKZADEH, S. 2018: Falcons and falconry in pre-modern Persia. In: Gersmann, K.-H. – Grimm, O. (eds.): *Raptor and human: falconry and bird symbolism throughout the millennia on a global scale.* 243–258. Dostupné online z URL:

- https://www.academia.edu/36830816/Falcons_and_falconry_in_pre-modern_Persia
(navštíveno: 22/06/2018).
- FARROKH, K. 2016: *Brief Notes of Spoons and Forks in Graeco-Roman and Ancient Iranian Civilisations*.
Dostupné online: <<http://kavehfarrokh.com/achaemenids/brief-notes-on-spoons-and-forks-in-greco-roman-and-ancient-iranian-civilizations/>> (navštíveno 01/08/2018).
- FOLTZ, R. 2010: Zoroastrian Attitudes toward Animals. *Society and Animals* 18, 367–378.
- FRANCFORT, H. P. 1970: *The Art and Architecture of the Ancient Orient*. London.
- FRANCFORT, H. P. 2004: Animals in Reality, Art and Myths in the Oxus Civilization (BMAC):
Bison, Deer. In: *Near the Sources of Civilization*. Moscow, 182–192.
- FURTWÄNGLER, A. 1900: *Die Antike Gemmen. Geschichte der Steinschneidekunst im Klassischen Altertum. Erster Band – Tafeln*. Leipzig. Berlin.
- FURTWÄNGLER, A. 1900: *Die Antike Gemmen. Geschichte der Steinschneidekunst im Klassischen Altertum. Zweiter Band – Beschreibung und Erklärung der Tafeln*. Leipzig. Berlin.
- GERGOVA, D. 2010: Orphic Thrace and Achaemenid Persia. In: Nieling, J. – Rehm, E. (eds.):
Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Power. Aarhus, 67–86.
- Gold der Thraker 1979 = *Gold der Thraker. Archäologische Schätze aus Bulgarien*.
Ausstellung in Köln, Röm.-German. Museum, 5. Oktober 1979 – 6. Januar 1980;
München, von d. Prähistor. Staatssammlung im Stadtmuseum, 24. Januar – 7. April
1980; Hildesheim, Roemer-Museum; 24. April – 29. Juni 1980 / in Zusammenarbeit
mit d. Komitee f. Kultur d. Volksrepublik Bulgarien. Mainz.
- GOLDMAN, B. 1957: Achaemenian Chapes. *Ars Orientalis* 2, 43–54.
- HANSEN, P. 1962: An Archaic Bronze Boar from Sardis. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 168, 27–36.
- HARMATTA, J. ed. – PURI, B. N. – ETEMADI, G. F. co-eds. 1994: *History of Central Asia. The development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B. C. to A. D. 250 Volume II*. Paris.

- HARPER, P. O. 1984: Ancient Near Eastern Art. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* XLI/4, 15–17.
- HARPER, P. O. – ARUZ, J. – TALLON, F. eds. 1992: *The Royal City of Susa. Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre*. New York.
- HEAD, D. 1992: *The Achaemenid Persian Army*. Stockport.
- HERZFELD, E. 1941: *Iran in the Ancient East*. New York.
- KANTOR, H. J. 1957: Achaemenid Jewelry in the Oriental Institute. *Journal of Near Eastern Studies* 16, 1–23.
- KHALIZADEH, P. et. al. 2016: *Contact zone of Asian and European Wild Boar at North West of Iran*. Dostupné online:
 <<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0159499>>
 (navštíveno: 02/08/2018)
- KLÍMA, O. 1985: *Oběti ohňům. Výběr z památek staroíránské a středoíránské literatury*. Praha.
- KOCH, H. 2001: Persepolis. *Glänzende Hauptstadt des Perserreichs*. Mainz am Rhein.
- Königsgräber 2007 = *Im Zeichen des goldenen Greifen. Königsgräber der Skythen*. Marin-Gropius-Bau, 6. Juli – 1. Oktober 2007. Berlin.
- KOZLOFF, A. P. ed. 1981: *Animals in Ancient Art from the Leo Mildenberg Collection*. Mainz.
- Kunstschatze 1962 = *Kunstschatze aus Iran von der prähistorischen bis zur islamischen Zeit*. Kunsthaus Zürich, 27. Mai – 5. August 1962. Zürich.
- LEVENTOPOULOU, M. 1997: Gryps. In: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* VIII/1. Zürich, 609–611.
- LITVINSKY, B. A. 2001: *Chram Oksa v Baktrii. (Južnyj Tadžikistan), Tom 2., Baktrijskoj Oruženie v Drevievostočnom i Grečeskom Kontekstě*. Moskva.
- LITVINSKY, B. A. 2010: *Chram Oksa v Baktrii. (Južnyj Tadžikistan), Tom 3., Iskusstvo, chudžestvennoe remeslo, muzykalnye instrumenty*. Moskva.

- MATHESON, S. B. ed. 2003: Aquisitions 2002. *Yale University Art Gallery Bulletin*, 121–170.
- Medeas Gold 2007 = *Medeas Gold. Neue Funde aus Georgien*. Katalog zur Ausstellung des Georgischen Nationalmuseums, Tiflis un der der Antikensammlung, Staatlichen Museen zu Berlin, 15. März – 3. Juni 2007. Tiflis.
- MELIKIAN-CHIRVANI, A. S. 1993: The International Achaemenid Style. *Bulletin of the Asia Institute* 7, 111–130.
- MOAZAMI, M. 2015: MAMMALS iii. The Classification of Mammals and the Other Animal Classes according to Zoroastrian Tradition. *Encyclopædia Iranica, online edition*. Dostupné online: <<http://www.iranicaonline.org/articles/mammals-03-inzoroastrianism>> (navštíveno: 05/07/2018)
- MONGIATTI, A. – MEEKS, N. – SIMPSON, J. ST 2010: A gold four-horse model chariot from the Oxus Treasure: a fine illustration of Achaemenid goldwork. *British Museum Technical Research Bulletin* 4, 27–38.
- MOOREY, P. R. S. 1985: Iranian Contribution to Achaemenid material culture. *Journal of Persian Studies*, 21–37.
- MOORTGAT, A. 1926: *Hellas und die Kunst der Achaemeniden*. Leipzig.
- MUSCARELLA, O. W. 1968: Winged Bull Cauldron Attachments from Iran. *Metropolitan Museum Journal* 1, 7–18.
- MUSCARELLA, O. W. 1988: *Bronze and Iron. Ancient Near Eastern Artifacts in the Metropolitan Museum of Art*. New York.
- MUSCARELLA O. W. 1992: Ancient Near Eastern. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin. Ancient Art: Gifts from he Norbert Schimmel Collection XLIX/4* , 5–21.
- MUSCARELLA, O. W. 2003: Museum Constructions of the Oxus Treasures: Forgeries of Provenience and Ancient Culture. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 9, 259–275.
- MUSCARELLA, O. W. 2013: *Archaeology, Artifacts and Antiquities of the Anient Near East: Sites, Cultures an Proveniences*. Culture and Histroy of the Ancient Near East 62. Leiden.

- PITTMAN, H. 1984: Ancient Near Eastern Art. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* XLI/4, 26–27.
- READING, R. – SHANK, C. 2008: *Capra sibirica*. Dostupné online: < <http://www.iucnredlist.org/details/42398/0>> (navštíveno: 02/08/2018).
- REHM, E. 2010: The Classification of Objects from the Black Sea Region Made or Influenced by Achaemenids. In: Niehling, J. – Rehm, E. eds.: *Achaemenid Impact in the Black Sea : Communication of Powers*. Aarhus, 161–194.
- RICHTER, G. M. A. 1921: Classical Accessions: II. Jewelry. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* XVI/3, 55–60.
- ROOT, M. C. 1979: *The King and Kingship in Achaemenid Art. Essays on the Creation of an Iconography of Empire*. Acta Iranica IX. Leiden.
- ROOT, M. C. 2002: Animals in the Art of Ancient Iran. In: Collins, B. J. (ed.): *A History of the animal world in the ancient Near East*. Leiden, 169–209.
- SCHMIDT, E. F. 1939: *The Treasury of Persepolis and other discoveries in the homeland of the Achaemenians*. The Oriental Institute of the University of Chicago: Oriental Institute Communications 21. Chicago.
- SCHMIDT, E. F. 1953: *Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions*. Chicago.
- SIDERIS, A. 2016: *Metal Vases and Utensils in the Vassil Bojkov Collection: Achaemenid, Greek, Etruscan and Thracian*. Volume I. Sofia.
- SMITH, S. 1938: *Assyrian Sculptures in the British Museum from Shalmaneser III to Sennacherib*. London.
- STIERLIN, H. 2007: *Starověká Persie*. Praha (originál Paříž 2007; překl. K. Smoláriková).
- STRONACH, D. 1998: On the Date of the Oxus Gold Scabbard and Other Achaemenid Matters. *Bulletin of the Asia Institute* 12, 231–248.
- STRONACH, D. – GOPNIK, H. 2009: Pasargadae. Dostupné online: < <http://www.iranicaonline.org/articles/pasargadae>> (navštíveno: 26/7/2018)

SVOBODA, L. A KOL. 1974: *Encyklopedie antiky*. Praha.

Thracian Horsemen 1987 = *Gold of the Thracian Horsemen. Treasures from Bulgaria*. Palais de la Civilisation, 30. May – 4. October 1987. Montréal.

TREISTER, M. 2010: ‚Achaemenid‘ and ‚Achaemenid-inspired‘ Goldware and Silverware, Jewellery and Arms and their Imitations to the North of the Achaemenid Empire In: Niehling, J. – Rehm, E. eds.: *Achaemenid Impact in the Black Sea : Communication of Powers*. Aarhus, 225–282.

TREISTER, M. 2015: A Hoard of Silver Rhyta of the Achaemenid Circle from Erebuni. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 21, 23–119.

VASSILEVA, M. 2015: Persia. In: Valeva, J. – Nankov, E. – Graninger, D. (eds.): *A Companion to Ancient Thrace*. Blackwell, 320–336.

WALDBAUM, J. C. 1987: Metalwork and Metalworking at Sardis. In: Guralnick, E. (ed.): *Sardis. Twenty-seven years of Discovery*. Papers presented at symposium. Chicago, 36–46.

WEINBERG, P. 2008a: *Capra caucasica*. Dostupné online:

<<http://www.iucnredlist.org/details/3794/0>> (navštíveno: 02/08/2018).

WEINBERG, P. 2008b: *Capra cylindricornis*. Dostupné online:

<<http://www.iucnredlist.org/details/3795/0>> (navštíveno: 02/08/2018).

WILKINSON, CH. K. 1965: The Achaemenian Remains at Qasr-i-Abu Nasr. *Journal of Near Eastern Studies* 24/4 part 2, 341–345.

WINLOCK, H. E. – HAUSER, W. – UPTON, J. M. 1934: The Persian Expedition 1933–1934. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 29/12/2, 3–22.